

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN
“MÜREBBİYE” ADLI ESERİ ÜZERİNE SÖZ
DİZİMİ (SENTAKS) ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gamze DİVANOĞLU

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Sadi Hıncal NAKİBOĞLU

OCAK - 2010
NIĞDE

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN
“MÜREBBİYE” ADLI ESERİ ÜZERİNE SÖZ
DİZİMİ (SENTAKS) ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gamze DİVANOĞLU

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Sadi Hıncal NAKİBOĞLU

OCAK - 2010
NİĞDE

Yrd. Doç. Dr. Sadi Hıncal NAKİBOĞLU danışmanlığında **Gamze DİVANOĞLU** tarafından hazırlanan “**Hüseyin Rahmi GÜRPINAR’IN ‘Mürebbiye’ Adlı Romanında Söz Dizimi (Sentaks) Çalışması**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

/ / 2010

JÜRİ :

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Sadi Hıncal NAKİBOĞLU

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.../.../2010

Doç. Dr. Selen DOĞAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Dil düşünce ve duyguları yansıtan, maddi ve manevi değerlerin kuşaktan kuşağa aktaran, milleti millet yapan en önemli unsurlardan biridir.

Kelime gruplarını ve cümleleri inceleyen bilim dalına söz dizimi (sentaks) denir.

Yapmış olduğumuz bu çalışma Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Mürebbiye" adlı romanın kelime grupları, cümle türleri ve cümle tahlilleriyle oluşturulmuş söz dizimi çalışmasıdır. Çalışmamız "Önsöz, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri, Kelime Grupları (I. Bölüm), Cümle ve Cümle Türleri (II. Bölüm), Cümle tahlilleri (III. Bölüm), Sonuç ve Değerlendirme ile Kaynaklar" şeklinde düzenlenmiştir.

Romandaki kelime grupları ve cümleler çeşitli yönleriyle ele alınmış ve örneklerle açıklanmıştır. Konu ile ilgili olarak dilcilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Bu çalışma "Kelime grupları, cümle ve çeşitleri, cümle tahlilleri şeklinde üç ana başlık altında toplanmıştır. Çalışma sırasında yararlandığımız kaynakların bibliyografyası son bölümde verilmiştir. Konu ile ilgili görüşlere "Sonuç ve Değerlendirme" başlığı altında yer verilmiştir. Dilcilerin kelime grupları ve cümleler bahsinde birleştikleri ve ayrıldıkları hususlar belirtilmiştir. Bazı kaynaklar dışında dilcilerin bir metot birliğinin olmadığı böylece görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Sentaks, Söz dizimi, Kelime grubu, Cümle Bilgisi

ABSTRACT

Language is one of the most important basics reflecting thoughts and feelings, passing material and spiritual values from generation to generation and making a nation a real nation .

Syntax is a scientific field which can be described as the rules of grammar that are used for ordering and connecting words to form phrases or sentences.

This work is a study of syntax consisting of the word groups ,sentence types and sentence analyze of HUSEYIN RAHMI GURPINAR 's novel titled ' MUREBBIYE' This study is formed as 'Preface, Huseyin R.Gurpinar's Life, His Literary Character and His Works , Word Groups (Chapter 1), Sentence and Sentence Types (Chapter 2) , Sentence Analyze (Chapter 3), Conclusion and Evaluation.

The word groups and sentences in the novel have been analyzed in different aspects and explained with examples.The views of the linguists on the topic have been added .

There are 3 main titles in this study :' Word Groups ,Sentence and Its Types, Sentence Analyze. 'In the last chapter you can find all the references and resources that helped with this study . The views on the topic are available under the title of ' Conclusion and Evaluation'. We have also included the points where linguists agree or disagree about the topics of word groups and sentences. It is clear that linguists don't have a common method except for some resources.

Keywords : Syntax, word group

ÖNSÖZ

Bir dilin asırlar boyunca kazandığı işleklik o dilin gelişmişliğinin göstergesidir. Dilbiliminin merkezinde olan sözdizimi çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle dilin cümle yapısı ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça önemlidir.

Dilin asırlar boyu nesilden nesle aktarılması sürecinde dilbilim alanında gelişmeler olmuştur. Dilbilgisi konuları farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır.

Biz de Türkçenin zengin kelime gruplarını, cümle kalıplarını yazarımızdan aldığımız kelime grupları ve cümlelerle örneklendirdik. Konuyla ilgili bazı farklı yaklaşımlara değindik. Bu alanda hem kendimizi geliştirmek istedik, hem de bir okyanus kadar zengin ve güzel bir hazine olan Türkçemize katkıda bulunmaya çalıştık.

Araştırmamızda kelime gruplarının adlandırılması ve çeşitleri konusunda çalışma yapan dilcilerin görüşleri ayrı dipnotlar halinde verilmiştir. Bu konu ile ilgili çalışma yapan ilim adamları gruplandırmayı “Kelime grubu, belirtme öbeği, belirtme grubu, takımlar” gibi farklı şekillerde açıklamışlardır. Biz bunları “Kelime Grupları” başlığı altında inceledik. Bu çalışmamızda Prof. Dr. Muharrem ERGİN ve Prof. Dr. Metin KARAÖRS’ ün kitapları örnek alınmış ve kelime grupları 15 ayrı alt başlık altında toplanmıştır. Dilcilerimizin konu ile ilgili fikirlerine yer verilmiş ve başlıklar örneklerle pekiştirilmiştir.

Çalışmamızın “Cümle ve Cümle Türleri” adlı II. Bölümünde yine araştırmacıların konuyla ilgili görüşlerine yer verilerek konu örneklerle açıklanmıştır. Dilcilerin cümle türleri bahsinde de farklı görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Bu farklılıklar ilgili bölümde ele alınmıştır.

Çalışmamızın “Cümle Tahlilleri” adlı III. bölümünde ise 10 basit cümle, 8 basit sıralı cümle, 8 bağlı cümle, 9 şartlı birleşik cümle, 10 ki’li birleşik cümle, 9 iç içe birleşik cümle olmak üzere toplam 54 cümlenin tahlili yapılmıştır. Tahlil yaparken cümleler öğelerine ayrılmış, sonra yapısına, yüklemine, anlamına, unsurlarının sıralanışına göre gruplara ayrılmıştır. Son olarak da cümledeki kelime grupları incelenmiştir.

Çalışmamızın “Sonuç ve Değerlendirme” adlı son bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmış ve kitaptaki cümle türlerinin istatistik sonuçları bu bölümde belirtilmiştir.

Çalışmamızı hazırlarken faydalanılan kaynakların listesi bibliyografya bölümünde verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, karşılaştığım zorlukların aşılmasında bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Sadi H.NAKİBOğLU' na teşekkürü bir borç bilirim.

.../.../ 2010

Gamze DİVANOğLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1
HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	1
HAYATI	1
EDEBİ KİŞİLİĞİ	4
ESERLERİ	6

BÖLÜM 1

KELİME GRUPLARI

KELİME GRUPLARI	8
A. KELİME GRUPLARIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER	8
B. KELİME GRUPLARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	9
C. YAPILAN ÇALIŞMALARLA İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME	14
1. TEKRAR GRUBU (İKİLEMELER)	17
1.1. Araştırmacıların Tekrar Grubuyla İlgili Görüşleri:	17
1.2. Metnimizde Tespit Edilen Tekrar Grupları	20
1.2.a. Aynen Tekrarlar	20
1.2.b. Eş anlamlı tekrarlar	20

1.2.c. Zıt anlamlı tekrarlar.....	21
1.2.d. İlaveli tekrarlar.....	21
2. BAĞLAMA GRUBU	23
2.1. Araştırmacıların Bağlama Grubuyla İlgili Görüşleri:	23
2.2. Metnimizde Tespit Edilen Bağlama Grupları	25
2.2.1. “ve” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	25
2.2.2. “ile” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	26
2.2.3. “veya” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	26
2.2.4. “kah.....kah.....”Bağlacıyla Kurulanlar:.....	27
2.2.5. “ne.....ne.....” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	27
2.2.6. “ne.....ne de.....” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	28
2.2.7. “mi.....yoksa.....mi.....” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	28
2.2.8. “de...de...” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	29
2.2.9. “hem...hem...” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	29
2.2.10. “ya...veya...” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	29
2.2.11. “yahut” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	29
2.2.12. “ya...ya.....” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	29
2.2.13. “gerek..... gerek” Bağlacıyla Kurulanlar:.....	29
3. İYELİK GRUBU VE İSİM TAMLAMASI	30
3.1. İYELİK GRUBU	30
3.1.1. Araştırmacıların İyelik Grubu İle İlgili Görüşleri.....	30
3.1.2. Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örneklerden Bazıları:.....	31
3.2. İSİM TAMLAMASI.....	32
3.2.1. Araştırmacıların İsim Tamlamalarıyla İlgili Görüşleri	32
3.2.2. İsim Tamlamalarıyla İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler	38
3.2.2.a. Belirtili İsim Tamlaması.....	38
3.2.2.b. Belirtisiz İsim Tamlaması	39

3.2.2.c. Zincirleme İsim Tamlaması	40
4. SIFAT TAMLAMASI	41
4.1. Araştırmacıların Sıfat Tamlamasıyla İlgili Görüşleri:	41
4.2. Metnimizde Bulunan Sıfat Tamlamalarının Gruplanması	43
4.2.a. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları.....	43
4.2.b. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:	44
4.2.b.1. Sıfat Unsuru Sayı Olan Sıfat Tamlamaları:.....	44
4.2.b.2. Sıfat Unsuru Belirsizlik Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:.....	44
4.2.b.3. Sıfat Unsuru İşaret Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:.....	44
4.2.b.4. Sıfat Unsuru Soru Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:.....	45
4.2.c. Sıfat Unsuru Birleşik Sıfat Olan Sıfat Tamlamaları:.....	45
5. AİTLİK GRUBU	46
5.1. Araştırmacıların Aitlik Grubu İle İlgili Görüşleri:.....	46
5.2. Metnimizden Tespit Ettiğimiz Bazı Örnekler	47
6. BİRLEŞİK İSİM	48
6.1. Araştırmacıların Birleşik İsim Grubu İle İlgili Görüşleri:	48
7. BİRLEŞİK FİİLLER.....	51
7.1. Araştırmacıların Birleşik Fiil İle İlgili Görüşleri:	51
7.2. Birleşik Fiillerle İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Bazı Örnekler	53
7.2.a. İsim + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller.....	53
7.2.b. Fiil + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller	54
8. UNVAN GRUBU	55
8.1. Araştırmacıların Unvan Grubu İle İlgili Görüşleri:.....	55
8.2. Unvan Grubu İle İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:	56
9. ÜNLEM GRUBU	57
9.1. Araştırmacıların Ünlem Grubu İle İlgili Görüşleri:.....	57
9.2. Ünlem Grubu İle İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler.....	58

10. SAYI GRUBU	60
10.1. Araştırmacıların Sayı Grubuyla İlgili Görüşleri:	60
10.2. Sayı Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler:	62
11. EDAT GRUBU	63
11.1. Araştırmacıların Edat Grubu İle İlgili Görüşleri:	63
11.2. Metnimizde Tespit Edilen Edat Grupları İle İlgili Örnekler	66
11.2.1. “Gibi” Edatıyla Kurulanlar	66
11.2.2. “ İçin” Edatıyla Kurulanlar	67
11.2.3. “ İle” Edatıyla Kurulanlar	68
11.2.4. “Başka” Edatıyla Kurulanlar	68
11.2.5. Kadar Edatıyla Kurulanlar	69
11.2.6. “Sonra” Edatıyla Kurulanlar	70
11.2.7. “Üzere” Edatıyla Kurulanlar	71
11.2.8. “ Beri” Edatıyla Kurulanlar	71
11.2.9. “Karşı” Edatıyla Kurulanlar	72
11.2.10. “Evvel” Edatıyla Kurulanlar	72
11.2.11. “Ziyade” Edatıyla Kurulanlar	73
11.2.12. “Beraber” Edatıyla Kurulanlar	73
11.2.13. “Bile” Edatıyla Kurulanlar	74
11.2.14. “Değil” Edatıyla Kurulanlar	75
11.2.15. “Değil..... Bile...” Edatlarıyla Kurulanlar	75
11.2.16. “Göre” Edatıyla Kurulanlar	76
11.2.17. “Dolayı” Edatıyla Kurulanlar	76
11.2.18. “Nazaran” Edatıyla Kurulanlar	76
11.2.19. “Gayrı” Edatıyla Kurulanlar	76
11.2.20. “Halde” Edatıyla Kurulanlar	76
11.2.21. “Doğru” Edatıyla Kurulanlar	77

11.2.22. “Diye” Edatıyla Kurulanlar.....	77
12. KISALTMA GRUPLARI.....	78
12.1. İsnat Grubu.....	78
12.1.1. Araştırmacıların İsnat Grubuyla İlgili Görüşleri.....	78
12.1.2. Metnimizde Bulunan İsnat Grubu Örnekleri:	80
12.2. Genetif (İlgi) Grubu	81
12.2.1. Araştırmacıların Genetif Grubuyla İlgili Görüşleri:	81
12.2.2. Metnimizde Bulunan Genetif Grubu Örnekleri:	82
12.3. Datif (Yaklaşma / Yönelme) Grubu.....	83
12.3.1. Araştırmacıların Datif Grubuyla İlgili Görüşleri:	83
12.3.2. Metnimizde Bulunan Datif Grubu Örnekleri:	84
12.4. Lokatif (Bulunma/ Kalma) Grubu.....	85
12.4.1. Araştırmacıların Lokatif Grubuyla İlgili Görüşleri:.....	85
12.4.2. Metnimizde Bulunan Lokatif Grubu Örnekleri:	87
12.5. Ablatif (Uzaklaşma) Grubu.....	87
12.5.1. Araştırmacıların Ablatif Grubuyla İlgili Görüşleri:	87
12.5.2. Metnimizde Bulunan Ablatif Grubu Örnekleri	89
12.6. Akkuzatif (Yapma) Grubu	89
12.6.1. Araştırmacıların Akkuzatif Grubuyla İlgili Görüşleri:	89
12.6.2. Metnimizde Bulunan Akkuzatif Grubu Örnekleri:	91
13. Fiil (İsim-Fiil) Grubu	92
13.1. Araştırmacıların Fiil Grubuyla İlgili Görüşleri:.....	92
13.2. Fiil Grubuyla İlgili Metnimizden Örnekler:.....	94
13.2.a. [-mAk] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu.....	94
13.2.b. [-Ma] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu	95
13.2.c. [-Iş] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu	95
14. PARTİSİP (SIFAT-FİİL) GRUBU.....	96

14.1. Araştırmacıların Partisip (Sıfat-Fiil) Grubuyla İlgili Görüşleri:	96
14.2. Partisip (Sıfat-Fiil) Grubuyla İlgili Metnimizden Örnekler:	97
14.2.a. -An Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	97
14.2.b. -mAz Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	98
14.2.c. -dIk Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	99
14.2.d. -AcAk Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	99
14.2.e. -mİş Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	100
14.2.f. -Ar Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	101
14.2.g. -Ası Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller	101
15. GERUNDİUM (ZARF-FİİL) GRUBU	102
15.1. Araştırmacıların Gerundium (Zarf-Fiil) Grubuyla İlgili Görüşleri:	102
15.2. Gerundium (Zarf-Fiil) Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler	103
15.2.a. -ArAk Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	103
15.2.b. -Ip Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	104
15.2.c. -Inca Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	105
15.2.d. -mAksızIn Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	106
15.2.e. -dIkçA Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	107
15.2.f. -mAdAn Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	108
15.2.g. -r /-mez Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	108
15.2.h. -alı/-eli Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	108
15.2.i. -a/-e Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	108
15.2.j. -ken Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	109
15.2.k. -Casna Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	110
15.2.l. -Layın Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller	110
16. KISALMIŞ (KLİŞELEŞMİŞ) GRUPLAR	111
16.1. Araştırmacıların Kısalımış Gruplar İle İlgili Görüşleri	111
16.2. Kısalımış Guruplar İle İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler	112

BÖLÜM II
CÜMLE ve CÜMLE TÜRLERİ

1. CÜMLE	114
1.1. Araştırmacıların Cümle Tanımları	114
1.2. Metnimizden Seçtiğimiz Bazı Cümle Örnekleri	115
A. CÜMLENİN ÖGELERİ	117
1. Yüklem (Fiil)	117
1.a. Çekimli Fiille Yapılan Yüklemelere Örnekler	118
1.b. Birleşik Fiille Yapılan Yüklemelere Örnekler	119
1.c. Bildirme Ekiyle Yapılan Yüklemelere Örnekler	119
2. ÖZNE (FAİL)	120
2.a. Gerçek Özneye Kurulan Cümleler	122
2.b. Sözde Özneye Kurulan Cümleler	123
2.c. Gizli Özneye Kurulan Cümleler	123
3. NESNE	124
3.1. Araştırmacıların Nesne İle İlgili Görüşleri	124
3.1.a. Belirtili Nesneye Kurulan Cümleler	127
3.1.b. Belirtisiz Nesneye Kurulan Cümleler	127
4. DOLAYLI TÜMLEÇ (YER TAMLAYICISI)	128
4.1. Araştırmacıların Dolaylı Tümleç İle İlgili Görüşleri	128
4.2. Metnimizden Bazı Dolaylı Tümleç Örnekleri	130
5. ZARF VE ZARF TÜMLECİ	131
5.1. Araştırmacıların Zarf Ve Zarf Tümlecine İle İlgili Görüşleri	131
5.2. Zarf ve Zarf Tümlecine Metnimizden Örnekler	133
6. CÜMLE DIŞI UNSUR	133

6.1. Araştırmacıların Cümle Dışı Unsur İle İlgili Görüşleri	133
6.2. Metnimizden Seçilmiş Bazı Örnekler:	134
B. CÜMLE TÜRLERİ	136
B.1. Dilcilerin Cümle Türleriyle İlgili Görüşleri:	136
1. UNSURLARININ SIRALANIŞINA GÖRE CÜMLELER	141
1.1. Kurallı (Düz) Cümleler	141
1.1.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Kurallı Cümle Örnekleri:	142
1.2. DEVRİK (KURALSIZ) CÜMLELER.....	143
1.2.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Devrik Cümle Örnekleri:	143
2. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER	143
2.1. Olumlu Cümleler	144
2.1.a. Olumlu Cümlelerle İlgili Metnimizden Seçilmiş Bazı Örnekler.....	144
2.2. OLUMSUZ CÜMLE	145
2.1.a. Olumsuz Cümlelerle İlgili Metnimizden Seçilmiş Bazı Örnekler:	145
2.3. SORU CÜMLELERİ	146
2.3.a. Metinde Yer Alan Bazı Soru Cümlesi Örnekleri:	146
3. YÜKLEMİNE GÖRE CÜMLELER	147
3.1. İSİM CÜMLELERİ	147
3.1.a. Metnimizden İsim Cümleleriyle İlgili Bazı Örnekler:	147
3.2. FİİL (EYLEM) CÜMLELERİ.....	148
3.2.a. Metnimizden Seçilen Bazı Fiil Cümlesi Örnekleri:	148
4. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER.....	149
YAPILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	153
4.1. BASİT CÜMLELER	154
4.1.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Basit Cümle Örnekleri:	156
4.2. BASİT SIRALI CÜMLELER.....	157
4.2.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Basit Sıralı Cümle Örnekleri:.....	160

4.3. BAĞLI CÜMLELER.....	161
4.3.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Bağlı Cümle Örnekleri:.....	162
4.4. BİRLEŞİK CÜMLELER.....	163
4.4.1. Şartlı Birleşik Cümle.....	163
4.4.1.a. Şartlı Birleşik Cümleyle İlgili Metnimizden Örnekler.....	164
4.4.2. Ki’li birleşik cümle.....	164
4.4.2.a. Metnimizden Ki’li Birleşik Cümle İle İlgili Örnekler.....	167
4.4.3. İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE.....	167
4.4.3.a. Metnimizden Bazı İç İçe Birleşik Cümle Örnekleri.....	169

BÖLÜM III

CÜMLE TAHLİLLERİ

A. BASİT CÜMLE TAHLİLLERİ.....	172
B. BASİT SIRALI CÜMLE TAHLİLLERİ.....	183
C. BAĞLI CÜMLE TAHLİLLERİ.....	195
D. ŞARTLI BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ.....	204
E. Kİ’Lİ BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ.....	219
F. İÇE CÜMLE TAHLİLLERİ.....	232
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	246
KAYNAKLAR.....	250
ÖZGEÇMİŞ.....	253

Kısaltmalar Listesi

Belirtili nesne : bln

Belirtisiz nesne : bsn

Cümle dışı unsur : cdu

Gizli özne: gö

M.E.B : Milli Eğitim Bakanlığı

Özne : ö

Sözde özne : sö

Türk Dil Kurumu : TDK

Ve diğerleri : vd

Yayın : yay.

Yer tamlayıcısı: yt

Yüklem : y

Zarf : z

Zarf tümleci : zt

Zincirleme isim tamlaması : zinc.

GİRİŞ

HÜSEYİN RAHMI GÜRPINAR'IN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Çok sayıda yazdığı romanlarla, İstanbul halkının iç mahallelerdeki hayatını ve bu hayatın karakteristik tiplerini, tipik vak'alarını, keskin çizgilerle karikatürize eden Hüseyin Rahmi Gürpınar; eserlerinin bu vasıflarıyla, zengin ve popüler bir şöhretin sahibidir. Bu romancının Servet-i Fûnun karakterine tamamen aykırı olan çalışmaları; Edebiyat-ı Cedide'nin aristokratlığına mukabil, geniş halk gruplarına hitap eden, samimi ve popüler yazılar; bilhassa Türk halkı arasındaki ananevi komedi zekâsını hareketlendiren güldürücü hayat tabloları, şöhretinin başlıca amillerindedir.¹

HAYATI

Hüseyin Rahmi Gürpınar 19 Ağustos 1864 tarihinde İstanbul'un Ayazpaşa Sempti'nde doğmuştur. Babası Sultan Abdülaziz'in yaverlerinden Mirliva Said Paşa'dır. Annesi, Safrancılar Kethüdası Hacı Ahmet Efendi'nin torunu, Safranbolulu Ayşe Sıdıka Hanım'dır. Gürpınar, Yarın Gazetesi'ne verdiği bir röportajda kendisi ve ailesi hakkında şu bilgileri verir: “*Vaktiyle, şimdiki Alman Sefarethanesi yerinde, galiba Ayazpaşa derler, Bağodaları namı evler vardı, orada dünyaya gelmişim. Pederim, Abdülaziz'in yaverlerinden Mirliva Said Paşadır ki, Erzurum'da mevki kumandanı iken 303 de irtihal etmiştir.*”

¹ Nihat Sami **BANARLI** (1970), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, s.1059.

Hüseyin Rahmi, henüz üç yaşında iken vereme yakalanan annesini kaybetmiştir. Ayşe Sıdıka Hanım'ın ölümü, bu küçük çocuğun muhayyilesinde derin izler bırakır; öyle ki yıllar sonra kaleme aldığı bir romanının ithaf yazısında, onun, bu acıyı ve annesine karşı beslediği duyguları taze tuttuğu dikkatlerden kaçmaz: *“Anneciğim; sen toprağa göçeli ne kadar çok sene oldu. O ayrılık anında şefkatli kucağından hayatın ortasına bırakıp çekildiğin üç yaşındaki cılız çocuk büyüdü. Ölüm gününde “ben annemi isterim!” haykırılarıyla evi çınlatmağa başladığım zaman o acı ağlayışlarımı; o özlemlili ölüm döşegine götürerek solmuş; soğumuş ellerini öptürmek zorunda kaldılar. Yavrucuğunu görünce göğsüne bastırmak için hemen açılan kollarının; şefkat öpücüğü kondurmak için titreyen dudaklarının o gün kıpırdamadan duruşlarına şaştım. Artık bana sarılmıyor oğlunu öpmüyordun... ‘Annem bana darılmış!’ korkusuyla titredim Niçin o kadar sararmıştın? Ölüm nedir henüz bilmiyordum. Artık uslu duracağıma söz verdim. Ne yazık ki beklediğim okşayışa kavuşamadım... Ölümün ne olduğunu ben yaştaki bir çocuğun; anne sevgisinin sıcaklığından sonsuz ayrılışındaki acı yoksunluğu sonra pek acı denemelerle öğrendim.”*

Annesinin ölümünden sonra babasının yanına Girit'e giden Hüseyin Rahmi, burada okula başlar. İki yıl sonra İstanbul'a döner ve Yakupağa Mektebi'ne gönderilir. Bir süre sonra mektebin 'İhtiyar Hoca'sı vefat eder ve yerine geçen İmam Şükrü ile Hüseyin Rahmi'nin yıldızları hiçbir zaman barışmaz. Bu nedenle okuldan kaçmaya başlayan Gürpınar'ın durumu ailesi tarafından öğrenilir. Eniştesi Esat Bey'in 'müdekkik' tavrı ve Fransızca dersleri aldığı Tahir Efendi'nin yardımıyla içine düştüğü zor durumdan kurtulur, Mahmudiye Rüştüyesi'ne kaydettirilir. Sonrasında Mahrec-i Aklâm İdâdi'sine sınavla geçiş yapan Hüseyin Rahmi, buradan da Mekteb-i Mülkiye'ye geçmiştir. Mülkiye'nin ikinci sınıfındayken hastalanır ve ağzından kan geldiği için diğer aile fertleri gibi verem olduğu düşünülerek eğitimine ara verilir. İyileştikten sonra hastalığın nüksedebileceği endişesiyle okula gönderilmeyen Hüseyin Rahmi, kendisi için hazırladığı bir çalışma programıyla eğitimine devam eder. Söz konusu programda, Fransızca, Tarih, Coğrafya ve Edebiyat gibi derslere ağırlık veren Gürpınar'ın öğrenme azmi ailesini dahi endişelendirecek seviyededir.

Bir müddet sonra Adliye Nezareti Ceza Kalemi'ne memur olarak giren Hüseyin Rahmi, takip eden dönemde Ticaret Mahkemesi'nde Azâ Mülâzımı olarak çalışır. Birkaç ay sonra memuriyetten sıkılarak istifa eder ve yazı hayatına başlar.

İlk edebî çalışması '*Gülbahar Hanım*'ı Aksaray Yangını'nda kaybeden Gürpınar'ın yayımlanan ilk yazısı Ceride-i Havâdis gazetesinde çıkan '*İstanbul'da Bir Frenk*' adını taşır. Edebiyat dünyasına asıl girişi ise *Şık/Âyine* adlı romanının Ahmet Mithat Efendi'nin başında bulunduğu Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edilmesi ile başlayan Hüseyin Rahmi, daha sonra Ahmet Cevdet'in ayrılmasıyla sözü edilen gazetede yazar ve mütercim olarak çalışmaya başlar. Gürpınar, Tercüman-ı Hakikat'te çalışmaya başladığında henüz yirmi üç yaşındadır. 1893'te memuriyete dönen Hüseyin Rahmi bir yıl sonra İkdâm gazetesinde yazmaya başlar. (Sevinçli, 1990: 19) Bu dönemde telif ve tercüme eserlerini de İkdâm'da yayımlayan Gürpınar'ın bazı eserlerinin sansüre takıldığı görülür. İkinci Meşrutiyet'ten sonra memuriyetten ayrılan Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim'in de yazarları arasında yer aldığı '*Boşboğaz ile Güllâbi*' adlı bir mizah gazetesi çıkarmaya başlar, gazete otuz altıncı sayıdan sonra kapatılır. Bundan başka İbrahim Hilmi Bey'le birlikte 'Millet' gazetesini çıkarmış, gazete siyasi sebeplerle kapatılmıştır. Gürpınar, Meşrutiyet'ten sonra hikâye, roman ve diğer yazılarını İkdâm, Söz, Ziya, Zaman, Vakit, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayımlar. Memuriyetten ayrılan Hüseyin Rahmi bu tarihten sonra yalnızca kitaplarından kazandığı ile geçimini sağlamış, 1912 yılında kitaplarının satışından kazandığı paralarla yaptırdığı Heybeliada'daki köşkünde yaşamaya başlamıştır. Oldukça sade bir hayat süren Gürpınar'ın Heybeliada yaşantısında yengesi Aliye Hanım, yengesinin kızı Saffer Hanım, Miralay Hulusi Bey ve kedileri dışında etrafında kimse yoktur. Köşk dışında en çok görüştüğü kişi ise aynı zamanda kitaplarının da yayıncısı olan İbrahim Hilmi (Çığıraçan) dir. Efdal Sevinçli, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın söz konusu mahdut çevresini betimlerken "*Bir Avrupa döşeminin doldurduğu köşkün yalnızlığını, kullanılmayan antika eşyalar ve yazarımızın firçasının ürünüün tablolar süsler.*" ifadesini kullanır. Hüseyin Rahmi Gürpınar 1936'da beşinci dönem Kütahya milletvekili olarak TBMM'de yer almıştır. Bu görevi altıncı dönemde de sürdüren Gürpınar ölümünden bir yıl öncesine kadar (1943) milletvekili olarak kalır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, ardında roman, hikâye,

tiyatro, tenkit, tercüme vb. türlerde altmış ayrı eser bırakarak Heybeliada'daki evinde 8 Mart 1944'te vefat etmiştir. Naaşı, yine Heybeliada'daki Abbas Paşa Mezarlığı'na defnedilmiştir; köşkü bir süre sonra kendi ismiyle müzeye çevrilmiştir.²

EDEBİ KİŞİLİĞİ

“Halk için Edebiyat olamazmış, ne saçmalık! Halk cehalet içinde boğulsun, biz karşıdan bakalım öyle mi?”

Edebi düşüncelerini böyle dile getiren Hüseyin Rahmi Gürpınar, sanat hayatı boyunca toplum hayatımızdaki değişikliklerin değişen dönemlerini, eski ile yeninin kavgasını, toplumun yararı için gördüklerini, düşündüklerini söylemekten çekinmeyen medeni cesaret sahibi bir düşünce ve sanat adamıdır. En büyük amacı toplumdaki yaraları sanat yoluyla aydınlatmaktır. Bunu felsefeye kaçmadan basit, halkın anlayabileceği bir dille yapması en büyük özelliklerinden birisidir.

Hüseyin Rahmi, yazı yazma kabiliyetini, iki nedene bağlar. Bu etkenlerden biri toplum, diğeri de soya çekmedir.

Toplum ahlâkına yararlı olabilmek için ahlâksızlıkları gün yüzüne çıkarıp toplumun gözü önüne sermek düşüncesini savunur. Eserlerinin çoğunu bu yoldan hareket ederek kaleme alır.

Hüseyin Rahmi'yi diğerklerinden ayıran bir özelliği de halkın şivesini bütün incelikleriyle vermesidir. Bu yolda gösterdiği üstün başarıyla rakipsiz olduğudur. Yeri geldiğinde argo dilini kullanarak okuyucuya, o atmosferin havasını teneffüs ettirdiği gibi, bir üçüncü şahıs olarak o ortama sokar.

Hüseyin Rahmi'nin bir başka özelliği de, halk için, halkın edebi zevkini tatmin için, halka okuma zevkini ve alışkanlığını aşlamak için çaba harcamasıdır. Yazar pek az sapmaları dışında, eserlerinde geniş halk yığınlarını kullandığı, konuştuğu,

² Mehmet KAYGANA (2008), Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1914-1944 Yılları arasındaki Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım, Gazi Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara, s.1-3

dolayısıyla anlamakta zorluk çekmediği duru rahat dili kullanması, onun halk tarafından çok kolay okunmasının en belirgin nedenlerinden birini oluşturur.

Hüseyin Rahmi, sanatı uçak sayarak, *“Dil onun pervanesidir. Edebiyatın amacına doğru yükselmek için çırpındıracağı kanatlarının gücünü dilden alacaktır.”* Düşüncelerini savunması, onu kendi çağını aşip geleceğin dil ve sanat tutumuna yol gösteren bir sanatçı olduğunu da göstermiş olur.

Cümle kusursuzları kusursuzdur, ifade tarzına kimi eleştirmenler yazarın fazla özen göstermediği düşüncesinde birleşirler. Bunu da eserlerinin geliri ile geçindiği için çok eser yazmak isteğine ve ifade tarzı üzerinde fazla oyalanmaya zaman bulamamış olabilir nedenine bağlarlar.

Hüseyin Rahmi aynı zamanda ulusun varlığını dilin varlığına bağlı görür.³

Hüseyin Rahmi'nin romanlarında birbirinden farklı iki üslup göze çarpar: 1. Söyleşme (muhavere) üslubu, 2. Tahkiye, tasvir ve hitap üslubu...

Üslubunun canlı, neşeli ve yaşayan tarafı söyleşmelerde görülür. Şahısları konuşturduğu yerlerde, meddah, karagöz ve ortaoyunu geleneğinden faydalanmıştır. İstanbul konuşma dilinin bütün alay, istihsa, ima, cinas inceliklerini buralara koymuştur...

Hüseyin Rahmi'nin tahkiye, tasvir ve hitap dili ise epey cansızdır. Devrinin yazı diline göre pek sade sayılmaz. Felsefe yaptığı yerlerde üslubu bir kat daha ağırlaşır.

Hüseyin Rahmi'nin bütün roman ve hikayelerinde belli bir amaç belli bir tez vardır. Onu realizmden ayırıp natüralizme yaklaştıran cihet budur.

Hüseyin Rahmi'nin Ahmet Mithat gibi olayların akışını birden keserek ansiklopedik ve felsefi bilgiler vermesi roman tekniğine sığmayan bir unsurdur. “Herkes kupkuru felsefeyi okur mu? Halka onları okutmak için hikâyenin içinde parça parça vermeli.”

³ Ahmet SİRAC, Mustafa GÜLAY (1999), Türk Klasikleri, Hüseyin Rahmi Gürpınar “Eserlerinden Seçmeler”, İstanbul, s.22-37.

Böyle düşündüğü için de roman vak'aları arasına adeta makaleler ve musahabeler sıkıştırmayı huy edinmiştir.⁴

ESERLERİ

Romanları: Şık (1889), Mutallâka (1898), Mürebbiye (1897), Bir Muâdele-i Sevda (1899), Metres (1900), Tesadüf (1900), Nimetşinas (1902), Şıpsevdi (1901), Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç (1910), Sevda Peşinde (1912), Gulyabanî (1915), Cadı (1915), Hakka Sığındık (1919), Toraman (1919), Hayattan Sahifeler (1919), Son Arzu (1922), Tebessüm-i Elem (1923), Cehennemlik (1924), Efsuncu Baba (1924), Meyhanede Hanımlar (1925), Tutuşmuş Gönüller (1926), Billur Kalp (1926), Evlere Şenlik, Kaynanam Nasıl Kudurdu? (1927), Muhabbet Tılsımı (1928), Mezarından Kalkan Şehit (1928), Kokotlar Mektebi (1929), Şeytan İşi (1933), Utanmaz Adam (1934), Eşkîya İnde (1935), Kesik Baş (1942), Gönül Bir Yel Değirmenidir, Sevda Öğütür (1943), Ölüm Bir Kurtuluş mudur? (1954), Dirilen İskelet (1946), Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı (1949), Kaderin Cilvesi (1964), Deli Filozof (1964), Can Pzarası (1968), İnsanlar Önce Maymun mu idi? (1968), Ölüler Yaşıyor mu? (1973), Namuslu Kokotlar (1973).

Öyküleri: Kadınlar Vaizi (1922), Namuslu Açlık Meselesi (1933), Katil Buse (1938), İki Hödüğün Seyehati (1933), Tünelden İlk Çıkış (1934), Gönül Ticareti (1939), Melek Sanmıştım Şeytanı (1943), Eti Senin Kemiği Benim (1963).

Oyunları: İstiğrak-ı Seheri (18-20 yaşlarında yazdığı tek perdelik komedi), Hazan Bülbülü (1916), Kadın Erkekleşince (1933), Tokuşan Kafalar (1973), İki Damla Yaş (1973), Mesuduz (Oynanmamış tiyatro eseri)

Tenkitleri: Cadı Çarpıyor (1913), Şekâvet-i Edebiyye (1913)

Sanat Yazıları: Müntahâbât-ı Hüseyin Rahmi (1899), Sanat ve Edebiyat (der. H. Adnan Önelçin, İst. 1972).

⁴ Ahmet **KABAKLI**, Türk Edebiyatı III. Cilt, s.300-303.

BÖLÜM 1
KELİME GRUPLARI

KELİME GRUPLARI

A. KELİME GRUPLARIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Kelime grubu (word group/phrase), cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere, birden çok sözcüğün yan yana getirilmesiyle oluşur. Kelime grubu yapı ve anlatımındaki bütünlük dolayısıyla tümce içinde tek bir nesne ya da hareketi karşılayan ve (atasözleri/deyimler dışında) herhangi bir yargı bildirmeyen sözcükler topluluğudur.⁵

Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitellemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir.

Kelime grupları varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri, anlamlarını genişleterek, belirterek, niteleyerek, pekiştirerek karşılar.

Cümle ve diğer kelime grupları içinde, tek kelime gibi; isim, sıfat, zarf ve fiil görevi yapar.

Kelimelerin grup içindeki sıralanışı kurallıdır. Görev bakımından birbirine denk olmayan unsurların bulunduğu bir kelime grubunda ana unsur genellikle grubun sonundadır. “Yemyeşil ovalar”, “kuş sesleri” tamlamalarında ana unsur olan “ovalar” ve “sesleri” kelimeleri sonda, yardımcı unsurlar olan “yemyeşil” ve “kuş” kelimeleri ise baştadır. Sadece birleşik fiil ile edat grubunda, ana unsur başta bulunur. Bu gruplarda ikinci unsur, bir çekim unsurudur.

Kelime gruplarında unsurların sırası konuşma ve şiir dilinde değişebilir.⁶

Tek tek kelimelerin karşıladığı nesnelere ve hareketlerin çeşitli vasıfları, hususiyetleri, cepheleri şartları vardır. O nesnelere ve hareketleri bu çeşitli yönleri ile

⁵ Zeynep **KORKMAZ** (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, s.100

⁶ Leyla **KARAHAN** (2008), Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 39-41

daha geniş olarak ifade etmek için tek kelimedenden daha geniş dil birliklerine ihtiyaç duyulur. Tek kelimenin karşıladığı nesnelere ve hareketlerden daha büyük , daha geniş nesnelere ve hareketler vardır ki onları tek tek kelimeler karşılayamazlar, onların tek kelime olarak karşılıkları, adları yoktur; ancak tek kelimedenden daha geniş dil birlikleri ile ifade edilir, adlandırılabilirler. İşte nesne ve hareketleri geniş olarak ifade etmek veya tek kelimenin karşıladığı nesnelere ve hareketlerden daha geniş nesnelere ve hareketleri karşılamak için kelimedenden daha geniş dil birlikleri olan kelime gruplarına başvurulur.

Kelime grubu, birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir. Kelime grubu içinde birden fazla kelime bir takım kaidelerle belirli bir düzen içinde yan yana getirilir. Böylece belirli bir düzenle kurulduğu için kelime grubunun yapısında bir bütünlük bulunur.⁷

B. KELİME GRUPLARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Kelime grupları incelendiğinde dilbilgisi kitaplarında kelime gruplarının farklı değerlendirildiği görülmektedir. Kaynaklardan bazıları kelime gruplarını bir bütün olarak ele alırken bazıları ayrı bölümler halinde incelemiştir.

Muharrem Ergin, kelime gruplarını; Tekrarlar, bağlama grubu, sıfat tamlaması, iyelik grubu ve isim tamlaması, aitlik grubu, birleşik isim, birleşik fiil, unvan grubu, ünlem grubu, sayı grubu, edat grubu, isnat grubu, genetik, datif, lokatif, ablatif grupları, fiil grubu, partisip grubu, gerundium grubu, kısaltma grupları şeklinde adlandırmıştır.⁸

“Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelenmek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir.” ifadesini kullanan

⁷ Muharrem **ERGİN** (1988), Türk Dili, İstanbul, s.372-373

⁸ Muharrem **ERGİN** (1993), Türk Dili, İstanbul, s.353-375

Karahan, kelime gruplarıyla ilgili özellikleri maddeler halinde belirttikten sonra şu şekilde sıralar:

İsim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, isim-fiil grubu, zarf-fiil grubu, tekrar grubu, edat grubu, bağlama grubu, unvan grubu, birleşik isim grubu, ünlem grubu, sayı grubu, birleşik fiil grubu, kısaltma grupları.⁹

Karahan, isnat, yükleme, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma, vasıta grubunu kısaltma grubu olarak ele almıştır.

Tahsin Banguoğlu “sözü geliştirmek üzere kelimeler öbeklenirler, kavramlar arasında derece derece ilişkiler meydana getirirler. Böylece tek kavramdan anlatmaya doğru giderler. Bunlara belirtme öbekleri diyoruz” şeklinde tanımlamış bunlara ‘belirtme öbekleri’ demiştir.

Banguoğlu, kelime gruplarını şu şekilde sıralamıştır: Ad takımı, sıfat takımı, zarf öbeği, takı öbeği, çekim öbeği, bağlam öbeği, yanaşma takımı, katma öbekleri.¹⁰

Rasim Şimşek “Türkçe Sözdizimi” adlı çalışmasında Muharrem Ergin’den farklı olarak kelime gruplarını 6 başlık altında incelemiştir. Benzer özellikler taşıdığına inandığı grupları aynı başlıklar altında farklı alt başlıklar kullanarak ele almıştır:

1. İyelik Öbekleri

a. Ad Takımı

a.1. Belirtili adtakımı: lokantanın bahçesi

a.2. Belirtisiz adtakımı: Nedim divanı

a.3. Adtakımlarının zincirlenmesi : masa örtüsünün rengi

b. Adıl takımı: benim gömleğim, sizin eviniz

⁹ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 39-84

¹⁰ Tahsin **BANGUOĞLU** (1995), Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara, s. 415

2. Niteleme Öbekleri

- a. Önadakımı: güzel çocuk, üç arkadaş,
- b. Sayı öbeği : iki yüz yirmi iki, beş yüz elli
- c. San öbeği : Çağrı Bey, Hatice Nine
- d. Belirteç öbeği : daha güçlü, pek çok

3. Çekim Öbekleri

- a. Ad öbekleri
 - a.1. Yönelmeli ad öbeği : cana yakın, keyfine düşkün
 - a.2. Kalmalı ad öbeği : ikide bir, yükte hafif
 - a.3. Çıkmalı ad öbeği : içten pazarlıklı, hançerden keskin
 - a.4. Belirtmeli ad öbeği : yüzü aşkın, elli mütecaviz
 - a.5. Katılmalı ad öbeği : bizim mahalle, sizin okul
 - a.6. İyelikli ad öbeği : teni beyaz, yağı az
 - a.7. Başka ad öbekleri : baş açık, para peşin
 - b. Eylem öbekleri : dağlar dayanmamak, adı çıkmak
 - c. İlgeç öbekleri : çocuklar gibi, su diye
4. İkileme : adım adım, diş diş
 5. Bağlaç Öbekleri : hak ve kuvvet, Baki ile Fuzuli
 6. Ünlem Öbeği : Hey Dirse Han, ey vuslat¹¹

M.Kaya Bilgegil; “Türkçe Dilbilgisi adlı eserinde belirtme grupları dediği kelime gruplarını birden ziyade kelimedenden meydana geldiği halde, cümledeki görevi bakımından bir tek kelimedenden farksız olan, gerektiği takdirde, yine bir kelimeymiş

¹¹ Caner **KERİMOĞLU** (2006), Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları), Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 20:s. 106-118

gibi çekim eki alabilen isim soyundan kelimelerin teşkil ettiği birleşik sözlere belirtme (tayin) grupları diyoruz.” şeklinde tarif etmiş. Kelime gruplarını “isim tamlaması, sıfat tamlaması, bağlaç grupları, zarf grupları, isim grupları, ikizlemeler, edat grupları, unvan grupları” olmak üzere sekiz başlıkta ele almıştır.¹²

Görüldüğü gibi Bilgegil isnat, sıfat fiil grubuna değinmemiştir. Ayrıca son çekim edatlarıyla yapılan kelime grubuna yer vermemiştir.

Vecihe Hatiboğlu yargısız anlatımlar dediği kelime gruplarını “en az iki kelimenin türlü ilgi ve sebeplerle yan yana sıralanmasından doğan birlikler” şeklinde tanımlar. Yargısız anlatımların yargılı anlatımlara yardımcı olduklarını söyler. Hatiboğlu yargısız anlatımları tamlamalar, birleşik sözcükler, deyimler, ikizlemeler adı altında toplamıştır. Tamlamaları: 1. Ad tamlamaları, 2. Adıl tamlaması, 3. İkilemeli tamlaması, 4. İyelikli tamlama, 5. Çıkmalı tamlama, 6. Sıfat tamlaması, 7. Kalmalı tamlama, 8. Yönelmeli tamlama, 9. Bağlaçlı tamlama, 10. İlgeçli tamlama olarak ona ayırmıştır.¹³

Tuncer Gülensoy “Türkçe El kitabı” adlı kitabında kelime gruplarını “Kelime Grubu Tahlili” başlığı altında ele almış ve şöyle tanımlamıştır: Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.

Ayrıca Gülensoy, Türkçedeki başlıca kelime gruplarını bulmak için:

- A. Cümle içinde tekrarlar var mı?
 - a) Aynen tekrarlar var mı?
 - b) Eş manalı tekrarlar var mı?
 - c) Zıt manalı tekrarlar var mı?
 - d) İlaveli tekrarlar var mı?

¹² M.Kaya **BİLGEĞİL** (1984), Türkçe Dilbilgisi, Dergah Yay., İstanbul, s.115?

¹³ Vecihe **HATİBOĞLU** (1972), Türkçenin Sözdizimi, Ankara, s.4-92

- B. Cümlenin bağlanma grubu var mı?
- C. Cümlenin sıfat tamlaması var mı?
- D. Cümlede iyelik grubu ya da isim tamlaması var mı?
- E. Cümlede aitlik grubu var mı?

sorularına cevap aranır, demiştir.¹⁴

Hamza Zülfikar, kelime gruplarını “Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri” adlı kitabında cümle bölümünde ele almış ve şu şekilde gruplandırmıştır:1.İkilemeler 2.Birleşik Kelimeler 3.Deyimler 4.Tamlamalar¹⁵

Türk Dilbilgisi kitabında Haydar Ediskun kelime gruplarını, kelimelerin öbeklenmesinde temel kural, önce yardımcı sonra ana ögenin gelmesidir, ifadesiyle tanımlamış ve “1.İsim Takımları ve 2.Sıfat Takımları” dan söz etmiştir.¹⁶

Süer Eker Çağdaş Türk Dili isimli eserinde kelime gruplarını sözdizimi bölümünde sözcük grupları başlığı altında ele almış ve Muharrem Ergin’in yaptığı gruplandırmayı esas almıştır. Ancak isnat grubuna dayanma, genetik grubuna ilgi, lokatif grubuna ayrılma, ablatif grubuna bulunma, datif grubuna da yaklaşma grubu demiştir. Az da olsa bunların dışında tümcenin yapısı içinde başka gruplara da rastlanacağını belirtmiştir.

Eker, kelime gruplarının söz zinciri içinde işleyişleri açısından ele alındığında bir dilin sözcüklerinin sözcük sırası, çekim ekleri, türetim ekleri yardımcı sözcükler ve vurgu öğelerinin oluşturdukları birlikler yardımıyla anlamlı öbeklerin ortaya çıktığını belirtir.¹⁷

¹⁴ Tuncer **GÜLENSOY** (2000), Türkçe El Kitabı, Akçağ Yay., Ankara, s.458-461

¹⁵ Hamza **ZÜLFİKAR** (1990), Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, s.141-161

¹⁶ Haydar **EDİSKUN** (1996), İstanbul, Türk Dilbilgisi, s.114-145

¹⁷ Süer **EKER** (2006), Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yay. Ankara, s.460-462

Mehmet Ali Özkan, Mustafa Kutlu'nun “Bu Böyledir Hikâye Kitabının Sözdizimi İncelemesi” adlı yüksek lisans tezinde kelime gruplarını; 1. Tekrar grubu, 2. Bağlama grubu, 3. Sıfat tamlaması, 4. İsim tamlaması, 5. Aitlik grubu, 6. Birleşik fiil grubu, 7. Ünvan grubu, 8. Ünlem grubu, 9. Edat grubu, 10. Kısaltma grupları, 11. Birleşik isim grubu, 12. İsim-fiil grubu, 13. Sıfat fiil grubu, 14. Zarf fiil grubu olmak üzere 14 grupta incelemiştir.¹⁸

Tufan Demir Türkçe Dilbilgisi adlı kitabında “Söz Dizimi-Cümle Bilgisi” adlı bölümde kelime gruplarını sözcük öbekleri ve sözcük öbeklerinin cümledeki yeri başlığı altında farklı bir yaklaşımla şu şekilde ele almıştır. Ona göre cümlenin sıralanışı içinde sözcük grupları özneyi tamamlıyorsa özne öbeği, yüklemi tamamlıyorsa yüklem öbeği olarak tanımlanır. Özneyi tamamlayan sözcük ya da sözcük grupları öznenin tamlayanı, sıfatı, adeylem ya da ortaç olan öznenin belirtili veya belirtisiz nesnesi, adeylem ya da ortaç olan öznenin tamlayanı, dolaylı tümleci, belirteç tümleci olurlar. Yüklem öbeği (Yüklem birliği) olarak adlandırdığı yüklemi tamamlayan sözcükler yüklemden önce gelerek, yüklem nesnesi, tümleci, ad cümlelerinde yüklem tamlayanı, sıfatı olurlar.¹⁹

C. YAPILAN ÇALIŞMALARLA İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Türkçenin Söz Dizimi üzerine çalışan araştırmacıların “kelime grupları” konusunda ortak noktalarının fazla olduğu ancak ayrıldıkları noktaların bulunduğu da görülmektedir. Bizce kelime grupları isimlendirilirken yaygın olan kullanımın esas alınması gerekir.

Dilcilerin kelime gruplarının yapısı konusunda aynı görüşte olduğu tespit edilmiştir. Kelime gruplarının çeşitleri, miktarı, isimlendirilmesi konusunda farklı görüşler vardır. Yapılan çalışmalara baktığımızda kelime grupları konusunda da Türkçemizin

¹⁸ Mehmet Ali **ÖZKAN** (2003), Mustafa Kutlunun “Bu Böyledir” adlı Hikâye Kitabı Üzerine Söz Dizimi İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, s.7-43

¹⁹ Demir **TUFAN** (2006), Türkçe Dilbilgisi, Ankara, s. 213-217

önemli bir problemi olan terim kargaşası ile karşılaşmaktayız. İncelenen kitaplarda kelime grupları “belirtme öbekleri, sözcük öbekleri, belirtme grupları” şeklinde adlandırılmıştır. Kelime gruplarında da karşımıza çıkan, Türkçenin önemli problemlerinden olan terim kargaşasının çözülmesi gerekmektedir.

M. Ergin, L. Karahan, Metin Karaörs, Bilal Aktan, Hüseyin Yeniçeri ve arkadaşları gibi dilciler “isim tamlaması”; T. Banguoğlu, “ad takımı”; T.N. Gencan” isim takımı”; Tufan Demir, Neşe Atabay “ad tamlaması” ifadesini kullanarak farklı isimler uygun görmüşlerdir. Biz çalışmamızda Muharrem Ergin ve Metin Karaörs’ü örnek aldığımız için “isim tamlaması” ifadesini kullanacağız.

Dilcilerimiz isim tamlamalarının çeşitleri konusunda da görüş ayrılığı içindedirler. Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Metin Karaörs gibi dilcilerimiz isim tamlamalarını iki çeşit (belirtili, belirtisiz) olarak kabul ederken, Neşe Atabay, Tufan Demir dört çeşit (belirtili, belirtisiz, takısız, zincirleme); Tahir Nejat Gencan, Bilal Aktan üç çeşit (belirtili, belirtisiz, takısız) olarak kabul etmektedir.

M.Ergin Partisip terimini kullanırken M. Metin Karaörs hem sıfat-fiil hem de partisip terimini kullanmıştır.

Muharrem Ergin Gerindium terimini kullanmış, M. Metin Karaörs gerindium ile birlikte zarf-fiil grubu terimini de kullanmıştır. Süer Eker zarf-fiil grubu, H.İbrahim Delice zarf –fiil öbeği, S. Sağlam hem gerindium öbeği hem de ulaş öbeği terimini tercih etmiştir.

M. Ergin genetik, datif, lokatif, ablatif grubu terimini, M. Metin Karaörs yaklaşma, bulunma, ayrılma grubu terimini tercih etmiştir. S.Sağlam datif, lokatif, ablatif isnat ve genetik öbeği terimlerinin yanında –e’li sözcük öbeği, -de’li sözcük öbeği, -den’li sözcük öbeği, yükleme öbeği, ilgi durumu öbeği terimlerini kullanmıştır. H. İ Delice yönelme öbeği, kalma öbeği, ayrılma öbeği, iyelik öbeği, ilgi öbeği terimlerini tercih etmiştir.

Rasim Şimşek, Ergin’in değinmediği “belirteç öbeği” adını verdiği bir kelime grubundan bahsetmiş, “eylem öbeği” adlı kelime grubu içinde deyimleri de göstermiştir. Ergin deyimleri kelime grubuna dahil etmemiştir.

Caner Kerimoğlu “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)” adlı çalışmasında dilcilerin tartışmalı olduğu konulara değinmiştir. Muharrem Ergin’in “İyelik Grubu” olarak adlandırdığı tamlayanı zamir olan tamlamayı Rasim Şimşek ve Vecihe Hatipoğlu’nun “Adıl tamlaması” olarak adlandırdığını, son yıllardaki yayınlara bakıldığında “altın küpe, çelik çaydanlık” gibi tamlamaların sıfat tamlaması olduğunu kabul eden dilcilerin sayısının belirgin bir şekilde arttığının görüldüğünü, yine Muharrem Ergin’in “Unvan Grubu” olarak kabul ettiği grupları T. N. Gencan ve H. Ediskun’un sıfat tamlaması olarak kabul ettiğini, R. Şimşek’in M. Ergin’in kelime grupları tasnifinde yer almayan “Belirteç Öbeği” adlı kelime grubundan söz ettiğini bu grubu İ. Delice ve T. Baydar’ın “Zarf Öbeği” adıyla ele aldığını belirtmiştir²⁰

Dilcilerin eserlerde farklı terimleri kullandığı görülmektedir. Bu da dilimizde bir terim kargaşasına yol açmaktadır. Oysa dilimizdeki kargaşanın kısa zamanda çözülmesi dilde birliğin oluşturulması gerekmektedir. Terim kargaşasını ortadan kaldırmak için yaygın olan kullanımın tercih edilmesinin uygun olacağını düşünmekteyiz.

Dilcilerimiz değişik sayıda kelime grupları tespit etmişlerdir. Biz bu çalışmamızda geniş kapsamlı olması açısından Muharrem Ergin’in kelime grupları tasnifini örnek almayı uygun bulduk. Bu tasnife “klişeleşmiş gruplar”ı da ekledik.

1. TEKRAR GRUBU (İKİLEMELER)

1.1. Araştırmacıların Tekrar Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin tekrar grubunu ‘tekrarlar’ başlığı altında ele almış ve “Tekrarlar, aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır” şeklinde tanımlamıştır. Tekrarlarda 1. Kuvvetlendirme 2. Çokluk 3. Devamlılık fonksiyonu olduğunu belirten Muharrem Ergin “Türkçede aynen

²⁰ Caner **KERİMOĞLU** (2006), Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları), Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 20: s. 106-118

tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı tekrarlar, ilaveli tekrarlar olmak üzere dört çeşit tekrar grubu vardır” demiştir.²¹

Leyla Karahan tekrar grubunu “Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” diye ifade etmiştir. Karahan tekrar grubunu unsurları aynı olan tekrar grupları, unsurları yakın anlamlı olan tekrar grupları, unsurları zıt olan tekrar grupları olarak 3 bölüme ayırır. Karahan ilaveli tekrarları unsurları yakın anlamlı olan tekrar grupları içinde kabul etmektedir.²²

Metin Karaörs, aynı zamanda ‘İkilemeler’ olarak isimlendirdiği tekrar grubunu; “Aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle meydana gelirler. Eksiz olarak yan yana gelen kelimelerin fonksiyonları birbirlerine eşit durumdadır. Tekrarların ‘kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık’ olmak üzere üç fonksiyonu vardır.” şeklinde açıklamış, Muharrem Ergin gibi 4 grupta incelemiştir.²³

Tahsin Banguoğlu, tekrar grubunu ‘bağlamsız bağlam öbekleri’ şeklinde ifade etmiştir. Banguoğlu tekrar grubunu ikilemeler ve koşma takımları olarak iki bölüme ayırmıştır.²⁴

Sıtkı Sağlam aynı zamanda ‘İkilemeler’ başlığıyla ele aldığı tekrar gruplarını şöyle açıklamıştır: “Aynı türden iki sözcüğün arka arkaya yinelenmesinden oluşan sözcük öbeğine ikileme adı verilir. İkilemeyi oluşturan sözcükler eksiz olarak yan yana gelirler. Türkçede her tür sözcüğün arka arkaya yinelenmesi ile ikileme yapılabilir. İkileme öbekleri; çokluk, süreklilik, pekiştirme, ortalama ve beraberlik anlamları verirler. Adlar, sıfatlar, zarflar (belirteçler), ulaçlar (gerindiumlar) ikileme yapmaya elverişlidir.”

²¹ Muharrem **ERGİN** (1993), s.355-358

²² Leyla **KARAHAN** (2008), s.60-62

²³ Metin **KARAÖRS** (1993), Türkçenin Sözdizimi ve CümleTahlilleri, s. 4-5

²⁴ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), Türkçenin Grameri, Ankara, s.510 - 513

Sıtkı Sağlam tekrar grubunu dört başlıkta toplamıştır: 1.Yalın ikileme (Aynen tekrarlar) 2. Eş anlamlı ikileme (Eş anlamlı tekrarlar) 3. Karşıt anlamlı ikileme (Zıt anlamlı tekrarlar) 4. Ekli ikileme (İlaveli tekrarlar)²⁵

M. Kaya Bilgegil tekrar grubunu “Araya hiçbir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hasıl olan gruplar, ikizlemeleri teşkil eder” şeklinde ifade etmiş ve tekrar grubunu beş gruba ayırmıştır.1.Aynı kelimededen oluşan tekrarlar 2. Zıt anlamlı kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşan tekrarlar 3. Eş anlamlı kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşan tekrarlar 4. Anlamları ilgili kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşan tekrarlar 5. Bir kelime ve mühmelattan bir lafızla oluşan tekrarlar.²⁶

Mehmet Sağlam tekrar grubunu iki başlık altında toplamıştır:

1. Tam tekrarlar
 - a. Aynen tekrarlar (oda ada)
 - b. Yakın manalı tekrarlar (zar zor)
 - c. Zıt manalı tekrarlar (bata çıka)
 - d. İlaveli tekrarlar (odun modun)
2. Kısaltmalı Tekrarlar (körü körüne)²⁷

H. İbrahim Delice tekrar grubunu “Tekrar Öbeği” olarak adlandırmıştır. Tekrar grubunu “Ya yakın veya zıt anlamlı aynı iki cins iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ya da bir kelimenin ilk sesinin m sesiyle değiştirilerek tekrar edilmesi ya da bir kelimenin ilk hecesinin üzerine m, p, r, s seslerinden birinin ilave edilerek kelimeyle birlikte söylenmesi yoluyla oluşturulan kelime öbekleridir.” şeklinde tanımlamıştır.

²⁵ Sıtkı SAĞLAM (1977), Türkçe söz Dizimi Örneklerle Tümce Çözümlemeleri, Diyarbakır, s. 5-6

²⁶ M.Kaya BİLGEĞİL (1984), s.162

²⁷ Mehmet SAĞLAM (2006), Yahya Kemal Beyatlı'nın “Edebiyata Dair”Adlı Esrinde Kelime Grupları ve Bunların Cümle İçindeki Fonksiyonları, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.15-16

H. İbrahim Delice tekrar gruplarını; “1. Aynen tekrar öbeği 2.Yakın anlamlı tekrar öbeği 3. Zıt anlamlı tekrar öbeği 4.Farsça ‘be, a, ender’ ile yapılan tekrar öbekleri 5. Sayılı tekrar öbekleri 6. Edatlı tekrar öbekleri 7. Bir kelimesi anlamlı tekrar öbeği 8.İlaveli tekrar öbeği” şeklinde sekiz grupta toplamıştır.²⁸

Bilal Aktan tekrar grubunu aynı zamanda ikilemeler olarak ta adlandırmıştır. Bilal Aktan “Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynen tekrar edilen veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran birden fazla kelimeye tekrar grubu denir.” şeklinde tanımladığı tekrar grubunu beş başlık altında toplamıştır: 1. Aynen tekrarlar 2. Eş veya yakın anlamlı kelimelerle yapılan tekrarlar 3. Zıt anlamlı kelimelerle yapılan tekrarlar 4. Pekiştirmeli tekrarlar 5. Farklı kuruluştaki tekrarlar.

Aktan tekrar grubunun anlamı güçlendirmenin yanında cümleye çokluk, kesinlik, beraberlik ve süreklilik gibi çeşitli anlamlar kattığını ve söz dizimi içinde isim, sıfat, zarf ve fiil görevi yaptığını belirtmiştir.²⁹

Süer Eker tekrar grubunu “Tekrar grupları; aynı yakın ya da karşıt anlamlı iki sözcüğün bir tek sözcük gibi işlev görmek üzere, yan yana gelmesiyle oluşur. Tekrar gruplarını oluşturan sözcükler aynı yapım ve çekim ekini alabilirler. Bu grupların tümce içinde şu görevleri vardır: a.Anlamı kuvvetlendirmek (sora sora), b.çokluk ve abartma bildirmek (katar katar), c.süreklilik ya da belirtmek (yavaş yavaş), d.Ortalama ve yaklaşıklık göstermek (az çok).” şeklinde açıklamıştır.

Süer Eker tekrar grubunun dört çeşit anlam grubunun var olduğunu söylemiştir: 1. Aynen tekrar grubu, 2. Yakın ya da eş anlamlı tekrar grubu, 3. Karşıt anlamlı tekrar grubu, 4. İlaveli tekrar grubu.³⁰

Biz de ikilemeleri Muharrem Ergin hocamızın tasnifine göre incelemeye çalıştık.

²⁸ H.İbrahim **DELİCE** (2007), Türkçe Sözdizimi, İstanbul, s. 31- 35

²⁹ Bilal **AKTAN** (2009), Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, Ankara, s. 28- 33

³⁰ Süer **EKER** (2006), Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yay., Ankara, s. 469- 471

1.2. Metnimizde Tespit Edilen Tekrar Grupları

1.2.a. Aynen Tekrarlar

Bir kelimenin arka arkaya iki defa tekrarlanması ile yapılan tekrarlardır. Asıl tekrarlar da diyebileceğimiz bu kelime grubu bir çok kelime çeşidinden yapılan bol bol kullanılan bir gruptur.³¹

Metnimizden örnekler:

yol yol 9-6	yaza yaza 12-17	derin derin 22-6
dinleye dinleye 34-33	sık sık 54-6	güvene güvene 58-12
gide gide 59-10	sıkça sıkça 71-1	tık tık 71-17
yavaş yavaş 72-14	ayrı ayrı 95-29	zangır zangır 101-1
damla damla 101-23	kıvrım kıvrım 104-12	uzata uzata 157-3
takır takır 149-4	kamaş kamaş 152-18	tiril tiril 107-23
seke seke 132-24	kör kör 122-26	tutuna tutuna 172-21
bütün bütün 173-9	gacır gacır 173-8	boğuk boğuk 130-21
yatırıla yatırıla 123-18	hazin hazin 101-23	dal dal 94-21
damar damar 94-21	birer birer 76-16	hay hay 144-2

1.2.b. Eş anlamlı tekrarlar

Aynı anlama gelen veya çok yakın anlamlı iki ayrı kelimenin oluşturduğu tekrarlardır.³²

Metnimizden örnekler:

ara sıra 29-22	yüzüne gözüne 67-19	şunun bunun 70-12
----------------	---------------------	-------------------

³¹ Muharrem **ERGİN** (1988), Türk Dili, İstanbul, s. 376

³² Bilal **AKTAN** (2009), s. 29

fin fon 76-2	bet beniz 76-5	boyu posu 80-8
eğrilip büğrülme 80-23	gülüp eğlenmek 83-14	kırıla döküle 94-9
çat pat 107-18	fan fin 109-21	kızara bozara 110-6
sararıp solması 122-22	iyilik sağlık 132-22	sövüşüp sayışmak 136-2
süklüm büklüm 145-25	ardı arası 161-2	

1.2.c. Zıt anlamlı tekrarlar

Birbirinin zıttı olan iki kelimenin tekrarına zıt anlamlı tekrar adı verilir.³³

Metnimizden örnekler:

büyük küçük 30-13	çöke kalka 62-32	inceli kalınlı 83-19
önünü ardını 99-24	gelen giden 158-9	alt üst 159-9
iniş çıkış 162-24	aşağılı yukarılı 168-6	

1.2.d. İlaveli tekrarlar

Kelime başına bir harf eklenerek, kelime başına bir harf ilave edilerek yapılmak üzere yapıları iki çeşittir. Vokalle başlayan kelimelere doğrudan doğruya, konsanantla başlayanların o konsanantın yerine “-m” eklenmesiyle yapılırlar. Bir kısım sıfatların ilk heceleri alınır, bu heceler ünlü ile doğrudan doğruya, ünsüzle bitiyorsa o ünsüz atılarak yerine “m,p, r, s” harflerinden biri getirilerek elde edilen şekil asıl kelimenin önüne getirilir.³⁴

Metnimizden örnekler:

bomboş 76-21	tastamam 89-22	dosdoğru 96-22
--------------	----------------	----------------

³³ Metin KARAÖRS (1993), s. 5

³⁴ Metin KARAÖRS (1993), s. 5

sımsıkı 99-189

şappadak 129-28

koskoca 129-29

mosmor 132-16

çırılçıplak 174-23

kıpkısa 164-28

bembeyaz 30-19

sapsarı 137-7

büsbütün 117-18

ipince 35-14

2. BAĞLAMA GRUBU

2.1. Araştırmacıların Bağlama Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin bağlama grubunu şöyle açıklar: “Bağlama grubu sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubudur. Bugün sıralama edatları ve, ile ve bir de ara (...’den...’e kadar) ifade eden Arapça ila’dır. İşte bu edatlarla birbirine bağlanan iki unsur hep beraber bir bağlama grubu teşkil ederler. Edat iki unsurun arasına girer.” Ergin karşılaştırma ve denkleştirme edatları ile yapılan grupların da bağlama grupları olduğunu söyler ve şu örnekleri verir: “hem sen hem ben, sen veya ben”³⁵

Leyla Karahan bağlama grubunu “bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımladıktan sonra kelime gruplarının özelliklerini sıralamıştır. Karahan şu örnekleri vermiştir: Olmak veya olmamak, babalar ile oğulları, üç ila beş, güzel ama vefasız, çalışkan fakat şanssız, para değil mutluluk, Ayaşlı ve kiracıları.³⁶

Metin Karaörs bağlama grubunu “iki kelime veya kelime grubunun eksiz olarak sıralama edatları olan ve, ile edatlarıyla bir de(...den....e kadar) manasını veren ‘ila’ edatıyla yapıldığı kelime grubudur.” ifade etmiştir. Ayrıca denkleştirme edatı ‘veya’, karşılaştırma edatı ‘hem...hem’ ile yapılan örneklerin bağlama grubu sayılacağını belirterek şu örnekleri vermiştir: “Kitap ve defter, Yusuf ile Zeliha, ben veya sen, hem sen hem ben.”³⁷

Banguoğlu: “bağlamlar söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri meydana getirirler.” diyerek bağlama grubunu ‘bağlam öbeği’ olarak ifade etmiştir.. “Maderle peder, kapıyı ve pencereyi, zengin ama cimri, sen hasta değil evhamlısın, ağır hatta, hareketsiz davranıyordu.” örneklerini vermiştir.³⁸

³⁵ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 358

³⁶ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 65- 68

³⁷ Metin **KARAÖRS** (1993), s.7

³⁸ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974) , s. 38

H. İbrahim Delice bağlama grubunu ‘edat öbekleri’ başlığı altında alt başlık olarak ‘bağlama edatı öbeği ‘ adı altında incelemiştir. Delice ,bağlama grubunu ‘bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla cümleden küçük biçimbirimsel birleşenin oluşturduğu kelime öbeğidir.’ şeklinde tanımlar, eskilerin terrib-i atfi dedikleri bu grup için ”bağlaç grubu, bağlama öbeği, bağlam öbeği, bağlaç öbeği” gibi terimlerin de kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: Mai ve siyah, Ahmet ile Mehmet, hem sen hem ben, ne Ali ne de Mehmet.

Yazarımız bağlama gruplarını şöyle şemalaştırmıştır :

BEÖ	TEMEL ÖGE / BE / TEMEL ÖGE
-----	----------------------------

Delice; cümleyi başka bir cümleye bağlayan veya cümle başında kullanılan bağlama edatlarının sözdizimsel açıdan pekiştirme tümleci olarak görev yapacağı için bağlama öbeği oluşturmayacağını söyleyerek şu örneği verir: Geldi ve gitti.

Ayrıca bağlama edatı öbeğini oluşturan bağlama edatlarının, sadece isim,sıfat ve zarfları birbirine bağladığını, bu nedenle, bu kelime öbeğinin cümle içinde isim, sıfat ve zarf görevinde kullanıldığını belirtir.³⁹

Tuncer Gülensoy bağlama grubunu “Edatların Türkçe’de Kullanılışı” ana başlığıyla “BağlamaEdatları” yan başlığı altında incelemiştir.

“Kelimelerden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında irtibat kuran edatlara bağlama edatları denir.” şeklinde bağlama edatlarını tanımlayan Tuncer Gülensoy, bağlama edatlarını beş grupta toplamıştır:

- a. Sıralama Edatları (ve ila, ila)
- b. Denkleştirme Edatları (ya, veya, yahut, ...)
- c. Karşılaştırma edatları (ya...ya, hem...hem,)...

³⁹ H.İbrahim DELİCE (2007),Türkçe Sözdizimi, İstanbul, s. 20-21

- d. Cümle Başı Edatları (fakat, lakin, ancak, ...)
- e. Sona Gelen Edatlar (değil, ki, kim, dahi, ...) ⁴⁰

2.2. Metnimizde Tespit Edilen Bağlama Grupları

2.2.1. “ve” Bağlacıyla Kurulanlar:

Tok ve doğru sözlü 29-11

Nezaketsizlik ve kabalıkta 24-31

Tetkik ve tahrir yolları 20-19

Pek çok büyük muharrirlerin küçüklüğünü ve ahlakiyundan bir haylisinin ahlaksızlığını 19-32

Bütün erkeklerin enzar-ı rağbet ve iştiyakını 77-10

Kin ve husumeti 78-15

Kadın ve erkek sedalarını 82-15

Frenk adet ve ahlakınca 101-3

Amca ve enişte beylerden 103-8

Medar-ı istinat ve iftihar 110-10

Kapının bağlanmış olduğu ve bu cihetten üç erkeğin isticvab edildiği 110-15

İffet ve mürebbiyelik 110-28

Türkçe ve Fransızca 111-24

Yarı bahçeye ve yarı denize nazır 114-21

Boyun ve şakaklarının 116-17

Ahz ve def'e 118-21

⁴⁰ Tuncer GÜLENSOY (2000), s. 424-426

Şiddet-i yeis ve infalinden 129-23

2.2.2. “ile” Bağlacıyla Kurulanlar:

Şemi ile Sadri 7-18

Mavi ile altın rengi 9-4

Ma rosse ile ma bosse 64-22

Sadri ile Amca Bey 67-3

ağlamak ile gülmek 75-18

Granj ile Kruvazi 83-9

Sadri ile Eda 106-3

Amca Beyle Sadri 108-32

amca ile Şemi 120-23

amca ile enişte 136-1

murebbiye ile kambur 157-23

mürebbiye ile bizim enişte 164-8

zavallının dimağında aşkın şedaidi ile şebabın hayata olan revabıt-ı kaviyesi 170-5

2.2.3. “veya” Bağlacıyla Kurulanlar:

İnsan şaşacak veya gülecek bir cihet 13-31

Filan filan madam veya mösyölere 14-16

Bir cani veya masum 22-2

Sofada veya bahçede 30-29

Sabah vakti veya akşam üstü 35-6

Yeni bir mikrop veya mantar 42-4

Sadri veya Şemi'den 71-11

'Udhuke –Peveran-Nisvan' veya 'Zurefa-yı Acibe-i Zenan' suretlerinde 82-18

galebe veya mağlubiyet 103-1

Birinin veya ikisinin birden 120-30

İlave etmek veya eksiltmek 142-13

Yüz yüze gelmemek veya geldikleri surette yine birinin gırtlaklarına atılmak 183-9

2.2.4. “kah.....kah.....”Bağlacıyla Kurulanlar:

Kah kızarıp kah sarararak 50-11

Kah semad kah sath-ı abide-i mevceler 52-2

Kah duvar diplerinden yürümek kah dört ayak yerlerde sürünmek 71-14

kah altına kah üstüne 131-30

Kah çocukları kah karşısında söylenen efendiyi 141-19

Kah ağlamak kah acı acı gülmek 171-17

2.2.5. “ne.....ne.....” Bağlacıyla Kurulanlar:

Ne sizin ne de benim 18-2

Ne ağlamaya ne gülmeye 75-19

Tekellüme ne mecal var ne imkan 76-6

Ne ağzı ne burun delikleri 118-21

Ne onun için ne şunun için 129-21

Ne bahçeye ne koruya (çıkısın) 133-19

Ne eser-i hiddet ne infial (vardı) 137-9

Ne dinleyecek kulak ne ayakta duracak bacak 145-10

Ne sen ağzına ne ben (al) 152-23

Ne sihir-amiz manzaralarım, guş-ı iştiyakına fısıldayacak ne tatlı esrarım, meşamm-ı hevesatına serpecek ne gaşyaver çiçeklerim 170-18

Ne yaptığımı ne yapacağımı 176-1

2.2.6. “ne.....ne de.....” Bağlacıyla Kurulanlar:

Ne Şemi ne de Sadri 7-30

Ne sizde ana olmak hahişi ne de bende baba olmak merakı 17-28

Ne kendisi ne de ötekiler (çıkmişti) 105-14

Ne değnek tutmasını ne de vurmasını (biliyorsun)106-21

Ne kendim ne sizin ne de Şemi 122-77

Amca Bey ne belagat-i nasihanesinden ne de okşar gibi indirdiği baston darbelerinden 131-15

Ne çalkanmadan (yürüyecek) ne de yutkunmadan (söyleyecek) 144-6

Ne armut ne de elma (düşürüyordu)161-21

2.2.7. “mi.....yoksa.....mi.....” Bağlacıyla Kurulanlar:

Fart-ı zeka taşkınlığından mı yoksa o koca kafadaki cevher-i mazrufun cesamet-i hariciye ile mütenasip olmasından mı 30-31

Bu kazayı savuşturdıklarına sevinmek mi yoksa aynı mabet-i hüsne tevcih-i nazar taabbüt ve sevda etmiş oldukları yekdiğeri nazarında aleniyete vurmuş olduğuna meyus olmak mı 113-4

Çocuklara mürebbiye olmak üzere mi, yoksa Amca Beyefendi'ye metreslik etmek için mi 129-18

Odada mı yoksa kar'-ı deryada mı 118-5

2.2.8. “de...de...” Bağlacıyla Kurulanlar:

Amcada da damatta da 107-32

Mürebiyenin de Sadrin'in de 148-30

2.2.9. “hem....hem....” Bağlacıyla Kurulanlar:

Hem ziyaret hem ticaret maksadıyla 24-22

2.2.10. “ ya....veya....” Bağlacıyla Kurulanlar:

Ya Sadri veya Şemi'den 71-11

2.2.11. “yahut” Bağlacıyla Kurulanlar:

Suzan yahut Kolet 23-16

2.2.12. “ya....ya.....” Bağlacıyla Kurulanlar:

Ya sen ya illa şu sen 126-25

2.2.13. “gerek..... gerek” Bağlacıyla Kurulanlar:

Gerek Şemi gerek Sadri Beyler 7-10

gerek etvar-ı amiyane, gerek beyan-ı sade 83-7

3. İYELİK GRUBU VE İSİM TAMLAMASI

3.1. İYELİK GRUBU

3.1.1. Araştırmacıların İyelik Grubu İle İlgili Görüşleri

Muharrem Ergin iyelik grubunu “İyelik Grubu ve İsim Tamlaması” başlığında incelemiştir. “İyelik grubu iyelik ekli bir isim unsuru ile genetik halinde bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur” tanımını yapan Ergin iyelik grubunun, iyelik eklerine bağlı olarak altı şekli olduğunu, dört şeklin daima birinci ve ikinci şahısların iyeliğini ifade ettiğini ancak üçüncü her nesnenin iyeliğinin ifade edilebileceğini belirtir ve şu örnekleri verir: “benim kalemim, senin kalemin, onun kalemi, bizim kalemimiz, sizin kaleminiz, onların kalemleri.”⁴¹

Metin Karaörs de Ergin gibi iyelik grubunu “İyelik Grubu ve İsim Tamlaması” şeklinde ele almıştır. Karaörs, “bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, başka bir nesne ile tamamlandığını ifade etmek için iyelik grubu kurulur” açıklamasını yapmış ve şu örnekleri vermiştir: “Benim çantam, senin çantan, onun çantası, bizim çantamız, sizin çantanız, onların çantaları...”⁴²

İyelik grubunu “Adıl tamlaması” adı altında inceleyen Vecihe Hatipoğlu, adıl tamlamasının belirtili tamlama biçiminde kurulduğunu, tamlayanı adıl olan belirtili tamlayana adıl tamlaması dendiğini ve ‘kendi’ sözcüğünün de bir adıl tamlaması çeşidi olduğunu söylemiştir.⁴³

Tahsin Banguoğlu’nun “Türkçenin Grameri” adlı eserinde iyelik grubunu ‘iyelik zamirleri’ başlığında görürüz. Banguoğlu “sahip olan, ait olunan kişinin, veya nesnenin yerini tutan zamire iyelik zamirleri denir” açıklamasını yapmış ve dilimizde iyelik zamirlerinin ekler halinde olduğunu, bu eklerin düşmeli ekler olduğunu ancak üçüncü kişi teklisinin bir sesliden ibaret olduğu için düşmediğini belirtmiştir.

⁴¹ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 359- 360

⁴²Metin **KARAÖRS** (1993), s.10

⁴³ Mehtap Yaman **NAKİBOĞLU** (2008), Mehtap Yaman **NAKİBOĞLU** (2008), Hüseyin Nihal Atsız’ın “Bozkurtlar Diriliyor” Romanında Söz Dizimi, , Yüksek lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s. 60

“geldikleri adın kendi öncüllerine aitliğini gösterirler” diyen araştırmacımız şu örnekleri vermiştir: “Defterim, kardeşiniz, arabanız...”⁴⁴

Bilal Aktan, iyelik grubunu Ergin ve Karaörs gibi aynı başlık altında yani “isim tamlaması ve iyelik grubu” başlığı altında ele almış ve şunları belirmiştir: “iyelik ekli unsuru kendisinden önceki ilgi halinde bir şahıs zamirine sahiplik, bağlılık ve aitlik ilgisiyle bağlanan kelime grubuna iyelik grubu denir.Yani iyelik grubu, tamlayanı şahıs zamiri olan isim tamlamasıdır.”⁴⁵

Süer Eker, ad tamlamalarının, iyelik bağlantısı ile birbirilerine bağlanmaları sebebiyle bir iyelik grubu olduklarını belirtmiştir. Yani iyelik grubu ile ad tamlamasının aynı olduğunu bildirmiştir.⁴⁶

3.1.2. Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örneklerden Bazıları:

Bakışları 7-12	kalbinde 8-4	memleketini 9-7
Valideleri 10-1	karnında 12-2	eserinizde 17-8
Onun namına 26-29	ayakları 37-2	beynlerinde 51-1
ağzından 65-28	senin layıkın 79-20	sizin markiliğiniz 86-2
benim karnım 86-3	sualiniz 108-11	gözlerinden 115-10
nefesi 130-20	zihnine 147-30	benim içim 154-11
yumruklarını 168-29	her basamağında 172-8	

⁴⁴ Tahsin BANGUOĞLU(1974), s. 361

⁴⁵ Bilal AKTAN (2009), s. 9

⁴⁶ Süer EKER (2006) , s. 462

3.2. İSİM TAMLAMASI

3.2.1. Araştırmacıların İsim Tamlamalarıyla İlgili Görüşleri

İsim tamlamasına “İyelik Grubu ve İsim Tamlaması” başlığı altında yer veren Muharrem Ergin, “Bu grup iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Bir ismin manasının iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamamlanması esasına dayanır” şeklinde açıklamıştır. Ergin, grubu meydana getiren isim unsurlarından tamlayan unsurun önce, tamlanan unsurun sonra geldiğini ve bu birleşmenin ekli olduğunu bildirmiştir.

Ayrıca araştırmacımız: “iyelik grubunun her iki unsuru isim olan bu şekline isim tamlaması adı verilmektedir. Demek ki isim tamlaması bir iyelik grubundan, iyelik grubunun üçüncü şahsından başka bir şey değildir ve isim tamlamasına da iyelik grubu diye bileceğimiz gibi diğer iyelik gruplarına da isim tamlaması diyebiliriz” şeklindeki ifadesinden sonra isim tamlamasını ikiye ayırmış ekli tamlamaya ‘belirli isim tamlaması’; eksiz tamlamaya ‘belirsiz isim tamlaması’ demiştir. Örnek olarak da şunları vermiştir: “İstanbul şehri, ordu kumandanı, Nedim Divanı...”

Bunun dışında Ergin belirtisiz isim tamlamalarının kullanımında yapılan büyük bir yanlışla dikkat çekmiştir. Belirsiz isim tamlamalarında iyelik ekinin atılması ile ortaya çıkan “Mardinkapı, Edirnekapı, Topkapı, Bulvar saray...vb” misallerinin Türkçenin yapısı ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını dile getirmiştir. “Villa Faikoğlu, Kulüp Hasan” misallerindeki gibi apartman, köşk, sokak, müessese isimlerinde gelişigüzel ve şuarsuzca kullanımının Türkçeyi incittiğini ve önlem alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷

Leyla Karahan, isim tamlamasını “iyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır” şeklinde tanımlamıştır. Karahan günümüzde anlatım bozukluğuna yol açtığı düşünüldüğü için, “Eski Milli Eğitim Bakanı” yerine “Milli Eğitim Eski

⁴⁷ Muharrem ERGİN (1993), s. 359- 363

Bakanı”, “Eski Konya Milletvekili” yerine “Konya Eski Milletvekili” şeklindeki yapıların Türkçenin özelliklerine aykırı olduğunu dile getirmiştir. “Eski sıfatı iki unsurun arasında değil tamlamanın başında bulunmalıdır” demiştir.

Karahan isim tamlamasını belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki grupta incelemiş ve şu örnekleri vermiştir: Belirtili isim tamlamaları: Çiçeğin (ty) / kokusu (tn), kuşun (ty) / sesi (tn), şehrin (ty) / kenar evleri (tn)...

Belirtisiz isim tamlamaları: Çoban (ty) / çeşmesi (tn), Ulu Cami (ty) / avlusu (tn), ahududu (ty) / şerbeti (tn)...

Ayrıca Karahan, “belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru da belirtili isim tamlaması olabilir. Böyle bir yapıda üç isim unsuru bulunduğu düşünülmemelidir” açıklamasını yapmış ve şu örnekleri vermiştir:

Elbisenin yakasının / düğmesi , halının saçağının / rengi , denizin sularının / serinliği...⁴⁸

Metin Karaörs, isim tamlamasını belirtili isim tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması olarak ikiye ayırmış ve “bayram saati, kitabın meşin cildi” gibi örnekler vermiştir.

Karaörs, “İyelik Grubu” teriminin tamlayanı şahıs zamiri olan birlikleri ifade etmek için, “isim tamlaması” teriminin tamlayanı üçüncü şahıs zamirinin yerine geçmiş ilgi halindeki isimlerle yapılan şekli ifade etmek için kullanılması gerektiğini belirtmiştir⁴⁹

Tahsin Banguoğlu, isim tamlamasını “Ad Takımı” başlığında incelemiş ve şu açıklamaları yapmıştır: “Kimin veya kim halindeki bir ada iyelik eki almış bir adın gelmesiyle ortaya çıkan kelime öbeğine ad takımı deriz. (ağacın dalı / ağaç dalı)”

Banguoğlu Yeni Türkçede “belirli ad takımı, belirsiz ad takımı” olmak üzere iki türlü isim tamlaması olduğunu belirtmiş ve bununla birlikte ‘ad takımlarının zincirlemesi’ başlığında zincirleme isim tamlamasından söz etmiştir. Araştırmacımız

⁴⁸ Leyla KARAHAN (2008), s. 42- 48

⁴⁹ Metin KARAÖRS (1993), S. 14

bu konuyla ilgili olarak “bunlardan kimin halinde olanlar yeniden ‘nesi’ sorusunu açarlar ve bir sahip olunanı, tabi olanı, kapsananı gerektirirler: Hasan’ın kaynının amcası, gece bekçisinin kontrol saati... vb”⁵⁰

Neşe Atabay ve arkadaşları isim tamlamasını “ad tamlaması ve türleri” başlığında ele almışlar ve belirtili, belirtisiz, takısız, zincirleme olmak üzere dörde ayırmışlardır.⁵¹

Tahir Nejat Gencan, “isim takımı” başlığında ele aldığı isim tamlamasını şöyle tasnif etmiştir: 1-Birinci tür isim takımı: “Sevim’in eli” 2-İkinci tür isim takımı: “ders kitabı” 3-Üçüncü tür isim takımı: “Mermer saray”⁵²

Tamlamalar büyük başlığı altında “Ad Tamlamaları” yan başlığıyla isim tamlamalarını inceleyen Süer Eker tamlama türlerini Rus Türkolog Mayzel’in sınıflandırması çerçevesinde şöyle örneklendirmiştir:

a) 1’inci tip ad tamlamaları (belirtili ad tamlaması): $T_y + T_n$
1 1

Tamlayan + ilgi durum eki tamlanan + iyelik eki

dil-in

güc(ç)-ü

b) 2’nci tip ad tamlamaları (belirtisiz ad tamlaması): $T_y + T_n$
0 1

Tamlayan tamlanan + iyelik eki

Öğrenci

derneğ + i

c) Üçüncü tip ad tamlamaları (Eksiz ad tamlaması): $T_y + T_n$

Süer Eker konuyla ilgili olarak “Eksiz ad tamlaması “unvansız tamlama” olarak da adlandırılır. Üçüncü tip ad tamlamaları 1’inci ve 2’nci tip tamlamalardan oldukça

⁵⁰ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s. 331- 338

⁵¹ Neşe **ATABAY** vd. (1983), Sözcük türleri, TDK Yayını, Ankara, s. 52-58

⁵² Tahir Nejat **GENCAN** (1978), Dilbilgisi, İstanbul, s. 88

farklıdır. İlk tamlama türünde, bir şeyin başka bir şeye aidiyeti, 2'ncitür tamlamada, bir şeyin başka bir şeyle ilişkisi ifade edilir. Üçüncü tip tamlaması ise, zihinde ancak bir şeyi ifade eder. İlişki iki şey arasında olur.” açıklamasını yapmıştır.

Eker bu tamlama çeşidinin 9 türü olduğunu söylemiş ve örnekler vermiştir: “çelik kapı, Doktor Yılmaz, Türk sporcu, otuz öğrenci, bir atım barut...”

d) Zincirleme ad tamlaması: İki ad tamlamasının yeni bir ad tamlaması kurmasıdır.

Tamlama + ilgi eki	tamlama + iyelik eki
Şehir badosu + nun	caz konser + i ⁵³

Bize göre üçüncü tip tamlamada verilen “otuz öğrenci, bir atımlık barut” örnekleri sıfat tamlamasıdır.

Bilal Aktan, isim tamlamasını “isim tamlaması ve iyelik grubu” başlığı altında incelemiş, “iyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubuna isim tamlaması denir” tanımını yapmıştır. Aktan, belirtili, belirtisiz, eksiz olmak üzere üç çeşit tamlamadan söz etmiş ve isim tamlamalarının, bazen bir başka isim tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı durumuna geçebildiklerini, bu tür tamlamaların zincirleme bir tamlama gibi düşünülse de gerçekte iki unsurlu tamlama olduklarını belirtmiştir. Aktan’ın verdiği örneklerden bazıları şunlardır: “Barışın (ty) / güvercini (tn) (belirtili isim tamlaması), sürgün (ty) / illeti (tn) (belirtisiz isim tamlaması)”

Araştırmacımız, eksiz tamlamanın Orhun Abidelerinde, “Ötüken Yış (Ötüken Ormanı), Türk bodun (Türk milleti)” ile Divanu Lügati’t-Türk’te “tevi kuş (deve kuşu)” gibi örneklerinin az da olsa var olduğunu bildirmekte ve bu yapıdaki tamlama biçimlerinin son zamanlarda arttığını belirtmektedir.

Aktan eksiz tamlamaların çeşitli yollarla oluştuğunu belirtmiştir. Eksiz tamlamaların bir kısmının belirtisiz isim tamlamalarından aşınma (kısaltma) yoluyla meydana

⁵³ Süer **EKER** (2006), s. 462- 465

geldiğini (Fenerbahçe ‘Fener+bahçesi’), yer adı olmayanların derin yapısında belirtisiz isim tamlamasının düşünülebileceğini (dil bilim ‘dil+bilimi’), şekil olarak eksiz bazı tamlamaların anlamca sıfat tamlaması sayılabileceğini (mermer saray, melek insan ‘mermere benzer saray’, ‘meleğe benzer insan’), sıra, yer, yön ve akrabalık bildiren isimlerin tamlayan olarak kullanılmasıyla kurulduğunu (ana yol,dış görünüş...) belirtmiştir. ⁵⁴

Sadettin Koç ve arkadaşları “Üniversiteler için Dil ve Anlatım” adlı çalışmalarında “Ad” büyük başlığı altında “Tamlama” yan başlığında isim tamlamalarını ele almıştır. İsim tamlamalarını belirtili, belirtisiz, zincirleme olmak üzere üçe ayırmıştır.

Ayrıca “ad tamlamalarının eksiz biçimine ‘takısız tamlama’ diyenlerin yanında sıfat tamlaması olarak bakanlar da vardır. Bunun nedeni bu tamlamalarda adın sıfat görevi üstlenmesidir. (Deri eldiven, elma yanak)” diyen Koç ve arkadaşları takısız tamlamadan da söz etmiştir.

Koç ve arkadaşları, yabancı dil kurallarına göre yapılan yanlış tamlamaların da olduğunu dile getirmiş ve şu örnekleri vermiştir: “Radyo Burç, Kafe Bulvar...” ⁵⁵

Tufan Demir, isim tamlamalarını “İki ad arasında çeşitli anlam ilgileri kurmak amacıyla oluşturulan bu takıma ad tamlaması denir” şeklinde tanımlamış ve belirtili ad tamlaması (pencerenin camı), belirtisiz ad tamlaması (armut ağacı), takısız ad tamlaması (taş köprü, tilki adam), zincirleme ad tamlaması (dilbilgisi kitabının kapağı) şeklinde tasnif etmiştir.

Demir, takısız ad tamlamasını sıfat tamlaması olarak kabul edenlerle, bu tamlamayı ad tamlaması olarak kabul edenlerin görüşlerini bildirmiştir:

Sıfat tamlaması olduğu yolundaki görüşlerde genel olarak;

⁵⁴ Bilal AKTAN (2009), s. 9- 16

⁵⁵ Sadettin KOÇ, Hüseyin YENİÇERİ, İlyas YAĞCI, Serdar ODACI, Kemalettin DENİZ, Harun YILDIZ (2008), Dil veAnlatım, Tablet Yayınları, Konya, s.169- 172

a) Tamlamanın neden yapıldığını gösteren sözcüklerin ikinci anlamlarının ‘‘Türkçe Sözlük’’te de sıfat olarak belirtildiği;

b) Tamlananın neye benzediğini gösteren tamlamalardaki tamlayanların ikinci anlamlarının da mecaz olarak sıfat olduğu;

c) Takısız tamlamalarda yalnız tamlananların çoğullanabildiği, tamlayanların çoğullanamamasının da onların sıfat olduğunu gösterdiği;

d) Dilimizde tamlamanın ‘‘neden yapıldığını, neye benzediğini göstermeyen pek çok tamlamanın olduğu(toz biber,ek görev...) öne sürülerek bu tamlamaların sıfat tamlaması olduğu belirtilmektedir.

Bu tamlamaların ad tamlaması olduğunu savunanlar ise bu tamlamalarda:

a) Tamlananın neden yapıldığının gösterildiğini, sıfat tamlamalarında bu durumun söz konusu olmadığını;

b) Tamlananın mecaz olarak neye benzediğinin belirtildiğini, sıfat tamlamalarında bunun söz konusu olmadığını;

c) Bu tamlamalarda tamlayan durumundaki sözcüklerin temel anlamlarının ad olduğunu;

d) Türkçede sıfatların birer ad soylu sözcük olduğunu sıfat denilen sözcüklerin konuluş anlamlarının ad olduğunu belirtiyorlar.

Açıklamasını yapan araştırmacımız bu görüşlerin ışığında takısız ad tamlamasını yok sayamayacağını bu nedenle çalışmasında yer verdiğini belirtmiştir.⁵⁶

Hamza Zülfikar, ‘‘Takısız Ad Tamlaması Sorunu’’ isimli çalışmasında V. Hatiboğlu, A. Cevat Emre, T.N. Gencan, Doğan Aksan, Neşe Atabay, Dr. İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel’in ortak çalışmasında ayrı bir başlık olarak incelendiğini; Semra Harut ve Mustafa Güveli’nin takısız tamlamaların sıfat tamlaması olması gerektiğini belirttiklerini; T. Banguoğlu, M. Ergin, H. Ediskun, Berke Vardar, A. Topaloğlu, Z.

⁵⁶ Tufan DEMİR (2006), s. 277- 284

Korkmaz gibi dilcilerin çalışmalarında ise bu tamlamaya yer vermediklerini bildirmiştir.

Zülfikar takısız isim tamlaması olarak değerlendirilen pek çok örneğin temelde farklı özellikleri olduğunu belirtmiştir. “taş köprü” örneğini “taştan yapılmış köprü” diye ele almış, -mış ekinin sıfat-fiil eki olduğunu söyleyip taş köprüünün sıfat tamlaması olduğunu bildirmiştir. “çevrebilim” örneğini çevre bilimi olarak değerlendirip belirtisiz isim tamlaması olduğunu bildirmiştir. TRT 1 gibi kullanımların Türkçeye yabancı kalıplar olduğunu belirtmiştir.

Zülfikar “Eksiz tamlama yapısında olanların anlamdan ve görevden hareket ederek bir bölümü ise belirtisiz isim tamlamaları içinde toplanıp işlenmelidir. Bu görüş çerçevesinde üçüncü bir eksiz ad tamlamasından söz edilmemesi ve ayrı bir sınıflandırma yapılmaması kanaatindeyim.” demiştir.⁵⁷

Görüldüğü gibi araştırmacılarımız arasında tamlama çeşitleri konusunda bir birlik bulunmamaktadır. Biz çalışmamızda belirtili, belirtisiz, zincirleme şeklinde üç çeşit tamlamaya yer verdik. Muharrem Ergin’in belirttiği takısız tamlamanın sıfat tamlaması olduğu ve iyelik grubununun da isim tamlaması olduğu görüşüne göre metnimizden seçtiğimiz örnekleri aşağıda inceledik.

3.2.2. İsim Tamlamalarıyla İlgili Metnimizden Tespit Ettiğimiz Örnekler

3.2.2.a. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması denir.⁵⁸

namuskar bir ailenin gafleti 3-7

cümlenin analizi 6-8

aşkın en hurdesiz nükteleri 8-8

kameriyenin derunu 8-29

hasbahçenin baldıranı 9-20

nazariyemizin bu cihetleri 22-28

delikanlının yüzü 57-14

Moliere'nin asarı 82-14

⁵⁷ Mehtap Yaman NAKİBOĞLU (2008), Hüseyin Nihal Atsız'ın “Bozkurtlar Diriliyor” Romanında Söz Dizimi, , Yüksek lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s.75-76

⁵⁸ Muharrem ERGİN (1988). s.383

mürebbiyenin kapısı 82-9	seyredenlerin gönülleri 88-1
komedyanın esası 83-16	aşığın şu mecnunane emelleri 116-3
mürebbiyenin kızarmış gözleri 97-22	Sadri'nin o morarmış çehresi 137-7
ağaçların arası 127-6	bu istihzaların birkaçı 161-3
zavallının dimağında 170-5	kızın moraran beyaz bilekleri 175-20
gecelik gömleğinin sol tarafındaki ufacık dantelalı cebi 176-10	

3.2.2.b. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına belirsiz isim tamlaması denir.⁵⁹

çocuk ağzı 5-11	zaman hali 7-13	mürebbiyelik vazifesi 8-5
nüfus defteri 9-25	kadınlık çağı 10-13	bu nam altı 18-12
yol çantası 24-32	puf böreği 28-16	buğday sakları 40-20
yalı halkı 45-19	bostan kuyuları 46-10	elektrik teması 54-14
valide yarısı 70-11	Paris kayganası 79-21	çocuk terbiyesi 80-27
gemici oyunu 88-2	vakit sarfı 85-11	asma kabağı 157-13
gece yarısı 90-25	uyku sersemliği 93-23	lakırdı kelepçesi 99-26
fısıltılar arası 115-5	can acıları 117-31	sakız ağacı 154-5
jimnastik trapezi 133-31	selamlık ciheti 145-26	Bolu bestesi 156-32
ölüm acısı 175-7	döşeme tahtaları 173-4	Fransızca dersi 124-5

⁵⁹ Muharrem **ERGİN** (1988), s.383

3.2.2.c. Zincirleme İsim Tamlaması

Tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş tamlama türüdür. Bir başka ifade ile; iki ad tamlamasının yeni bir ad tamlaması kurmasıdır.⁶⁰

Şemi ile Sadrinin gözlerinin karası 7-18

Boğaziçi'nin ruhfeza mavi seması altında 8-27

çocuk anasının bu bilgisi 11-1

o muteber Fransız ailesi efradı 25-26

zevcesinin o beyzi kafası 35-12

mürebbiyenin halka-i tedrisine dahil olabilmek ihtimalini 49-12

mürebbiye ünvanı altında 77-20

kurna başı soygunu 79-27

mürebbiyenin oda kapısı 81-10

Efendinin yatak odasının önü 82-11

mürebbiyenin kapısı önü 94-15

bir kokona karısının itirafları 96-19

senin gözün önü 100-13

çelik çomak dersinin tekerrürü 107-3

Sadri'nin kolları arası 117-3

(onun) ikisinin derdi 148-7

Pederinin kapısı önü 167-11

⁶⁰ Süer **EKER** (2005), s.465

4. SIFAT TAMLAMASI

4.1. Araştırmacıların Sıfat Tamlamasıyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin, “sıfat tamlaması bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur” tanımını yapmış, sıfatın tamlayan, yardımcı unsur olduğunu; ismin tamlanan, asıl unsur olduğunu ve sıfat tamlamasının eksiz bir birleşme olduğunu belirtmiştir. Sıfat tamlamasının bir isim grubu olduğunu ve kelime gruplarında, cümlelerde isim muamelesi gördüğünü bildiren Ergin’in verdiği misallerden bazıları şunlardır: “güzel yazı, üç kişi, canım İstanbul, bahçede oynayan komşu çocuğu...vb”⁶¹

Leyla Karahan sıfat tamlamasını “bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur” şeklinde tanımlamış ve şöyle göstermiştir:

sıfat unsuru + isim unsuru = sıfat tamlaması

Sıfat tamlamasında ana unsurun isim olduğunu, sonda bulunduğunu, yardımcı unsur olan sıfatın ismin önünde yer alıp ismi tamamladığını ve iki unsurun da gruplaşmayı sağlayan bir ek taşımadıklarını ifade eden Karahan şu örnekleri vermiştir: “kanlı / ağıt, açan / gül, bizim / çocuklar, uzak / hatıra...vb”⁶²

Tahsin Banguoğlu, sıfat tamlamasını sıfat takımı adı altında “sıfat hiçbir ek almaksızın vasıfladığı veya belirlediği adın önüne gelerek onunla bir takım teşkil eder. Buna sıfat takımı adını veririz.” şeklinde açıklamıştır. Bu grubun bir belirtme öbeği olduğunu, ilk kelimenin sıfat ya da “vasıflayan” adını aldığını, bunlardan sonra gelen adlara da “vasıflanan” adı verildiğini belirten Banguoğlu’nun verdiği örneklerden bazıları şunlardır: “Eski dostum, dört kişi...”⁶³

Sıfat tamlamasını: “Tamlayan bir sıfat unsuru ile tamlanan bir isim unsurunun eksiz olarak birleşmesiyle meydana gelen kelime grubudur” diye tanımlayan Metin

⁶¹ Muharrem **ERGİN** (1993), s.359

⁶² Leyla **KARAHAN** (2008), s.48- 49

⁶³ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s.342- 343

Karaörs, “ mavi elbise, bağı yanık kimseler, eski gemici feneri...” örneklerini vermiştir.⁶⁴

Bu kelime grubu için sıfat terkibi, sıfat takımı, sıfat tamlaması, takısız isim tamlaması, eksiz isim tamlaması, takısız tümleme, takısız tamlama, önad tamlaması, san takımı gibi terimlerin kullanıldığını belirten H.İ.Delice sıfat tamlamasını: “Eskilerin terhib-i Vasfi terimiyle tanımladıkları, bir ismin kendinden sonra gelen başka bir ismi nitelemesi veya belirtmesi yoluyla oluşan yüklemsiz söz dizisidir” şeklinde tanımlamıştır.⁶⁵

Tufan Demir, “Türkçe Dilbilgisi” kitabında “Sözcük Türleri” bölümünde “Sıfat Takımı (sıfat tamlaması)” başlığı altında sıfat tamlamasını şöyle tanımlamıştır: “Sıfatların asıl görevi adları tamlamaktır. Sıfat hiçbir ek almadan nitelediği ya da belirttiği adın önüne gelir ve onunla bir takım kurar.”⁶⁶

Vecihe Hatipoğlu, “Bir sıfat tamlamasıyla bir adın, bazı ekler alarak en az üç sözcükten kurduğu sıfat tamlamasına zincirleme sıfat tamlaması denir” şeklinde farklı bir açıklama yapmış ve şu misalleri vermiştir: “Kırmızı başlıklı kız, gözü keskin avcı...”⁶⁷

Ancak Hatipoğlu’nun bu yaklaşımı araştırmacılar tarafından pek kabul görmemiş bu çeşit tamlamanın birleşik sıfatlarla kurulan sıfat tamlaması olduğu belirtilmiştir.

Biz de çalışmamızda zincirleme sıfat tamlamasının olmadığı, bu çeşit tamlamanın birleşik sıfatlarla kurulan sıfat tamlaması olduğu görüşüne göre hareket ettiğimizi belirtiriz.

⁶⁴ Metin **KARAÖRS** (1993), s.7

⁶⁵ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s.30

⁶⁶ Tufan **DEMİR** (2006), Türkçe Dilbilgisi, Kurmay Kitap Yayın Dağıtım, Ankara, s.308

⁶⁷ Vecihe **HATİPOĞLU** (1972), s.25- 28

4.2. Metnimizde Bulunan Sıfat Tamlamalarının Gruplanması

4.2.a. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları

süzgün nazarlar 7-19

çeşme gibi yaş 13-5

ince beyaz ketenden, kolsuz, yakası açık gecelik gömlek 53-28

kesif bir zulmet 71-20

küçük hanımefendi 76-30

deruni yeminler 82 / 2

alafranga bahşiş 85-29

miskin karı 91-4

derin uykuda 93-19

fena lakırdılar 96-1

ayrı ayrı odalar 100-13

kambur birader 100-26

böyle insanlara 101-30

yanlış cevap 108-11

geniş geniş nefesler 109-18

mahremane buseler 114-25

sıcak gözyaşı 115-10

saf gönül 115-21

tecrübesiz dimağ 115-21

büyük memuriyetlere, maaşlara 115- 27

zavallı Amca Bey 119-1

yorgun vücut 146-16

delikli sanduk 157-29

alık yar 164- 9

ufacık dantelalı cep 176-10

müthişane, istigrabane, kalınlı, inceli sedalar 173-11

4.2.b. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:

4.2.b.1. Sıfat Unsuru Sayı Olan Sıfat Tamlamaları:

üçüncü şahıs 5-5

iki çocuk 7-4

üç unsur 9-5

yirmi dört saat 46-13

üç aşığa 77-4

bir iki söz 83-27

ikinci hamal 85-16

üç gece 109-5

yedinci iniş 163-13

üç mübariz 141-9

4.2.b.2. Sıfat Unsuru Belirsizlik Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:

her oynayış 13-4

bir kitaba 18-1

bazı felasife-i kadime 30-4

bir tarafa 70-6

her gece 70-7

her tehlike 71-9

her saniye 103-31

birkaç damla 115-10

her görüş 150-11

birkaç kadeh 159-2

biraz konyak 171-33

bir gerinme 173-12

bir sıçrayış 174-28

bir anahtar 176-11

4.2.b.3. Sıfat Unsuru İşaret Sıfatı Olan Sıfat Tamlamaları:

bu nokta-i nazardan 14-1

bu kokona 28-5

bu ağlayış 13-28

o aralık 70-10

bu bakışlar 75-3

bu gece 76-23

şu terbiyesiz 86-4

bu tatlı hasbihaller 116-12

bu tufulane kuruntular116-1 bu boğuşma 130-24

4.2.b.4. Sifat Unsuru Soru Sıfatı Olan Sifat Tamlamaları:

hangi bastiyani 41-31 nasıl iş 78-28 hangi dert 154-12

4.2.c. Sifat Unsuru Birleşik Sifat Olan Sifat Tamlamaları:

kırk yıllık kahya 96-18 kaç paralık güç 161-26

5. AİTLİK GRUBU

5.1. Araştırmacıların Aitlik Grubu İle İlgili Görüşleri:

Metin Karaörs, aitlik grubunu “bu kelime grubu –ki aitlik ekinin yalın, ilgi ve bulunma hal eki almış kelime gruplarına eklenmesiyle yapılan bir gruptur” şeklinde tanımlamış ve bu grubun kelime gruplarının tarifine uymadığını belirtmiştir. Karaörs kelime gruplarının en az iki kelimedenden meydana geldiğini, -ki ‘nin bir ek olduğunu bildirerek şu örnekleri vermiştir: “harf inkılabından sonraki, küçük çocuğunki) ⁶⁸

Muharrem Ergin aitlik grubunu “Bu grup aitlik ekine dayanan bir kelime grubudur. -ki aitlik eki ile ondan önceki bir kelime grubunun yalın hali, genitif veya lokatif hali ile kurulur: tarihten önceki, yaşlı adamınki misallerinde olduğu gibi.” şeklinde açıklamıştır. ⁶⁹

Bilal Aktan, “bir kelime grubu ile o kelime grubunun sonuna eklenen aitlik eki –ki ‘nin oluşturduğu gruba aitlik grubu denir” diye tarif etmiştir. Bu grup içinde bulunma, aitlik ve bağıllık işlevlerini görür. En çok bulunma ve ilgi hali ekiyle bitmiş kelime gruplarına gelirken yalın isimlerin de sonuna gelebilir. Ancak yalın haldeki isme gelmiş biçimler kelime grubu sayılmaz. Çünkü kelime grubunun kurulabilmesi için en az iki kelimenin bir araya gelmesi gerekir. Aktan şu örnekleri vermiştir:

Kelime grubu	+ki	: Aitlik grubu
Oyundan sonra	+ki	: Oyundan sonraki
Beş yıl önce	+ki	: Beş yıl önceki ⁷⁰

Aitlik grubu cümlede zamir ve daha çok sıfat görevinde karşımıza çıkar.

⁶⁸ Metin **KARAÖRS** (1993) , s.17

⁶⁹ Muharrem **ERGİN** (1993) , s.363

⁷⁰ Bilal **AKTAN** (2009), s.33

5.2. Metnimizden Tespit Ettiğimiz Bazı Örnekler

bu hikayemizdeki 3-2

Önümdeki eserin Truva Muskiter'e benzetilmesindeki 5-32

Paul Bourge'nin, 'Mansonenj' romanındaki 23-15

Karyolanın başucundaki 53-18

Bu ikinci teşebbüsündeki 62-27

Kulağının dibindeki 73-6

Mürebbiye aleyhindeki 90-18

Anjel'in huzuruna çıkmasındaki 97-16

O sinndeki 17-26

Yine akşamki 133-29

Benimki 156-9

Bu çocukça kararlarındaki 159-13

Zaten yalıdaki 167-20

Yuvalı kanattaki 168-5

Teslim etmekteki 175-7

6. BİRLEŞİK İSİM

6.1. Araştırmacıların Birleşik İsim Grubu İle İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin, birleşik isim grubunu “Birleşik isim bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubudur. Bir nesnenin çok defa tek tek de adı olan isimler aynı nesneyi karşılamak, aynı nesneye beraber ad olmak için doğrudan doğruya, eksiz olarak yan yana gelir” diye açıklamıştır. Ergin, Birleşik isimlerin Türkçede hep has isimler olduklarını da belirtmiş ve “Afyon Karahisar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Taşdemir...vb.” örneklerini vermiştir.

Ergin, cins isimlerden yapılan birleşik isimlerin birleşik kelime durumuna geçtiklerini, cins isimlerden birleşik isim yapmanın Türkçede hemen hemen yok gibi olduğunu, olanların da has isim haline gelmiş cins isimlerden yapıldığını, birleşik ismin Türkçede yalnız has isimlerden yapılan kelime grubu olduğunun söylenebileceğini bildirmiştir.⁷¹

Leyla Karahan, birleşik isim grubunu “Bir şahsa özel ad olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur” şeklinde tanımlamıştır.

İsim + isim +... = birleşik isim grubu

*Ziya + Gökalp = Ziya Gökalp

*Yahya + Kemal + Beyatlı = Yahya Kemal Beyatlı

Yukarıdaki örnekleri veren Karahan, bu grubun söz dizimi içinde isim görevi yaptığını ve vurgusunun son unsur üzerinde bulunduğunu belirtmiştir.⁷²

“Özel İsim Öbeği” kelime grubundan söz eden H.İbrahim Delice, “Birden fazla yalın veya kalıplaşmış kelimenin bir kişi veya varlık ismi oluşturmasıyla ortaya çıkan kelime öbeğidir” şeklinde tanım yapmıştır. Birden fazla kelimedenden oluşan her özel ismin özel isim öbeği meydana getirmeyeceğine de dikkat çekmiş ve özel isim öbeği diyebilmemiz için iki isim yalın olarak bir varlığı karşılamak üzere yan yana

⁷¹ Muharrem **ERGİN** (1993), s.363

⁷² Leyla **KARAHAN**(2008), s.69-70

gelmesi gerektiğini belirtmiş, “Mehmet / Kaplan, Halide Edip / Adivar...vb.” örneklerini vermiştir.⁷³

M.Metin Karaörs’e göre birleşik isimler şu şekildedir: “Birden fazla ismin bir ismin adını yapmak için yan yana gelerek meydana getirdiği kelime grubudur. İkili üçlü şahıs adları ile bazı yer adları birleşik isimleri meydana getirirler.” Karaörs “Halide Edip Adivar, Afyon Karahisar ...vb.” gibi örnekler vermiştir.⁷⁴

Bilal Aktan birleşik ismi “Bir şahsın adı olmak üzere yan yana gelen isimlerin eksiz olarak kullanıldığı kelime grubuna birleşik isim grubu denir. Birleşik isimlerin hepsi özel isimlerdir. İki veya daha fazla kelimeli bütün şahıs isimleri birleşik isim yapısındadır. Birleşik isim yapısında isimler eksiz birleşir.” ifadesiyle açıklamış ve şu örnekleri vermiştir:

İSİM + İSİM = BİRLEŞİK İSİM GRUBU

Muharrem + Ergin = Muharrem Ergin

Mustafa + Kemal + Atatürk = Mustafa Kemal Atatürk

Ayrıca dilcimiz unvan grupları ile birleşik ismi karıştırmamak için vurguya bakılması gerektiğine dikkat çekmiş, birleşik isimde vurgunun sonda, unvan grubunda ise başta olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

Süer eker, “birleşik sözcükler” ifadesini kullanmış, “Birleşik sözcükler; iki ya da daha çok sözcüğün, anlam kayması, ses kaynaşması, sözcük türü kayması yollarıyla aralarına ek girmeyecek kadar kalıplaşmasıyla oluşur. Birleşik eylem dışındaki bütün birleşik sözcükler ad soylu olarak kabul edilir. Ad ve sıfat tamlamaları da kimi

⁷³ H.İbrahim DELİCE (2007), s.28

⁷⁴ Metin KARAÖRS (1993) s.17-18

⁷⁵ Bilal AKTAN (2009), s.27

zaman kalıplaşarak birleşik sözcük yapar.” açıklamasını yapmış ve şu örnekleri vermiştir: “ateşkes (ateş+kes), ala balık (ala+balık), Çukurova (çukur+ova)...vb.”⁷⁶

Metnimizde birleşik isim örneğine rastlanmamıştır.

⁷⁶ Süer **EKER** (2006), s.470-471

7. BİRLEŞİK FİLLER

7.1. Araştırmacıların Birleşik Fiil İle İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin, birleşik fiilleri “birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir” şeklinde tanımlamıştır. Birleşik fiillerin yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre ikiye ayrıldığını bildirmiş ve örnek olarak şunları vermiştir: “Yok et-, bulunmuş ol-, gele bil-, kaybolu ver-, ola gel-, şaşa kal-, gezip dur-, alı koy-...”⁷⁷

Leyla Karahan, birleşik fiili “bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur. Bu işlevlerinden dolayı birleşik fiiller, ‘bir hareketi karşılayan birleşik fiiller’ ve ‘bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller’ olmak üzere iki grupta incelenebilir” şeklinde açıklamıştır. Karahankonuyla ilgili olarak şu örnekleri vermiştir: “dost ol-, sabret-, yakılmaz oldu, kol gezer (bir hareketi karşılayan fiiller), koş+ a + bil, yaz + ı + ver, gez + ip + dur, dolandı durdu, gezinmeğe başladı (bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller)”⁷⁸

Metin Karaörs, birleşik fiili “bir ismin veya bir fiil şeklinin bir yardımcı fiille meydana getirdiği kelime grubu” şeklinde tanımlamıştır. İsimle yapılan birleşik fiil şekilleri ve fiille yapılan birleşik fiil şekilleri olarak iki çeşit birleşik fiil olduğunu belirtmiştir. Karaörs’ün verdiği örneklerden bazıları şunlardır: “Tasadüf et-, gürültü yap-, gelebil, geli ver-, söylemiş bulun-, süre gel, otura dur”⁷⁹

Tahsin Banguoğlu, birleşik fiillerden “birleşik fiil tabanları” başlığında söz etmiştir. Birleşik fiil tabanlarının sözdizimindeki belirtme öbeklerinden geldiğini bildirmiş ve bunları zarf öbeği, çekim öbeği, bağlam öbeği kalıplarında bulacağımızı belirtmiş şu örnekleri vermiştir: “İleri sürmek, boş vermek... (zarf öbeği kalıbı); kar yağmak, başı

⁷⁷ Muharrem **ERGİN** (1993), s.364- 366

⁷⁸ Leyla **KARAHAN** (2008), s.73- 79

⁷⁹ Metin **KARAÖRS** (1993), s.18- 19

dönmek, göz yummak, ele almak, alt etmek... (çekim öbeği kalıbında); sayıp dökmek, sürüp sürüşürmek...(bağlam öbeği kalıbında)”⁸⁰

Bilal Aktan, birleşik fiili “bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesi ile tek kavramı karşılayan fiil türüne birleşik fiil denir.” diye tarif etmiştir. Birleşik fiillerde esas unsurun önde, yardımcı fiil unsurunun ise sonda olduğunu bildirmiş ve birleşik fiilleri yapı bakımından şöyle tasnif etmiştir:

- 1.İsim ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan yardımcı fiiller; (kabul edil-, duymaz ol-, mahvol-...)
2. İsim ile fiil birleşmesinden oluşan (deyimleşmiş) birleşik fiiller; (doksanına merdiven dayamak, kan kusturmak...)
- 3.Sıfat fiil ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan Birleşik Fiiller; (duymuş olmak, utanır olmak,gitmez olmak...)
- 4.Bir fiil ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiiller; (yap-a bil-‘yapabil-’ ‘öl-e yaz-’ ‘öleyaz-’ ...) ⁸¹

Tuncer Gülensoy, birleşik fiilleri “birden fazla kelimenin birleşmesinden oluşan fiillere birleşik fiiller adı verilir” şeklinde tarif ettikten sonra birleşik fiil üç tiptir, demiş ve şu şekilde göstermiştir:

- a) İsim + yardımcı fiil; (gönül ver-, söz al-...)
- b) Asıl fiil + (-a, -e, -ı, -i, -u, -ü, ; -ıp, -ip, -up, -üp zarf-fiil ekleri) + yardımcı fiil (gide-e-dur-du,y ap-a-bil-di...)
- c) Deyimleşmiş birleşik fiiller; (baş vermek, gönül almak...) ⁸²

⁸⁰ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s.310- 318

⁸¹ Bilal **AKTAN** (2009), s.44- 55

⁸² Tuncer **GÜLENSOY** (2000), Türkçe El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara, s.402- 4003

Süer Eker, “Birleşik Eylem Grubu” başlığında incelediği birleşik fiilleri “birleşik eylem grubu; biri asıl eylem, diğeri yardımcı ad veya eylem olan iki sözcüğün birbiriyle yapı ve anlamca kaynaşması ile oluşan gruptur” diye tarif etmiş ve üç grupta incelemiştir:

1. Tasviri (betimsel, deskriptif) eylemler: (gel-i+ver-, Şaş-a+kal-,düş-e+yaz-...)

Asıl eylem	zarf-fiil eki	yardımcı eylem
Yaz	a	durmak

2. Adla yapılan birleşik eylemler:

Ad	yardımcı eylem	birleşik eylem
Taarruz	etmek	taarruz etmek

3. Diğer birleşik eylemler: (anlayamadı gitti, yapar olduk...)

Ayrıca araştırmamız, eylem birleşmelerinin zengin anlatım imkanı kazandırdığına, ancak, Modern Türkiye Türkçesinde eylem birleşmelerinin gittikçe azaldığına dikkat çekmiştir.⁸³

7.2. Birleşik Fiillerle İlgili Metnimizden Tespit Ettğimiz Bazı Örnekler

7.2.a. İsim + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller

Tayin olunmuştu 9-23	kail olayım 16-19	affedeceğim 64-20
hayrede 28-13	hükmeylemişti 37-14	keramet buyurdunuz37-24
affediniz 50-13	lal oldu 50-30	icra etmek 52-19
temaşa etti 54-6	nail oldu 65-3	mazhar oldu 67-11
teskin eylemek 73-17	bahsetme 88-15	ihya buyurdunuz 91-33
meşdan kaldı 113-11	zannediyon 135-2	bahş oluyordu 140-28

⁸³ Süer **EKER** (2006), s.474- 476

karar veriyor musun?151-10 toka et 153-21

ahz-ı mevki eylediler160-4

7.2.b. Fiil + Yardımcı Fiil İle Yapılan Birleşik Fiiller

kazanabilecek 8-3

halledivereyim 16-12

anlayabildiniz mi? 22-5

donakalıyo 28-6

ezberleyemedi 50-21

yığılıverdi 56-33

kalabilirdi 69-18

durabilir mi? 80-12

giriverdi 73-2

diyebiliyordu116-27

çıkarabilir 150-6

salıvermen 150-24

düşeyazdım 157-21

8. UNVAN GRUBU

8.1. Araştırmacıların Unvan Grubuyla İlgili Görüşleri:

Unvan grubunu “unvan grubu bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur” diye tanımlayan Muharrem Ergin, şahıs isminin önce, unvan veya akrabalık isminin sonra geldiğini, iki unsurun da ek almadığını belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir: Ahmet Bey, Nuri Çavuş...)

Ergin, Türkçede unvan ve akrabalık isimlerinin başa getirilmesinin de söz konusu olduğunu, ancak bu durumda birleşik ismin meydana geldiğini belirtmiş ve “Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Asteğmen Ali...” örneklerini vermiştir.⁸⁴

Leyla Karahan, unvan grubunu “Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur” şeklinde tarif etmiş şu örnekleri vermiştir:

Şahıs ismi + unvan veya akrabalık ismi	= unvan grubu
Fevziye + Hanım	= Fevziye Hanım
Osman + Dayı	= Osman Dayı ⁸⁵

Metin Karaörs, “Bir şahıs ismi ile unvan veya akrabalık isminin ek almadan beraberce meydana getirdiği kelime grubu” şeklinde unvan grubunu tanımlamış, şahıs isminin önce, unvan veya akrabalık isminin sonra geldiğini belirterek şu örnekleri vermiştir: “Veli Bey, Kazım Karabekir Paşa...”⁸⁶

Tahsin Banguoğlu, “Yanaşma Takımları” büyük başlığı altında “San Öbekleri” yan başlığıyla unvan gruplarından söz etmiştir. “San anlatan adların kişi adlarına yanaşmasıyla meydana gelen yanaşma takımları çok kullanılır. Bunlara san öbekleri adını veririz ” şeklinde unvan grubunu tanımlayan Banguoğlu şu örnekleri vermiştir: “Oğuz kağan, Kasım Ağa, Türkan Hanım...”

⁸⁴ Muharrem **ERGİN** (1993) , s.367

⁸⁵ Leyla **KARAHAN** (2008), s.68- 69

⁸⁶ Metin **KARAÖRS** (1993), s.20

Ayrıca araştırmacımız, dilimize sonradan etki eden Arapça ve Farsça'nın san öbeklerinin, daha sonra Batı dillerinden gelen benzerlerinin etkisiyle dilimize aksi tertipte san öbeklerinin yerleştiğini dile getirerek şu örnekleri vermiştir: “Sultan Alparslan, şeyh Sadrettin...”⁸⁷

Bilal Aktan, unvan grubunu, “Kişi adıyla buna bağlı unvan adının oluşturduğu niteleme öbeğine unvan grubu denir” diye tanımlamıştır.

Araştırmacımız, birinci unsurun kişiyi, ikinci unsurun bu kişi ile ilgili unvanı gösterdiğini, unvan adının yerine göre “meslek, rütbe, meslek içinde aşama/ derce, saygı...” kavramı katarak kişinin tanıtılmasını sağladığını belirtmiş ve bu grubu aşağıdaki şemada göstermiştir.⁸⁸

şAHİS İSMİ+UNVAN VEYA AKRABALIK İSMİ = UNVAN GRUBU

Unvan grubu isim ve cümlelerde çeşitli görevler üstlenir: İsim tamlamalarında tamlayan, sıfat tamlamalarında ve ünlem grubunda isim unsuru; cümlelerde nesne, zarf, yer tamlayıcısı ve yüklem olarak kullanılır.

8.2. Unvan Grubuyla İlgili Metnimizden Bazı Örnekler:

Matmazel Anjel 4-2	Nezahat Hanım 5-5	Vahip Bey 6-30
Sadri Bey 7-3	Mösyö Bodler 12-13	Tosun Ağa 26-32
Dehri Efendi 29-1	Melahat Hanım 31-2	şemi Bey 31-2
Amca Bey 31-33	Sadri Efendi 38-1	

⁸⁷ Tahsin BANGUOĞLU (1974), s.513- 514

⁸⁸ Bilal AKTAN (2009), s.42- 43

9. ÜNLEM GRUBU

9.1. Araştırmacıların Ünlem Grubuyla İlgili Görüşleri:

“Ünlem grubu bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur” tanımını yapan Muharrem Ergin, bu grubun özelliklerinden şöyle bahsetmiştir:

- 1- Seslenme edatı önce, isim sonra gelir,
- 2- Eksiz bir birleşme olur,
- 3- Edat tek kelime halinde, isim unsuru ise bir isim veya isim yerine geçen bir kelime grubu halinde bulunur.

Muharrem Ergin “a beyim, be birader, bre kız” Örneklerini vermiştir. ⁸⁹

Leyla Karahan ünlem grubunu, “Bir ünlem ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur” diye ifade etmiş ve örnekler vermiştir:

$$\text{Ey} + \text{Türk gençliği} = \text{Ey Türk gençliği} \quad ^{90}$$

Metin Karaörs, ünlem grubunu “bir isim unsuru ile bir seslenme edatının meydana getirdiği kelime grubudur.” diye tanımlamış, “be kız, hey arkadaş, Ey Türk Gençliği... v b.” örnekler vermiştir. ⁹¹

Tahsin Banguoğlu, “katma öbekler” büyük başlığı altında “ünlem öbekleri” ifadesini kullanarak ünlem grubuna yer vermiştir. Ünlem grubunu “Asıl ünlemlerle kurulmuş veya çağrı halinde adlar ve belirtme öbeklerinden meydana gelmiş olurlar ve çok defa bir ünleneni kapsarlar. Kuralca ünlem önce gelir. Bu asıl ünlem çoğu zaman bir soruşturma ünlemi olur.” şeklinde açıklamış ve şu örnekleri vermiştir: Hey Mustafa, bre kurnaz, haydi kızım...” ⁹²

⁸⁹ Muharrem **ERGİN** (1993), s.368

⁹⁰ Leyla **KARAHAN** (2008) , s.70

⁹¹ Metin **KARAÖRS** (1993), s.21- 22

⁹² Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s.518

Bilal Aktan, ünlem grubunu “Bir ünlem ve bir isim unsurunun bir araya gelmesiyle oluşan kelime grubuna ünlem grubu denir.” şeklinde açıklamış ve “Ey Türk Gençliği, bre oğlum, vay anasını... vb.” örnekler vermiştir.⁹³

Ünlem grubu cümlede görev almaz ve hitaplarda kullanılır, cümlede cümle dışı unsur olarak yer alır.

9.2. Ünlem Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler

İl... işte o...işte beyim,Sadri bey! 7-3	Bonjur Aleksandr Duma! 15-10
İşte bu da öyle! 16-5	Hayret matmazel hayret! 16-10
Ayıp değil ya mösyö! 18-7	Matmazel! 19-21
Tüh! Allah cezanı vere 28-6	inanma ha! 39-28
Ona ne şüphe! 39-23	hay kafir hay! 43-6
şaşkın kafadar! 43-29	ne cinnet! Haydi git! Haydi! 56-25
buldum! Buldum! 61-10	oh ne ala! 71-23
vay kafam! 74-28	aman Allah'ım ne çok bilmiş şey! 75-32
çal çene karı! 78-13	bu ne tuhaf okuma! 83-21
aman Efendi Hazretleri! 85-25	miskin karı! 91-4
hay eli kırılınca! 94-18	ah menhus kokona! 95-21
a yavrum! 105-31	ahmak herif! 109-5
zavallı şaşkın! 127-19	köpek soyu! 132-29
haydi oradan haydi! 134-31	oğlum Beşir! 137-12
dombala babam dombala hay! 138-9	ulan zıbar! 155-7

⁹³ Bilal AKTAN (2009) , s.57

haydi oradan çürük yumurta! 158-22

aaa aman aşçıbaşı! 158-2

offf! 164-5

ah vahşi adam! 174-13

10. SAYI GRUBU

10.1. Araştırmacıların Sayı Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin, sayı grubunu “Türkçede sayılar üç şekilde karşılanmaktadır:

- 1- Tek kelime ile
- 2- Sıfat tamlaması ile
- 3- Sayı grubu ile

Sayı grubu ile karşılanan sayılar tek kelimelik sayıların on’dan sonrakilerinin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ara yerlerindeki sayılardır.” diye tanımlamış ve “on bir, yirmi iki, otuz dört...vb.” örnekler vermiştir.

Ergin, sayı grubunun özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- 1- Büyük ve küçük sayı olmak üzere iki unsurdan oluşur
- 2- Büyük sayının küçük sayıdan önce gelir
- 3- Grubun unsurlarının eksiz birleştğini
- 4- Küçük sayının vurgusunun grubun vurgusudur. ⁹⁴

Metin Karaörs, “Türkçede sayılar tek kelimelik sayılar, sıfat tamlaması halinde olan sayılar, sayı grubu halinde olan sayılar olmak üzere üç şekilde karşılanır.” şeklinde sayı grubunu açıklamış ve “on yedi, iki bin beş yüz ...” gibi örnekler vermiştir. ⁹⁵

Leyla Karahan, sayı grubunu “Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur.” şeklinde tanımladıktan sonra şu açıklamaları yapmıştır: “Sayılar sondan başa doğru büyür, küçük sayı sonda bulunur, sayı isimleri eksiz birleşir ve ayrı yazılır. Genellikle ana sayılar sıfat tamlaması, ara sayılar sayı grubudur. Vurgu sıfat tamlamasında sonda bulunur.” ⁹⁶

⁹⁴ Muharrem **ERGİN** (1993), s.369

⁹⁵ Metin **KARAÖRS** (1993), s.22- 24

⁹⁶ Leyla **KARAHAN** (2008), s.72

Süer Eker, sayı grubu ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır: “Sayı grubu, büyük sayı önce, küçük sayı sonra getirilerek yapılan sözcük grubudur.

*büyük sayı + küçük sayı

On + dokuz

Türkçede sayılar üç ayrı yolla ifade edilir:

*Ayrı sözcüklerle: beş(5),yetmiş(70)...vb.

*Sıfat tamlamalarıyla: üç yüz(300),iki bin(200)...vb.

*Sayı gruplarıyla: kırk beş(45),yüz altı(106)...vb.

Araştırmacımız, büyük sayılarla küçük sayıların kendi arasında ayrıca bir sayı grubu meydana getirebileceğini, bu durumda zincirleme sayı grubu ortaya çıkacağını belirtmiştir. Sayı gruplarında birinci sayının büyük sayı olmasının dikkat edilecek en önemli husus olduğunu dile getirmiştir. ⁹⁷

H.İbrahim Delice, sayı grubuna “sayı öbeği” demiş ve “Birleşimi eksiz olan ve basamak sistemine göre sıralanan sayı isimleri topluluğudur:(on / iki), (yirmi / üç)...gibi.” şeklinde sayı gurubunu tarif etmiş , örnek vermiştir. Delice, sözü edilen diğer dilcilerimiz gibi Türkçe sayı isimlerinin yapılarının üç şekilde oluştuğunu bildirmiştir. Ayrıca sayı öbeği ile sıfat tamlamasını ayırmanın yolunun isimler arasındaki matematiksel ilişkiye dikkat etmek olduğunu ifade etmiştir. Sayı öbeğindeki iki sayı ismi arasında bir toplama ilgisi, sıfat tamlamasında ise iki sayı arasında bir çarpma ilgisi olduğunu söylemiştir. Her iki grubunda ayrı yazılması gerektiğini de eklemiştir. ⁹⁸

⁹⁷ Süer **EKER** (2006), s.471- 472

⁹⁸ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s.29- 30

10.2. Sayı Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler:

Altmış beş 29-1

Yirmi beş 31-4

On sekiz 31-1

On sekiz 31-27

11. EDAT GRUBU

11.1. Araştırmacıların Edat Grubu İle İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin edat grubunu “Edat grubu bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır. “Benim için, senin gibi, eve doğru, yeşil gözleri ile, bıçakla, dün geceye dair, bildirildiğine göre, bundan dolayı, koşup oynamaktan başka, on beş gün kalmak üzere...” örneklerini vermiştir.⁹⁹

Metin Karaörs “Bir isim unsuru ile bir son çekim edatının oluşturduğu kelime grubudur. “için, ile, gibi, kadar, göre, doğru, karşı, üzere, başka, dair, dolayı, beri, rağmen, öte, önce, evvel, ötürü, diye, sonra” gibi son çekim edatları bu grubu meydana getirirler. İsim unsuru önce gelir ve son çekim edatı isimlerle birleşirken aldıkları hal ekini almış olarak bulunur. Son çekim edatı daima grupta eksiz olarak bulunur. Edat grubu cümlelerde sıfat ve zarf olarak kullanılır.” şeklinde edat grubunu açıklamış ve şu örnekleri vermiştir: “benim gibi, senin için, bana doğru, çalışkanlığından ötürü...”¹⁰⁰

Leyla Karahan edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur” diye tanımlar ve şu şekilde şemalaştırıp örnekler verir:

İsim unsuru	+	çekim edatı	= edat grubu
Yaşadığım	+	gibi	= yaşadığım gibi
Çocuklar	+	için	= çocuklar için ¹⁰¹

Tahsin Banguoğlu edat grubunu “takı öbeği” terimi ile ifade etmiştir. “Takıların geldiği isimle birlikte teşkil ettikleri belirtme öbeğine takı öbeği deriz” tanımını yapmış, şu örneği vermiştir : “Buz gibi öğleden sonra”¹⁰²

⁹⁹ Muharrem **ERGİN** (1993), s.370

¹⁰⁰ Metin **KARAÖRS** (1993), s. 24- 25

¹⁰¹ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 62

¹⁰² Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s.386

Bilal Aktan, edatların eklendikleri, isim, sıfat, zamir gibi isim soylu kelime ve kelime grupları ile bir edat grubu oluşturduklarını söylemiş ve şu örnekleri vermiştir:

İsim veya isim soylu kelime + Çekim edatı = Edat grubu

Çocuklar + gibi = çocuklar gibi

Dünden + beri = dünden beri

Akşama + doğru = akşama doğru¹⁰³

Edat grubunu, “Kelimeyle Kurulan Öbekler” büyük başlığı altında inceleyen Delice ‘edat öbekleri’ terimini kullanmış ve dört alt başlıkta incelemiştir: 1-bağlama edatı öbeği 2-çekim edatı öbeği 3-Ünlem edatı öbeği 4-pekiştirme edatı öbeği

Delice, “Çekim Edatı Öbeği” alt başlığında edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime öbeğidir.” diye tanımlamış ve şema ile göstermiş, şu örnekleri vermiştir:

ÇEÖ	İSİM / ÇEKİM EDATI
-----	--------------------

“Kanın (su /gibi) aktı , (sabah /a kadar) bekledi , bu iş (kıyamet / e dek) sürer, (yarın geri vermek / üzere) bana on lira verir misin? , (sabahtan / beri)seni bekliyorum.”

Araştırmacımız “Pekiştirme Edatı Öbeği” alt başlığı altında şu açıklamaları yapmıştır: “Bazı bağlama, ünlem ve çekim edatları, cümle öğelerini veya cümlenin tamamını pekiştirmek için kullanılabilir. Eğer cümle öğelerini pekiştirmek için kullanılırsa cümle ögesi ile pekiştirme edatı bir kelime öbeği oluşturur. İşte, edatların bu şekilde kullanımlarıyla ortaya pekiştirme edatı öbeği ortaya çıkar. Pekiştirme edatı öbeği, yapı itibariyle çekim edatı öbeğine benzer ama görev açısından ondan ayrılır : “ (Ahmet / de) geldi.”, “(Hasan / bile) gidecek.”¹⁰⁴

¹⁰³ Bilal **AKTAN** (2008) ,Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, Ankara, s. 34

¹⁰⁴ H.İbrahim **DELİCE** (2007),Türkçe Sözdizimi, İstanbul, s. 23

Tuncer Gülensoy “Türkçe El Kitabı” adlı eserinde edat gruplarını “kelime grubu tahlili” başlığında incelememiş, “edatların cümlede kullanılışı” adlı bölümde “son çekim edatları” başlığı altında şöyle açıklamıştır: “Son çekim edatları beraber buldukları isim unsurunun sonuna gelir ve onunla birlikte edat grubu adı verilen kelime grubunu meydana getirirler.

Türkçede kullanılan son Çekim Edatları Şunlardır:

- a. İsimlerle eksiz olarak birleşenler: ile, için, gibi, kadar. “Tilki ile karga”
- b. Zamirlerin genetik hali ile birleşenler: ile, için, gibi, kadar. “benimle, senin için”
- c. İsimlerin ve zamirlerin datif hali ile birleşenler: kadar, göre, karşı, doğru, taraf, ait, dair, rağmen, değin, dek, nazaran. “saat on+a kadar, biz + e göre”
- d. İsimlerin ve zamirlerin ablatif hali ile birleşenler: dolayı, ötürü, beri, önce, evvel, sonra, geri, böyle, yana, taraf, başka, ma’da, gayri, naşi, öte, içeri, dışarı, özge. “bun+dan dolayı, sabahtan beri...”¹⁰⁵

“Türk Dilinde Edatlar” adlı eserinde Necmettin Hacıeminoğlu çekim edatlarını “çekim edatları” başlığı altında “isimlerden sonra gelerek bağlı olduğu isimle cümlenin unsurları arasında zaman, mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyoruz. Bunlar mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mana kazanmaları ile hal eklerine çok benzerler.” biçiminde açıklamış ve “çekim edatları isim hal eklerinden şu farklarla ayrılır: 1.Edatlar müstakil kelimelerdir. Ses ve şekil bakımından bünyelerini muhafaza edip, ait oldukları isimle benzeşmezler, 2. Ait oldukları isimden mutlaka ayrı yazılırlar, 3.Edatlar mana bakımından isme daha geniş ve zengin hüviyet kazandırırılar. İsimlerle zarf ve sıfat grupları teşkil ederler, 4.Edatlar herhangi bir hal eki aldıkları zaman edatlık hüviyetlerini kaybederler.”

Hacıeminoğlu çekim edatlarının yanlış isimlendirildiği ve bu durumun Türkçenin bünyesine uygun olmadığını belirtmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: “Türkçede bir <öne gelen edat> veya ek olmadığına, bütün ek ve edatlar tabii olarak sona geldiğine

¹⁰⁵ Tuncer GÜLENSOY (2000), Türkçe El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara, s.427

göre bunlar için <son çekim edatı> tabirini kullanmak da hatalıdır. Çünkü bu ister istemez, bir de <ön çekim edatı> nın mevcut olduğunu zannettirmektedir. Onun içindir ki biz <son çekim edatı> tabirini yanlış buluyor ve sadece <çekim edatı> demekle yetiniyoruz.

Hacıeminoğlu, çekim edatlarını yapı ve menşe bakımından “1. Fiil menşeli olanlar, 2. İsim menşeli olanlar, 3. Yabancı asıllı olanlar.” şeklinde üç , kulanılışı bakımından “1. Yalnız edat olarak kullanılan donmuş kelimeler , 2. Aslında isim ve zarf olmakla beraber geçici olarak edat durumunda kullanılan kelimeler” olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Hacıeminoğlu çekim edatlarını mana bakımından da şu şekilde ayırmıştır:

- 1- Başkalık, farklılık ifade edenler: artuk, başka, hariç ...vb.
- 2- Benzerlik ve miktar bildirenler: asıl, derece, kadar ...vb.
- 3- Mekan ve zaman ifade edenler: ara, değin, sonra ...vb.
- 4- Cihet bildirenler: başka, dek, doğru ...vb.
- 5- Sebep ve gaye bildirenler: dair, dolayı, içi ...vb.
- 6- Tarz ve mukayese bildirenler: göre, nazaran, nispetle ...vb.
- 7- Beraberlik ve vasıta bildirenler: beraber, bile, birle, ile ...vb.¹⁰⁶

11.2. Metnimizde Tespit Edilen Edat Grupları İle İlgili Örnekler

11.2.1. “Gibi” Edatıyla Kurulanlar

Eski halisane, masumane muhabbetler şimdi yalnız “Paul ile Virginie” gibi afafet hissiyatı musavver olmaları hasebiyle modaları geçmiş addolunan bazı hikayelerde kaldı. 23-1/4

Zamanımızda herkes Nana gibi hakikatlere bayılıyor. 23-14/15

Gözü kapalı doğmak kedi filan gibi bazı hayvanlara mahsustur. 36-21/22

Evvelki gibi çalışamıyorum. 42-8

Ezberlediğini papağan gibi ezberler. 44-25

Biçare nefes alamayıp tıkanacak gibi bir hale geldi.(51-19)

¹⁰⁶ Necmettin HACIEMİNOĞLU (1992), Türk Dilinde Edatlar, M.E.B, İstanbul, s. 1-3

Mürebbiye aynada çıplak pazularını , teknil endamını sath-ı abide şeklini görüp de kendine aşık olan peri kızı gibi birmeftuniyet-i medide ile temaşa etti. 54-4/6

Üçünün de bu akşam şu sofada gezindiklerine gözümle görmüş gibi yemin ederim. 76-12/13

Bu yalıya kurna başı soygunu gibi çırılçıplak geldi. 79-27/28

Kukla gibi bellerini çökertip eğilerek bana ‘ boncorn’ diyorlar. 80-20/21

Sen sözünün eri gibi görünüyorsun. 86-16/17

Kaç senedir benim hizmetimde bulunuyorsun da o pişe-ver-i mudhikeyi , o dahi-i Avrupa’yı tanımayıp istiknah-ı zatında_‘canlı mı , cansız mı? Yenir mi yenmez mi?’ suretinde bilmece halleder gibi sualler mi soruyorsun?. 88-21/24

Amca Bey güya derin uykuda imiş gibi hiçbir şey işitmiyormuş gibi ilk tık tıklara cevap vermedi. 93-19/20

Yarın önüne kunduralarını çevirdikleri gibi buraya nasıl geldinse yine öyle gidersin. 129-3/4

Bu oda drunundaki bütün eşya ateş gibi gözüme batıyor. 169-9/10

11.2.2. “ İçin” Edatıyla Kurulanlar

Çünkü bu hal kendisi için malumu ilam kabilindendi. 7-8

Biz yalan söylemek için her sene nisanın birini bekleyecek takımından mıyız? 16/-20

Buna müstehak olmak için gayr-ı malum nev’den yeni bir mikrop veya mantar keşfetmeli. 42-3/4

Fakat gösteriş olmak için daima orada bulundururdu. 55-2/3

Böyle bir suizan altında kaldığım için ne söyleyeceğimi bilemediğimden o sözleri ağzımdan kaçııverdim. 96-30/32

Maksadını tayin edemediğim için cevap vermedim. 98-15/16

Yerinden fırlamak için bir gayret de o gösterdi. 132-21

Canım zekavet-i hud'akaranemi tarif için Türkçede 'ekspresyon' bulamıyorum.
163-32

Bu sebebe mebni anahtarı oradan çalıp bir çilingire acilen aynını imal ettirmekten
Semi için bir fayda memul değildi. 167-26/27

11.2.3. “İle” Edatıyla Kurulanlar

Fakat Andre, bu isnadı şiddetle reddetti. 10-22

Biri kalemiyle halkı aldatıyorsa öbürü de diliyle alemi iğfal ediyor. 14-28/29

Samimiyetle seven, ekseriyetle muhakkar olur, hıyanetle mukabele görür. 22-18/19

Bade-t taam mürebbiye ile bahçede buluştular. 51-1

Nihayet “Arşimed’in ‘hidro-statik’kanununu” keşfeylemesi gibi bir telaşla yerinden fırlar. 61-9/10

Hangisi diğeriyle istihzaya kendinde hak görebilecek. 75-5

Canım böyle ‘cartolo’ile çocuk terbiye olur mu? 80-18

Evvela lambayı getir bakalım, kapıyı ne ile bağlamışlar. 91-5

Uyku sersemliği ile yanılmış olabilirim. 96-8

Dehri Efendi: “böyle hüsn-i muamele ile bu çapkının ağzından laf alınmayacak.”
105-23

Yirmi dakika mürur etmeksizin Sadri epey itinalı bir tuvaletle göründü. 122-5

Trapezin önünden geçerken çakı ile bir tarafının ipini kestiler. 138-19

11.2.4. “Başka” Edatıyla Kurulanlar

Pariste ağuş-ı süfehadan başka mekteb-i terbiye denilen , “Histoires grivoises” denilen asar-ı bi-edebaneden gayrı tahsil görmemiş iken İstanbul’da her nasılsa

namuskar bir ailenin gafletinden bil-istifade oraya kendini mürebbiyelikle kabul ettirmiştir. 3-5

Şimdi ettiğim vaadin ifasından başka çocuğunuza bir teberruda bulunamam. 19-4

Cıyak cıyak bağırmaktan başka artık kendine bir faide kalmayan o yavrucuğu büyük validesinin aguş-ı şefkatine bit-tevdi Matmazel cenapları yeni yakalamış olduğu Mösyö ‘Maksim’ namında bir herifle yaşamaya başlar. 24-14

Bu sayede Şemi, bir-iki hafta imtihan felaketinden ve onun neticesi olan dayak muhabbetinden kurtulduktan başka bütün yalı halkı da rahat eder. 45-17

Bu dikkati Anjel’den başka kimse etmedi. 50-25/26

Karım bir gece yalıdan savuşsa da zevk edip eğlenemden başka tasası kalmadı. 80-9

Güya kadın şaşırarak “bilmem” cevabından başka bir söz bulamadı. 89-26

Ne sorar isem doğru cevap vermekten başka sizin için bir tarik-i selamet yoktur. 97-31

Havadis meraklıları her şeyin zımnından kendilerine bir eğlence çıkarmaktan başka bir şey düşünmezler. 110-12

O tebessümler kuru istihzadan başka bir şey değildir. 127-22

11.2.5. Kadar Edatıyla Kurulanlar

Matmazelin tertip ettiği bu dehşetli feth-i kulub programına evin en küçük beyinden en büyük efendisine kadar bütün rical-i hane dahildi. 8-22/24

Hamil kadını bu kadar üzme iyi değildir. 16-27

Fakat bizim sanatımızla sizinki beyinde iddia eylediğiniz kadar yalınlık göremedim. 22-7

Dehri Efendi Mülkiye mütekaidininden altmış beş-yetmiş yaşında kadar bir zattır. 29-1

Masumun elini birkaç yerinden kanatıncaya kadar çizer. 31-16

Şemi iki saat kadar işte bunu düşündü. 52-11

Sekiz on dakika kadar bu hal devam etti. 56-15

Bu geceye kadar ben buna neden dikkat etmedim. 72-1

Şimdiye kadar buralarda ne cin vardı ne şeytan. 75-27

Yarım saat kadar vakit sarfıyla Dehri Efendi, Eda'ya sedye taşıyan hamalların rolünü öğretir. 85-12

Herif yerden göğe kadar haklı. 86-13

Bu muhakkariyet , bu zillet Şemi'ye ölüm kadar acı göründü. 105-279

O gece sabaha kadar yürüttükleri muhakemat-ı mustariphane neticesinde üçünün de zihni bu üçüncü suret üzerinde müstakırr kaldı. 114-10

Dünya kadar yemin etsem...125-1

11.2.6. “Sonra” Edatıyla Kurulanlar

Lakin herif babalığı kabul etmedikten sonra çocuk anasının bu bilgisi ne kadar katiyet derecesinde olursa olsun para eder mi? 11-1/2

Fakat işin asıl ağlanacak ciheti oyun bittikten sonra birçok seyirci mösyölerin yine metreslerini kollarına takarak tiyatrodan çıkmalarıdır. 13-22/24

Birinci zevcesinin vefatından sonra tuttuğu genç bir odalık da Nezahat Hanımla Vahip Bey'i dünyaya getirmişti. 31-2

Aslında olmadıktan sonra kürklen yalıylan adam adam olur mu? 80-3

Mübarezeye hitam verdikten sonra Amca Bey'in “birader geliyor” diye attığı sözün aslı olmadığı anlaşıldı. 133-1

Bundan sonra haremde işin yok. 144-14

Kendini doyasıya seyrettikten sonra murabbiya suratına delikli bir gömlek geçirdi. 157-16

‘Öldüreceğim. Öleceğim.Başka emelim kalmadı’ dedikten sonra kaktı. 171-3

11.2.7. “Üzere” Edatıyla Kurulanlar

Tüccardan bulunması hasebiyle dört-beş ay kalmak üzere herifin İstanbul’a bir sefer düzenlemesi icap eder. 24-19

Yine mektebine devam etmek üzere suret-i aherle nail-i emel olmak, haftada bir gecekik olsun Anjel ile kalmaya bir yol bulmak çarelerini taharriye girişti. 49-15/18

Zat-ı alinizi görmek üzere bu sofadan geçtim. 91-22

Anjel, fart-ı hicap göstermek üzere iki elini yüzüne kapayıp ağlamaya başladı.101-6

Böyle vakaların tekerrürüne mahal bırakmamak üzere yarından itibaren bendenize izin veriniz. 110-26

Bu boğuşmaya bir nihayet vermek üzere aklına en evvel gelen tarik-i hud’a “sağ taraftaki ince yoldan birader geliyor. Mahvolduk” diye haykırmak oldu. 132-10

Paris ‘heyet-i eşcariyesi’ kongresine gönderilmek üzere Fransızca bir eser kaleme alıyorum. 144-31

11.2.8. “ Beri” Edatıyla Kurulanlar

Matmazel’in o hanedeki çocuklara mürebbiye tayin edildiği bir ay müddetten beri gerek Şemi gerek Sadri Beyler, odada, sofada, salonda, bahçede Anjel’e tesadüf ettikçe7-9

Ay Efendi hazretleri deminden beri söylediğiniz sözler hep oyun muydu?85-3

Mürebbiyeyi sevdiği günden beri olan hayalat-ı saadetini , bana-yı emelini hep Anjel üzerine kurmuştu.115-23/24

Şemi’nin hayli zamandan beri üzerine gelen durgunluk , acip bir dalgınlık, تنها yerlere çekilerek düşünmesi nazar-ı dikkatimi celp etti. 122-20

Mürebbiyenin karşısına geçip de bu alık yarimin hal-i ihtizara gelmiş gibi donuk nazarlarla baktığını gördüğüm günden beri oğlanı tecessüsten bir an hali kalmadım. 123-22

Büyük birader beni öyle gece yarısı mürebbiyenin kapısını vururken görse şu deminden beri sana anlattığım hakayıkı seksen defa kendisine tekrar eylesem.123-32

11.2.9. “Karşı” Edatıyla Kurulanlar

...Gümrah bıyıklı bu Bolu güzeline karşı Anjel evvela yürek gıcıklayıcı, süzük bir tebessüm gösrerip badehu akidemsi, gevrek bir kahkaha salıvererek Fransızca der ki:.....27-2

Biri kardeşiniz, biri damadınız olan şu alçak, hilekar heriflere karşı kendimi müdaafa tenezzülünde bulunmayacağım.100-21

Koruya ben yalnız çıkmıştım demiş olsa pederine karşı ifade-i evveliyesini nakz etmiş olacak, yine yalanı tebeyyün edecek. 105-16

...Yine bunlara karşı kalbinde esbabını tamamıyla tefsir edemediği bir nefret vardı.120-28

Mademki bu aileye sebep-i irtibatın olan kadına karşı hukuk-ı zevciyeye adem-i riayetini alenen itiraf ediyorsun... 127-3

11.2.10. “Evvel” Edatıyla Kurulanlar

Matmazel bir ameliyat-ı mühimmeye şürudan evvel işin enini boyunu hesap eden mahir bir mühendis gibi....8-11

Anjel, Andre’ye müracaat etmezden evvel bu dakikayı düşünememiş olduğuna çok hayıflanır. 11-19

İşin içinde yalan, hile, desise olmayacağını sizin beyan ettiğiniz şarttan evvel ittihaz kılınmış bir şart değil miydi? 18-32

Bundan, Amca Beyden evvel masa altına ihtifa etmiş olanın Şemi ve son mültecinin de Sadri olduğu anlaşılıyordu.75-14

Daha bir-iki dakika evvel buradan biri gümbür gümbür koştı.76-13

Ayakların falakaya girmezden evvel şu işin doğrusunu söyleyen olmaz mı?105-32

Damarında bozukluk olsa şu kız Şemi'den evvel bize hiş piş demez miydi? 123-11

Biz biraderin yanına gitmezden evvel çoraplarımızın taban tarafına pamuk, yün gibi şeyler sıkıştırırsak fena olmaz. 138-1

11.2.11. “Ziyade” Edatıyla Kurulanlar

Mürebbiyenin bir iki ‘fan fin’ ile keyfiyetin böyle bir netice-i makuse alması Eda’yı hiddetten ziyade hayrete düşürdü. 109-21

Hele lazıme-i iffetçe kendinin bir dürdane-i bi-hemta olması cümlesinin Fransızcaya bade-t-tercüme peyda eylediği garabet-i şive ve müeddadan ziyade bu hususta Dehri Efendi’nin aklına insan sarraflığındaki kudret-i mümeyyizesine gülüp şaştı. 112-8

...Anjel’in Amca Bey’e metres, yok Sadri’ye zevce-i saniye olması gibi tabirâtı ondan ziyade istimaa artık tahammül göstermeyerek....129-25

11.2.12. “Beraber” Edatıyla Kurulanlar

O muteber Fransız ailesi efradı, Anjel’in haline acımakla beraber yine kendisini bir gece bile misafireten hanelerine kabul etmezler. 25-26-28

Pek dalgın görünmekle beraber göz ucuyla çocuğun her hareketini tetkikten hali kalmıyordu. 56-10

...Sadri zevcesinin şu safderunane itimatını kazanmış olmakla beraber yine şüpheyi davet etmekten ihtirazen gidip lüzumlu lüzumsuz sebeplerle mürebbiye ile konuşmazdı. 65-13

Şemi de Amca Bey’in halini pek tuhaf bulmakla beraber cananesini o bakışlardan kıskanmaktan kendini men edemediğini Anjel’e söylemekten çekinmez. 68-8

Bu sükut Dehri Efendi’nin şüphe ile beraber hiddetini artırdığından: ...103-6

Kendini salıvermiş olsa birkaç saniye sonra tekmil alamıyla beraber o dalgalar vücudunu yutacaktı. 117-20

Mürebbiyenin gönlünü kendinden gaspa bu iki rakibinde de kuvvet görmemekle beraber yine bunlara karşı kabinde esbabını tamamıyla tefsir edemediği bir nefret vardı. 120-27

11.2.13. “Bile” Edatıyla Kurulanlar

Böyle bir tahattur-ı masumanede bulunabilesek bile budalalığımızı yek diğerimize karşı itirafa ahlak-ı zamane icabıyla sıkılırız. 23-8/10

Romanlarda bile tasvir-i muharririnin şöhret-i kalemiyesine şeyn götüren hüsn-i ahlak erbabını Paris maişeti hakikiyesinde aramak artık abes addolunmaz mı? 23-20

Neye karar verecekse bunu yarına bile bırakmaksızın hemen o gece icra etmek her suretle hayırlı olacağını düşündü. 52-18

Kaç zamandır yalıdağilerden maada erkek yüzü görmediğinden Şemi ve Sadri Beyler kendisine pek şirin görünmeye başlamış, hatta Amca Bey bile zihninde nazar-ı iltifattan dur tutulmayacak birer ehemmiyet ihraz etmişlerdi. 54-18

...İçinden’’hele şükür baş belası çapkınlar uyumuş’’ dedikten sonra nefes almaya bile korkarak hırsız gibi yavaş yavaş sofanın ortasına doğru yürümeye başladı. 72-18

Şemi o sızılar içinde bile o nazar-ı cazibin tesir-i mıknatısiyesine tutulmaktan kendini men edemeyip Fransızca irad olunan suale Türkçe olarak:...108-22

Pederi kendini baba muhabbetiyle sevmiş ola idi en küçük kabahatleri için bile o sinndeki evladını falakaya yatırmak insafsızlığında bulunur muydu? 117-25

Dehri Efendi’nin bazen ettiği çocuklukları Vahiple Nezahat bile yapmaz. 145-30

Şemi Fransızca pek açık ibareleri bile zor anlar. 145-31

11.2.14. “Değil” Edatıyla Kurulanlar

O hizmetten alacağı parayı taz’if, teslis belki de terbi’ etmek için yalnız çocuklara kavaid ve lisan okutmak değil hane derunundaki genç beylere aşkın en hurdesuz

nüktelerinden dersler vermek lazım geleceğini, bu suretle kendine mühim bir irad yolu açabileceğini düşünmüştü. 8-6/10

İkisi değil efendim üçü birden meydanda yok. 84-12

Bu gece o tokadı siz bana değil başkalarına vuracaktınız... 89-6

Kendim için değil o sözleri söyleyenin haline, günahına ağlıyorum. 101-12

Size bir değil on hüsn-i hal vermeye hazırım. 111-2

Değil bir ömr-i kamil, benim şu hayat-ı ısıdırabın bu tek saatini geçirmeye tahammülüm yok. 171-5

11.2.15. “Değil..... Bile...” Edatlarıyla Kurulanlar

Yalnız çocuklarda değil büyüklerde bile olur. 41-4

Fakat zavallı, o aralık Fransızca'yı değil a lisan-ı maderzadını bile unutmuştu. 56-28

Bunu anlayabilmek o hal-i heyecanda bulunan Şemi'nin değil aklı başında bir adamın bile harcı değildi. 57-4

...Her gün o elbiselerden birini iktisa ile tümseğini yalnız enzar-ı yar ve ağyardan değil kendi nazarından bile setre muvaffak olarak kendinin artık şeh - levent bir delikanlı olduğuna şüphesi kalmamıştı. 59-21

Lakin o esnada kamburundan başka bütün hüviyet-i maddiyesini kaybettiği cihetle söyleyecek bir söz bulmak değil bildiği kelimatın manalarını bile unuttur. 60-28

...Aşığını bir düşeni öyle gecelerde yalnız saat-ı vuslundan mahrum bırakmak değil odasından harice çıkmaktan bile mene muvaffak olur... 69-24

Eda Hanım'ın bazı hareketına diğer bir kimsenin değil kendi aklı bile ermez zannederim. 98-10

11.2.16. “Göre” Edatıyla Kurulanlar

Bize göre hilaf-ı ahlak harekaet işte bu düstur haricine çıkmaktır. 22-21

...Her birinin nabzına göre şerbet vermeye... 8-14

Söylediklerini anlamıyorum ki mükafatını ona göre vereyim. 95-22

11.2.17. “Dolayı” Edatıyla Kurulanlar

Sadri geceleri daima zevcesiyle bir odada bulunmak mecburiyetinden dolayı vakitli vakitsiz terk-i firaş ile odasından çıkamaz...69-5

Size olan fart-ı itimadımı göstermek, gece bu vakit odanıza girip sizi rahatsız ettiğimden dolayı bir tarziye makamına kaim olmak, hasılı tatyip ve tatmin-i hatırınız için hüsn-i halinizi musaddak yarın size bir varaka vereyim. 111-10

11.2.18. “Nazaran” Edatıyla Kurulanlar

...Defterinde açtığı hanelerin kesret-i adedine nazaran Şemi ile Sadri'nin muhabbetiyle kanaate kendi için imkan olmadığından çatkınca bir tavr-ı istizahla çocuklara sorar ki... 26-20

11.2.19. “Gayrı” Edatıyla Kurulanlar

Pariste ağuş-ı süfehadan başka mekteb-i terbiye denilen, “Histoires grivoises” denilen asar-ı bi-edebaneden gayrı tahsil görmemiş iken İstanbul'da her nasılsa namuskar bir ailenin gafletinden bil-istifade oraya kendini mürebbiyelikle kabul ettirmiştir. 3-5

11.2.20. “Halde” Edatıyla Kurulanlar

...Cemiyet-i beşeriyenin durmayıp akan cerihalarından biri de bu ne kadınlar olduğunu gösterdikleri halde işte o güruhtan olan Matmazel Anjel... 9-17/20

...Anaları da tehlikesinden havfen iskat-ı cenine cüret edemedikleri veya ettikleri halde muvaffak olamadıkları için... 9-27/29

11.2.21. “Doğru” Edatıyla Kurulanlar

İçinden “hele şükür baş belası çapkınlar uyumuş”dedikten sonra nefes almaya bile korkarak hırsız gibi yavaş yavaş sofanın ortasına doğru yürümeye başladı. 72-18/21

Eda lambayı kapıya doğru uzattı... 91-8

Gidip kendisine bir-iki tokat vurmak üzere oraya doğru yürüdüm. 123-30

Amca Bey'in iki rakibine karşı baştan ayağa ayaktan başa doğru istihfafla göz gezdirerek baş sallamasını, tesir-i hiddetle gözleri büyümüş.... 127-12

Dehri Efendi'nin huzuruna çıkmak üzere yalıya doğru yürümeye başladılar. 139-26

Lakin Sadri, Amca Bey'i Şemi'ye mavenete geldi zannıyla boş kalan bir ayağıyla, kamburun bacaklarına doğru bir tekme atınca haydi Amca Bey teker-meker mübarizlerin üzerine yığılıverdi. 131-22

Eda güya sedyenin kolu olarak koltuklardan birinin yanına evvelce istihzar edilmiş bulunan bastonu kapıp Efendiye doğru kaldırarak:...

Kemal-i ihtirazla mürebbiyenin odasına doğru gitti. 167-17

11.2.22. “Diye” Edatıyla Kurulanlar

Beraber idik diye iddia-yı evvelini teyit etse bu tenezzüh-i leyli müşareketini ötekiler katiyen reddediyorlar. 105-7

...Yine akşamki gibi hayvanlık edip de set sepet diye işi karıştırma sakın ha! 133-28

...Sağ taraftaki ince yoldan beraber geliyor.Mahvolduk, diye haykırmak oldu.132-11

Yalpa vurmasın diye yoksa amcaya uskur mu taktınız. 143-16

Akşamüstü Amca Bey “vay kalçam” diye masanın önünden kalkar. 147-9

Tosun Ağa'nın halce-i vusul-i mürebbiyede ‘delikli sandık’ diye tarif eylediği panoromanın kızıl alevi asıl şimdi Şemi'nin kalbinde şule-nisar-ı dehşet olmaya başlamıştı. 158-25

12. KISALTMA GRUPLARI

Biz bu çalışmamızda “Kısaltma Grupları” içinde “isnat, genetik, datif, lokatif, ablatif, akuzatif” gruplarına değinmeyi uygun bulduk.

12.1. İsnat Grubu

12.1.1. Araştırmacıların İsnat Grubuyla İlgili Görüşleri

Muharrem Ergin, isnat grubunu “kısaltma grupları” içinde ele almamış ancak bu grubun umumiyetle bir partisip grubunun kısaltması gibi olduğunu, bu nedenle isnat grubunu kısaltma grupları saymanın mümkün olduğunu belirtmiştir.

Dilcimiz isnat grubunu “İsnat grubu biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımladıktan sonra “isnat edilen unsur isnat olunandan, kendisine isnat yapılandıktan sonra gelir. Kendisine isnat yapılan unsur ya yalın halde bulunur veya iyelik eki almış olur. Bu unsur bir tek isim olabileceği gibi isim yerine geçen bir kelime grubu da olabilir. İsnat unsuru ise bir sıfat veya sıfat yerine kullanılan bir kelime grubu olur.” açıklamasını yapmış ve şu örnekleri vermiştir: “baş açık, ayak yalın, şekeri az, karnı tok...vb.”

Ergin, bu grubun daha çok iyelikli yapıldığını belirtmiş ve vurgunun ikinci unsurda olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁷

M. Metin Karaörs, “kısaltma grupları” içinde ele aldığı isnat grubunu şu şekilde açıklamıştır: “Bir şeyi bir başkası için yapmaya isnat denir. Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bir nevi sıfat fiil grubunun kısaltmış şeklidir. Grubun sonunda bir ‘olan’ sıfat - fiili ve ‘olarak’ zarfı gizlenmiş gibidir.”

Karaörs “başı boş, eli boş, saçı kısa.....vb.” gibi örnekler vermiştir.¹⁰⁸

Tahsin Banguoğlu, “Çekim Öbekleri” ana başlığında “İsim Öbekleri” yan başlığı altında diğer kısaltma gruplarıyla beraber yer vermiştir. Dilcimiz, “bir türlü sıfat

¹⁰⁷ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 370- 371

¹⁰⁸ Metin **KARAÖRS** (1993), s. 26 - 27

takımı saydığımız birleşiklerde bu tertiptedir.” şeklinde isnat grubuna değinmiş ve şu örnekleri vermiştir: “eli işte, aklı oynasta, cephesi caddeye bir evdir ...vb.”¹⁰⁹

“Kısaltma grupları” ana başlığı altında isnat grubuna değinen Leyla Karahan bu konuda “unsurlarında çekim eki bulunmayan veya sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma grupları (isnat grubu)” açıklamasını yapmış ve “baş / açık (olarak), ayak / yalın (olarak), eli / açık (arkadaş)vb.” gibi örnekler vermiştir.¹¹⁰

H.İbrahim Delice, “Kısaltma Öbekleri” ana başlığı altında ele aldığı isnat grubuna “İyelik Öbeği” demiş ve şöyle açıklamıştır: “İyelik ekli bir ismin yalın bir isme bağlanması yoluyla anlamsal bir bütünlüğe ulaşan ve söz diziminde bütün olarak cümlenin bir ögesini meydana getiren kelime öbeğidir: (saçı / uzun), (aklı / kısa) gibi.

İÖ	İSİM + İYELİK EKİ / YALIN İSİM
----	--------------------------------

Delice, bu öbekte bulunan iyelik ekinin düşebileceğini belirtmiştir. Ayrıca bu öbeğin sıfat öbeğinin ters çevrilmiş şekli (kafası / kalın) < (kalın / kafalı) veya sıfat fiil öbeğinden yüklem sinin eksiltilmiş şekli (gözü / yukarıda) < (gözü yukarıda / olan) gibi olduğunu belirtmiştir.¹¹¹

Bilal Aktan “kısaltma grupları” içinde isnat grubunu “İsnat grubunun en önemli özelliği kendisinden önce gelen bir isme dayandırılmasıdır. Bu nedenle ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünümündedir. İsnat grubunun unsurlarında çekim eki bulunmaz; ama birinci unsur iyelik eki alır. Bu grubun her iki unsuru tek bir kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir. Vurgu isnat grubunda ikinci isim üzerindedir.” şeklinde açıklamış ve şu örnekleri vermiştir: “kanepesi kırık, başı topuzlu, yüzü solgun...vb.”

¹⁰⁹ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s. 506 - 508

¹¹⁰ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 79-84

¹¹¹ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 40-43

Aktan, isnat grubunun kelime grubu içinde, sıfat tamlamalarında sıfat unsuru görevinde; cümlede zarf ve yüklem görevinde bulunduğunu belirtmiştir.¹¹²

Süer Eker, isnat grubunu “Kısaltma Grupları” ana başlığı altında “Dayanma Grubu” ifadesiyle şu şekilde tanımlamıştır: “Dayanma (isnat) Grubu, üçüncü kişi iyelik eki alan bir ad ögesi ile başka bir sözcüğün birleşmesinden meydana gelir. Başka bir söyleyişle sıfat tamlamasında tamlayan ve tamlananın yer değiştirdiği sözcük öbeğidir.”

Eker, “ucu sivri, eli çabuk, gözü ela ...vb.” gibi örnekler vermiştir.¹¹³

12.1.2. Metnimizde Bulunan İsnat Grubu Örnekleri:

Parası çok, aklı az 12-4

İkramiyesi büyük 16-5

Başı açık 24-4

Eti latif, ekli hafif 33-26

Gözü açık 36-21

Gözü kapalı 36-21

Ünvanı hanım 45-27

Endamı narin 47-3/4

Eli düzgün 59-14

Kubbesi mutabık 77-16

Ağzı eğri, gözü şaşı 93-23

Kabzası altın işleme 165-29

¹¹² Bilal AKTAN (2009), s. 73-75

¹¹³ Süer EKER (2006), s. 478

Pencereleri demir parmaklıklı 172-2

Ayak çıplak göğüs bağır üryan 173-19

12.2. Genetif (İlgi) Grubu

12.2.1. Araştırmacıların Genetif Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin genetif grubunu “genetif eki ile birbirine bağlanan iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Genetifli unsur önce, onun bağlandığı yalın isim sonra gelir. Grubun manası genetifin ilgi fonksiyonuna dayanır. Grup, iyelik eki düşmüş bir iyelik grubu gibidir: “Bizim kız, senin ev, benim at...vb.” misallerinde olduğu gibi.” ifadesiyle açıklamış ve grubun vurgusunun ikinci unsur üzerinde olduğunu belirtmiştir.

Ergin, bir yandan iyelik grubuna yaklaşan genetif grubunun bir yandan da sıfatı klişeleşmiş bir genetif olan bir sıfat tamlamasına benzediğini belirtmiş ve aynı tipte gruplar olan datif, ablatif, lokatif gruplarının da bu şekilde sıfat tamlamasına benzediğini bu grupları “kısaltma grupları” olarak sayabileceğimizi bildirmiştir.¹¹⁴

M. Metin Karaörs genetif grubunu “Genetifli bir isim unsuru ile yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Genetifli unsur önce, yalın isim sonra gelir, kısaltılmış iyelik grubu şeklindedir.” ifadesiyle açıklamış, “sizin oğlan, Veli Dayının oğlan, bizim at...vb.” gibi örnekler vermiştir.¹¹⁵

Süer Eker genetif grubunu “İlgi Grubu” başlığında ele almış ve “İlgi grubu, belirtili ad tamlamasının tamlanan ögesinde yer alan iyelik ekinin düşmesiyle ortaya çıkar: Biz im ev, siz in otomobil...vb.” şeklinde açıklamıştır.¹¹⁶

Genetif grubunu “İlgi Grubu” adıyla ifade eden Bilal Aktan, “İlgi eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Kısaltmaya uğramış bir isim

¹¹⁴ Muharrem ERGİN (1993), s. 371- 372

¹¹⁵ M. Metin KARAÖRS (1993), s. 27

¹¹⁶ Süer EKER (2006), s. 477

tamlaması yapısındadır. Belirtili isim tamlamasının tamlanan kısmındaki iyelik eki, yıpranmaya uğrayarak düşmüştür.” şeklinde açıklamış ve şu örneği vermiştir:

Bizim araba + mız : İyelik grubu

Bizim araba : İlgi grubu ¹¹⁷

İbrahim Delice “İlgi Öbeği” dediği genitif grubu ile ilgili şu açıklamaları yapmış ve bir tablo ile göstermiştir:

İÖ	İSİM + İLGİ HALİ EKİ / YALIN İSİM
----	-----------------------------------

“İlgi hali eki almış bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime öbeği- dir. Aslında bu öbek, iyelik eki düşmüş belirtili isim tamlamasıdır : (Veli Dayı’nın / oğlanı) > (Veli Dayı’nın / oğlan), (senin / kızın) > (senin / kız)...vb. gibi.” ¹¹⁸

Tahsin Banguoğlu “İsim öbekleri” başlığında kısaltma gruplarına yer verirken genitif grubuna değinmemiştir. Leyla Karahan da “Kısaltma grupları” başlığında genitif grubuna yer vermemiştir.

12.2.2. Metnimizde Bulunan Genitif Grubu Örnekleri:

Benim tambura 27-21

¹¹⁷ Bilal AKTAN (2009), s. 80

¹¹⁸ H.İbrahim DELİCE (2007), s. 41

12.3. Datif (Yaklaşma / Yönelme) Grubu

12.3.1. Araştırmacıların Datif Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin datif grubunu “Datif halindeki bir unsurla ondan sonra gelen yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde açıklamış ve “dile kolay, başa bela, cana yakın ...vb. gibi örnekler vermiştir.

Ergin diğer kısaltma gruplarında olduğu gibi bu grupta da vurgunun ikinci unsur üzerinde olduğunu belirtmiştir. ¹¹⁹

Leyla Karahan “Kısaltma Grupları” başlığında “Yönelme Grubu” dediği datif grubundan söz etmiştir. Karahan datif grubunu “Birinci unsuru yönelme hali eki taşıyan kısaltma grupları” ifadesiyle açıklamış ve “oyuna / düşkün (çocuklar), geçmişe / bağlı (insanlar)...”gibi örnekler vermiştir. ¹²⁰

Datif grubuna “Yaklaşma Grubu” da diyen M. M Karaörs datif grubunu “Yaklaşma halindeki bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlamış ve şu örnekleri vermiştir: “Boğazına düşkün, başa dert... vb.” ¹²¹

Süer Eker bu konuyla ilgili “Yaklaşma Grubu” başlığında şunları söylemiştir: “Yaklaşma durumu eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur: aslı(n) a uygun, can a yakın...” ¹²²

H. İbrahim Delice “Yönelme öbeği” dediği bu grupla ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

YNÖ	İSİM + YÖNELME HALİ EKİ / YALIN İSİM
-----	--------------------------------------

¹¹⁹ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 372

¹²⁰ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 81

¹²¹ M. Metin **KARAÖRS** (1993), s. 27

¹²² Süer **EKER** (2006), s.477

“Yönelme hali ekli bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun oluşturduğu kelime öbeğidir. Yönelmeli isim önce yalın isim sonra gelir: (Mehlika Sultan’a / aşık yedi genç), (aslına / uygun), (başına buyruk) gibi.”

Delice yönelme grubunun kelime öbekleri içinde isim, sıfat ve zarf görevi yaptığını belirtmiştir. ¹²³

Bilal Aktan “Yönelme Grubu” ifadesini kullanmış, “Birinci unsuru yönelme eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Bu grup da fiilimsilerle kurulan grupların yıpranmış ve kalıplaşmış şeklidir.” biçiminde datif grubunu tanımlamış ve şu örnekleri vermiştir: “kendilerine yakın, işe yatkın, rahatına düşkün...” ¹²⁴

Vecihe Hatipoğlu “Yönelmeli Tamlama” dediği datif grubunu “Yönelme durumundaki bazı adların çok defa sıfat görevindeki bazı sözcükleri anlam bakımından tamamlayarak tamlama kurdukları görülür: Dikişe yatkın, uykuya doymamış ...vb” şeklinde açıklamıştır. ¹²⁵

12.3.2. Metnimizde Bulunan Datif Grubu Örnekleri:

Fransız kadınlarına mahsus 6-26

Denize nazır 8-26

Çocuğuna baba 12-7

Mühim bir kitaba esas 18-21

Kabule mecbur 25-16

Hıçkırığa benzeyen 27-18

Canına rahmet 42-23

¹²³ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s.43

¹²⁴ Bilal **AKTAN** (2009), s.76

¹²⁵ Vecihe **HATİBOĞLU** (1972),Türkçenin Sözdizimi, Ankara, s.32

Hafif bir baş selamına mukabil 60-10

Mealine intikal 60-23

Makama yatkın 88-13

Emre itaat 106-14

Kilaba mahsus 164-24

12.4. Lokatif (Bulunma/ Kalma) Grubu

12.4.1. Araştırmacıların Lokatif Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin “Lokatifli bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde lokatif grubunu açıklamış ve “geçmişte bugün, dam üstünde saksagan, elde bir...vb.” örnekler vermiştir.¹²⁶

“Kısaltma Grupları” başlığı altında lokatif grubunu “Birinci unsuru bulunma hali eki taşıyan kısaltma grupları (bulunma grubu)” diye tanımlayan Karahan bu grup için “Bulunma grubu” ifadesini tercih etmiştir. Karahan “arada / bir, dörtte / üç, solda / sıfır, ...vb” örnekler vermiştir.¹²⁷

M. Metin Karaörs lokatif grubu için “Bulunma (Lokatif) Grubu” ifadesini kullanmıştır. Lokatif grubunu “Bulunma halindeki bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” Şeklinde tanımlayan Karaörs bulunma grubunun fiil grubunun kısaltmış şekli olduğunu belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir: “Tarihte bugün, işinde uzman, kırk yılda bir...vb.”¹²⁸

Bilal Aktan lokatif grubunu “Bulunma Grubu” olarak adlandırmış ve “Birinci unsuru bulunma hali eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlamıştır. Aktan, Türkçedeki bütün sayı ifadelerinin

¹²⁶ Muharrem **ERGİN** (1993), s.372

¹²⁷ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 82

¹²⁸ M. Metin **KARAÖRS** (1993), s. 28

bulunma grubu ile ifade edildiğini belirtmiş ve “kırk yılda bir, günde beş milyon, arada bir ...vb.” örnekler vermiştir.¹²⁹

H.İbrahim Delice lokatif grubunu “Kalma Öbeği” olarak adlandırmış ve şu şekilde açıklamıştır:

KÖ	İSİM + KALMA HALİ EKİ / YALIN İSİM
----	------------------------------------

“Kalma ekli bir isim unsurunun yalın haldeki bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime öbeğidir: (havada / bulut), (sahanda / yumurta), (çantada / keklik)...gibi”

Delice bu öbeğin kelime öbekleri ve cümle içinde isim, sıfat ve zarf görevi yaptığını belirtmiştir.¹³⁰

Süer Eker “Bulunma Grubu” diye adlandırdığı lokatif grubunu “Bulunma durumu eki alan bir sözcük ile ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur.” şeklinde açıklamış ve şu örnekleri vermiştir: “yüz de on, sol da sıfır, sene de bir...vb.”¹³¹

Rasim Şimşek lokatif grubuna “Kalmalı Ad Öbeği” demiş ve “Bu tür ad öbeği kalma durumunda bir adla ön ad niteliğinde yalın bir addan oluşur.” şeklinde tanımlamıştır.¹³²

Vecihe Hatipoğlu lokatif grubuna “Kalmalı Tamlama” ifadesiyle değinmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: “Tamlayanı kalma durumunda olan ve tamlananı ek almayan veya alan tamlamaya kalmalı tamlama denir.” Araştırmacımız konuyla ilgili şu örnekleri vermiştir: “gözde sanatçı, sözde öğrenci, üçte bir elma...vb.”¹³³

¹²⁹ Bilal AKTAN (2009), s. 77

¹³⁰ H.İbrahim DELİCE (2007), s. 42

¹³¹Süer EKER (2006), s.478

¹³² Özgül GÜNAY (2009), Peyami Safa'nın “Fatih Harbiye” Romanı Üzerine Cümle (Sentaks) Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s.62

¹³³ Vecihe HATİBOĞLU (1972).Türkçenin Sözdizimi, Ankara, s.32

Biz de Muharrem Ergin ve M. Metin Karaörs'e göre metinden örnekler seçtik.

12.4.2. Metnimizde Bulunan Lokatif Grubu Örnekleri:

Beşte iki kısım 13-7

Karnında çocuk 14-25

Vücutunda hafif bir lerze 30-14

Sanatta mahir 39-14

Haftada bir gece 68-24

Serde zevzeklik, kalemde serkeşlik 36-14

12.5. Ablatif (Uzaklaşma) Grubu

12.5.1. Araştırmacıların Ablatif Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin ablatif grubunu şu şekilde açıklamıştır: “Ablatifli bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği bir kelime grubudur. Her iki unsur da ya tek bir isim veya isim yerine geçen bir kelime grubu olur: “Kafadan kontak, doğuştan sakat, yandan çarklı ...misallerinde olduğu gibi.”¹³⁴

M. Metin Karaörs “Uzaklaşma (ablatif) Grubu” ifadesini kullanmış ve şu açıklamaları yapmıştır: “Uzaklaşma halindeki bir isim unsuru ile yalın haldeki bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Fiil grubunun kısaltılmış şeklidir.” Karaörs “gönülден kırık, kafadan sakat, kendinden emin...vb.” gibi örnekler vermiştir.¹³⁵

Leyla Karahan “Kısaltma Grupları” başlığı altında “uzaklaşma grubu” ifadesiyle yer verdiği ablatif grubunu şöyle tanımlamıştır: “Birinci unsuru uzaklaşma hali eki taşıyan kısaltma grupları (uzaklaşma grubu).” Dileğimiz uzaklaşma grubuna “içten /

¹³⁴ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 372

¹³⁵ M. Metin **KARAÖRS** (1993), s 28

pazarlıklı (çocuk), benden / gizli (iş), gözden / ırak (dostlar)...vb.” örnekler vermiştir. ¹³⁶

H. İbrahim Delice “Ayrılma Öbeği” adıyla ablatif grubundan bahsetmiştir. Ablatif grubunu “Ayrılma hali eki almış bir isim unsurunun yalın haldeki başka bir isim unsuru ile kurduğu kelime öbeğidir.” Şeklinde tanımlayan araştırmacımız “içten / pazarlıklı, kendinden / emin, gözden / ırak” örneklerini vermiş ve ablatif grubunda ikinci unsurun genellikle bir vasıf ismi olduğunu belirtmiştir. ¹³⁷

Bilal Aktan Ablatif grubuna “Uzaklaşma Grubu” ifadesiyle yer vermiş ve uzaklaşma grubunu “Birinci unsuru uzaklaşma eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Bu grup da çekimsiz fiil (fiilimsi) ler ile kurulan grupların yıpranmış ve kalıplaşmış şeklidir.Vurgu son unsur üzerindedir.” şeklinde açıklamış, “kızından daha akıllı, kendisinden ayrı, muayyen tesirlerden azade” örneklerini vermiştir.

Aktan ablatif grubunun kelime grubu içinde; sıfat tamlamalarında sıfat görevi yaptığını, cümleler de ise; özne, zarf, nesne, yüklem görevi yaptığını belirtmiştir. ¹³⁸

Süer Eker ablatif grubuna “Uzaklaşma Grubu” adıyla değinmiş ve “Uzaklaşma durumu eki alan bir sözcük ile, ondan sonra gelen yalın durumdaki başka bir sözcüğün oluşturduğu gruptur.” şeklinde tanımlamış “yan dan çarklı, sonra dan görme, su dan sebep, ön den çekişli” örneklerini vermiştir. ¹³⁹

Vecihe Hatiboğlu ablatif grubu için “Çıkmalı Tamlama” ifadesini tercih etmiş ve “Çıkma durumundaki bazı adların, başka adları anlam bakımından tamamlayarak tamlama kurdukları görülür.” şeklinde açıklamış “gelenlerden ikisi, memurlardan bir kısmı ...vb.” gibi örnekler vermiştir. ¹⁴⁰

¹³⁶ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 82-83

¹³⁷ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 40

¹³⁸ Bilal **AKTAN** (2009, s.78-79

¹³⁹Süer **EKER** (2006), s.478

¹⁴⁰ Vecihe **HATİBOĞLU** (1972), Ankara s.31

12.5.2. Metnimizde Bulunan Ablatif Grubu Örnekleri

En aşağı tabakadan bir mahluk 9-14

Bir neticeden ibaret 11-16

Sülb-i aherden gelme 11-32

Çocuklardan uslu – akıllı 14-10

Münasebet-i gayr-ı meşruadan mahsül 15-20

Bunlardan her biri 20-8/9

Metalardan biri 24-21

Gümüştten bir selsebil 20-1

Benim tamburanın telinden daha tatlı 27-21

Bab-ı muaşakadan içeri 52-10

Yukarıdan aşağıya 96-12

Kendinden daha ustalıkla 125-22

Baştan ayağa, ayaktan başa 127-13

Siyah atlastan bir ilmek 130-11

Yukarıdan söveye, aşağıdan eşiğe 168-2

Ateştten mahluk 168-28

12.6. Akkuzatif (Yapma) Grubu

12.6.1. Araştırmacıların Akkuzatif Grubuyla İlgili Görüşleri:

M. Metin Karaörs akkuzatif grubunu “Yapma (akkuzatif) Grubu” diye ifade etmiş ve “Akkuzatifli bir isim unsuru ile bir isim unsurunun birleşmesiyle kurulur. Sıfat fiil ya

da fiil grubunun kısaltmış durumundadır.” şeklinde açıklamış, şu örnekleri vermiştir: “yapılanı tenkit (et-), her şeyi borçlu (olan) ...vb.”¹⁴¹

H. İbrahim Delice “Belirtme Öbeği” adıyla bahsettiği akkuzatif grubunu şöyle tanımlamıştır: “Belirtme hali eki almış bir isim unsurunun yalın haldeki diğer bir isim unsuru ile kurduğu kelime öbeğidir: (yüzü / aşkın insan), (kitabı / tetkik), (kitabı / ithaf) gibi.”

Delice grubun kelime öbekleri ve cümle içinde isim ve sıfat görevi yapabileceğini belirtmiştir.¹⁴²

Leyla Karahan “Kısaltma Grupları” başlığında akkuzatif grubundan “Yükleme Grubu” adıyla söz etmiştir. Akuzatif grubunu “Birinci unsuru yükleme hali eki taşıyan kısaltma grupları” ifadesiyle tanımlamış ve “insanı / takdir, küçük çocukları / af, memuru / teftiş ...vb.” gibi örnekler vermiştir.

Leyla Karahan “Kısaltma Grupları” içinde “Vasıta Grubu” (seninle / dost) ve “Eşitlik Grubu” na (sayıca / fazla) da yer vermiştir.¹⁴³

Bilal Aktan akuzatif grubu için “Yükleme Grubu” ifadesini tercih etmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: “Birinci unsuru yükleme eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Yüklem grubu çekimsiz fiil (fiilimsi)ler ile kurulan grupların yıpranmış ve kalıplaşmış şeklidir. Bütün kısaltma gruplarında olduğu gibi vurgu son unsur üzerindedir.”

Araştırmacımız grubun cümlede özne, nesne ve yüklem görevi üstlenebileceğini ve ayrıca kelime grupları içinde sıfat tamlamasının tamlayanı olarak görev alabileceğini belirtmiştir.

¹⁴¹ M. Metin **KARAÖRS** (1993), s.28-29

¹⁴² H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 41

¹⁴³ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 81-83

Bilal Aktan “Kısaltma Grupları” başlığında “Vasıta” (çimenle kaplı) ve “Eşitlik” (sayıca az) gruplarına da yer vermiştir ¹⁴⁴

Akkuzatif grubuna “Belirtme Grubu” adıyla değinen Süer Eker belirtme grubunu “Belirtme grubu, yükleme (belirtme) durumu eki alan bir sözcüğün, diğer isme bağlanmasıyla oluşur. İlk ad, bir bakıma, ikinci ismin nesnesi görevindedir.” şeklinde tanımlamış ve “kitabı birine ithaf, her şeyi borçlu, yapıları eleştiri” örneklerini vermiştir.

Süer Eker “Klişe Kısaltmalar” dan söz etmiş ve “eller yukarı, sola çark, ileri marş, baş üstüne, omuz omuza...vb.” gibi örnekler vermiştir. ¹⁴⁵

Muharrem Ergin isnat, genitif, datif, lokatif, ablatif gruplarının da kısaltma grubu sayılabileceğini söylemiş ve kısaltma gruplarına şu örnekleri vermiştir: “gün aydın, güle güle, günden güne, baştanbaşa, o gün bugün...vb.” ¹⁴⁶

12.6.2. Metnimizde Bulunan Akkuzatif Grubu Örnekleri:

Hareketini tetkik 56-11

Cümleleri tertip 61-26

Hüsn-i ifade cihetini meşk 61-26/27

Bu usul-i zarifaneyi taklit 66-20

Kapağı dar (atmak) 74-23

İddiasını ispat 105-9

Oğlanı tecessüz 123-24/25

Tasavvuru kolay 159-11

¹⁴⁴ Bilal AKTAN (2009), s. 75-80

¹⁴⁵ Süer EKER (2006), s. 478

¹⁴⁶ Muharrem ERGİN (1988), s. 397-404

13. FİİL (İSİM-FİİL) GRUBU

13.1. Araştırmacıların Fiil Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin isim-fiil grubunu “Fiil-Grubu” başlığı altında incelemiş ve şu açıklamayı yapmıştır: “Fiil grubu fiil isimleri üzerine kurulan kelime grubudur. Fiil isimleri bu grubun esas unsurudur ve tabii en sonda bulunur. Kendisinden önce gelen gerekli unsurlarla birlikte fiil grubunu meydana getirir. Fiil grubunda kullanılan fiil isimleri hareket isimleridir. Onun için daha çok –mak, -mek’li fiil isimleri ile fiil grubu yapılır. Bundan sonra –ış, -iş’li hareket isimleri bu gruba elverişlidir. Hareket ismi olarak kullanılınca –ma, -me’li fiil isimleri de fiil grubu yaparlar.”

Ergin “çarşıya gitmek, fırtınalı geçiş, söz söyleme, uzağı görme, İzmir’e yürüyüş toplantıda bulunmak” kelime gruplarını fiil grubuna örnek vermiştir. Bununla birlikte –ış, -iş’li, –ma, -me’li fiil isimlerinin tabii fiil grubu yapmadıklarını bunlarla yapılan grupların daha çok datif, lokatif, ablatif grupları durumunda olduklarını belirtmiştir.¹⁴⁷

Leyla Karahan isim-fiil grubunu “Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubu” şeklinde tanımlamıştır. “Hareket ismi, -mAk, mA ve –İş ekleri ile yapılır. Grubun ana unsuru hareket ismidir, genellikle en sonda bulunur. Fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan hareket isminin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan isim-fiil yargı bildirmez.” Açıklamasını yapan Karahan şu misalleri vermiştir: “Onu biraz sonra çekeceği acıya hazırlamak, cinayetin azabını daima çekme, uzun bir ayrılıktan sonra sılıya dönüş.”¹⁴⁸

Metin Karaörs, isim-fiil grubunu “Fiil Grubu” olarak ifade etmiş ve şunları söylemiştir: “Fiil isimleri olan –mak, -mek, -ma, -me,-ış, -iş, -uş,-üş’lü şekillerle yapılan kelime grubudur. Bu eklerle yapılan fiil isimleri ve hareket isimleri kelime grubu yapmağa elverişlidir. Fiillerin hareket isimleri, fiil grubunun esas unsuru olup, grubun en sonunda yer alırlar.”

¹⁴⁷ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 373

¹⁴⁸ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 55

Karaörs konuyla ilgili olarak şu örnekleri vermiştir: “pazara gitmek, aziz vatandan ayrılış, güzel söz söyleme.”¹⁴⁹

Tahsin Banguoğlu isim-fiil grubunu “Çekim Öbekleri” başlığı altında “Fiil Öbekleri” alt başlığı olarak belirtmiş ve şunları söylemiştir: “Bunlar cümlede aldıkları çekim halleriyle kimsenin, nesnenin ve isimlemenin fiile yaklaşması, onunla öbekleşmesi mahsulüdürler.” Ardından şu örnekleri vermiştir: “Hava bozmak, yolda kalmak”¹⁵⁰

Süer Eker isim-fiil grubunu “Eylem Grubu” olarak ifade etmiş ve şöyle açıklamıştır: “Eylem grubu eylem tabanlarına getirilen ad eylem ekleri (-mA), (-mAk),(-Iş) ve yardımcı öge ile oluşturulan gruptur. Bu grup, zarf dışında, bütün tümce öğelerini oluşturabilir.”

Eker şu örnekleri vermiştir:

*Yardımcı unsurlar	ad eylem ((-mA), (-mAk),(-Iş))
Görevi başarıyla	tamamlamak
(seni bu) hazineden	mahrum etmek
Uçuşa	hazırlanmak
Kontrol altına	alma
Sahilde	yürüyüş ¹⁵¹

Bilal Aktan, “isim fiil ile birlikte aralarında ortak özellik bulunan iki kelime grubundan da söz etmek gerekir: sıfat-fiil, zarf-fiil. Çünkü bu üç kelime grubunun ortak özelliği, esas unsurlarının çekimsiz fiil (ek-fiil) oluşudur.” açıklamasını yapmıştır. İsim-fiil grubunu “Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları, şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimlerine isim-fiil, isim-fiil ile birlikte kurulan gruba da isim-fiil grubu denir.” şeklinde tanımlamıştır. Daha

¹⁴⁹ Metin **KARAÖRS** (1993), s. 29-30

¹⁵⁰ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s. 508

¹⁵¹ Süer **EKER** (2006), s474

sonra bu grubun özelliklerini belirtip şu örnekleri vermiştir: “onlara göre yaşama, kişiliğini ispatlama, hayatlarını kurtarış” vb.

Aktan isim-fiil grubunun asıl görevinin fiilleri isimlendirmek olduğunu söylemiş ve bu grubun cümlede özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf ve yüklem olarak görev yapacağını belirtmiştir.¹⁵²

H.İbrahim Delice, isim-fiil grubunu “Yüklemsi Öbekleri” başlığı altında, alt başlık olarak “İsim-Fiil Öbeği” şeklinde ele almıştır.

İFÖ	BİÇİMBİRİM /FİİL + İSİM FİİL EKİ
-----	----------------------------------

İsim-fiil grubunu yukarıdaki tablo ile ifade eden Delice şu tanımı yapmıştır: “-mAk; -mA ve -ş isim-fiil eklerinden birini almış bir fiil ile ona bağlı isim unsurlarından oluşan kelime öbeğidir. isim-fiilli asıl unsur sonra, oluşturduğu anlamsal bütünlük ile cümle ögesi gibi karşımıza çıkan isim veya isim öbekleri önce gelir: (güzel / konuşma), (yazı yazmak) gibi”

Genellikle isim-fiil öbeği yapan -mAk ve -mA ekleridir, -ş daha çok iş isimleri yaptığı için isim-fiil öbeği yapım işlevinde fazlaca kullanılmamaktadır.¹⁵³

13.2. Fiil Grubuyla İlgili Metnimizden Örnekler:

13.2.a. [-mAk] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu

Hassas olmamak 12-14 lamuraya batırmak 33-26 odasına çekilmek 72-31 oradan savuşmak 72-33 kalbinin gümbürtülerini men etmek 73-16 açık görünmek 77-23 üzerine bağlamak 90-25-26 dışarı çıkmak 107-20 maşukasını eğlendirmek 120-11 falakadan kurtarmak 122-1 şive-i lisanı alt üst etmek 142-14 dairelerde kalmak 147-21 mürebbiyeyi vurmak 159-10 ilk hamlede öldürmek 176-17...vb

¹⁵² Bilal AKTAN (2009), s. 64-68

¹⁵³ H.İbrahim DELİCE (2007), s. 44-45

13.2.b. [-Ma] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu

Meydana koymaya 9-17 Sadri'nin o aileye damat olması 35-32 Anjel ile kalmaya 49-16 Amca Beyle Şemi'den mürebbiyeyi kıskanmaya 66-11 sofada hızlı hızlı bir gezinme 95-30 badehu ayrı ayrı bir söylenme 95-30 bu noktada sükut etmeme 96-3 aguş-ı mevte teslim-i vücut etmesine 117-3 ağacın hayluletiyle yuvarlanma 132-1 tavla oynamaya 165-2

13.2.c. [-İş] Ekiyle Yapılan Fiil Grubu

ihtimale kapılış 124-2 mürebbiyenin kapısına gidiş 126-13 yüzümüze gülüş 148-2)

14. PARTİSİP (SIFAT-FİİL) GRUBU

14.1. Araştırmacıların Partisip (Sıfat-Fiil) Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin, sıfat-fiil grubunu “Partisip grubu bir partisiple ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur.” şeklinde tanımladıktan sonra şunları belirtmiştir: “Partisip bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin gerektirdiği unsurlardır. Böylece partisip grubu fiili partisip olan bir fiil grubu demektir. Grupta partisip sonda bulunur, ona bağlı unsurlar önce gelir. Partisip grubunda da fail az bulunur ve iyelik ekli olur. Partisip grubu isim, bilhassa sıfat olarak kullanılır.” Ergin şu misalleri vermiştir: “Denize giren, koşa koşa geldiği (zaman), sultanlara yaraşır (bir eda), canı çıkası, modası geçmiş...”¹⁵⁴

Leyla Karahan, sıfat-fiil grubunu “Bir sıfat-fiil ile sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur” diye tanımlamış ve şunları söylemiştir: “Grubun ana unsuru sıfat-fiildir. Genellikle sonda buşlunur. Fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan sıfat – fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat-fiil yargı bildirmez.

Bu anı (bln) / ışıklarla (z) / Türk eden (y) / sizlersiniz.

Eski İstanbul’un güzel semtlerini (blt) yaratan (y) (Türklük) vb örnekler vermiştir.¹⁵⁵

Tahsin Banguoğlu, sıfat-fiilleri “Sıfat Takımları” başlığı altında, “Sıfat Fiil Cümleleri” olarak ele almıştır. “Yatık fiillerden sıfat işleyişinde olanlar bir iç cümlenin yüklemi olduklarında o cümleyi olduğu gibi sıfat işleyişine sokarlar ve onu esas cümlenin ad niteliğindeki bir üyesine sıfat yaparlar. Böylece sıfat cümleleri dediğimiz çeşitli birleşik cümleler kurarlar. Bunlar genellikle sıfat işleyişinde sıfat-fiil cümleleri olup üç zamana göre çeşitlenirler.” Banguoğlu şu örnekleri vermiştir: “İyi gün görmüş aileler yoksul olmuştu (geçmiş sıfat-fiiller), üreyen köpek ısırılmaz

¹⁵⁴ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 374

¹⁵⁵ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 53

(şimdiki zaman sıfatfiilleri), vereceğim karar kesin olacak (gelecek zaman sıfat-fiilleri) vb.¹⁵⁶

Metin Karaörs, sıfat-fiil grubunu “Bir sıfat-fiille ona bağlı unsurlardan oluşan kelime grubudur.” şeklinde tanımladıktan sonra “sıfat-fiil grubu , esas fiil unsuru bir sıfat-fiil olan fiil grubu demektir” diye açıklamış ve şu örnekleri vermiştir: “Suya giren, hür ufuklarda donanmış, sultanlara yaraşır...”¹⁵⁷

H. İbrahim Delice “Sıfat-fiil Öbeği” ifadesini kullanmış ve aşağıdaki gibi tablo ile göstermiştir.

SFÖ	BİÇİMBİRİM / FİİL + SIFAT-FİİL EKİ
-----	------------------------------------

İbrahim Delice sıfat-fiil grubunu “Sıfat-fiil eklerinden birini almış bir fiil ile ona bağlı isim unsurlarından oluşan kelime öbeğidir.” diye tanımlamıştır.

“Bu öbek, sözdizimi içinde sıfat veya isim görevinde kullanılır: ‘(Her mevsimiyle insanı ayrı ayrı saran / saran) bunca güzellik nasıl terk edilir?’, ‘(Bir yıldız gibi / kayan) geçmiş günler nerede?’ örneklerinde olduğu gibi.” şeklinde İbrahim Delice örnek vererek bu grubu açıklamıştır.¹⁵⁸

Mazhar Kükey, Kaya Bilgegil gibi araştırmacılarımız kelime grupları içinde sıfat-fiil grubundan bahsetmemişlerdir.

14.2. Partisip (Sıfat-Fiil) Grubuyla İlgili Metnimizden Örnekler:

14.2.a. -An Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller

Aşk denilen (maraz- müthiş) 8-15

Benim kadar dahli bulunan (bütün aşınalarınız) 19-6

¹⁵⁶ Tahsin BANGUOĞLU (1974), s. 500-5001

¹⁵⁷ Metin KARAÖRS (1993), s. 32

¹⁵⁸ H.İbrahim DELİCE (2007), s. 46

Onun namına muhtırada açılan (hane) 26-29

Derslerine hiç aklı ermeyen (o beyinsiz Şemi) 50-3

Karşiki duvara müstenid bulunan (büyük saat) 71-24

Biçarenin iştihak-ı canan ile zihninde peyda olan (teşevvüş) 72-8

Bu pıtırdayan (şeytanlar) 75-28

Eda'ya sedye taşıyan (hamalların) 85-11/12

Büyücek bir kaza savuşturan (iki kişi) 122-7

Fransızcadan Türkçeye olan (lugatlere) 147-1

Bir mürebbiyenin taht-ı terbiyesinde bulunan (etfal) 149-13

Anjel'in aşkından kabına sığmayan (şu bahadır) 163-11

Bihoş yerde yatan (o iki gencin haline) 176-25

14.2.b. -mAz Ekiyle Yapılan Sıfat-Filler

Ateşin acısına ne kadar tahammül getirilmez (...bir madde..) 31-19

Şiddet-i tesiri tarif olunmaz (bir ateş) 116-19

Sadri bu tadından yenmez yutulmaz (yaveleri) 125-14

İstinaf kabul etmez (suretle) 159-1

Ardı arkası kesilmez (kahkahalar) 161-2

Tahammül olunmaz (bir acılık) 168-21/22

Rencine dayanılmaz (daimi gumum) 170-9

Damarlarına sığmaz (bir hale) 172-18

Kendini bilmez (bir halde) 173-16

14.2.c. -dIk Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller

Fransızcada gösterdiği (terakki) 5-10

Bazen sayyadın bile şikara tevcih eylediği (tüfek) 7-25

Bu miktarda parayı kalbinde beslediği (tul emellerin husuli için) 8-4

Benim de merak ettiğim (bir cihet) 18-7

Biçareyi istediği (mühlike-i sevdaya) 33-17

Fakat o akşam Anjel'den gördüğü (mültefitane nazarlar) 50-32

Vücudunuzda kırılmadık (kemik) 81-24

Anasından doğmadık (aşkım) 87-8

Vücudunda titremedik (damar) 91-8/9

Dehri Efendi'nin verdiği (müsaade) 113-3

Ağızından kaçırmış olduğu (sözler) 148-7

O ayık sızdığı (yerde) 159-17

Mastikanın dimağına verdiği (şiddet-i buhran) 165-22

Gündüzden çekip hazırlamış olduğu (alt ve üst sürgüleri) 173-6

14.2.d. -AcAk Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller

O cevap esnasında alacağı (tavrın) 6-31

Hakikiyi hilafından fark edemeyecek (bir hale) 12-19

Bu zapt edeceğim (şeyler) 18-21

Kalpte türlü gülünç ümitler halinde acınacak (garabetler) 33-3

Kimsenin göremeyeceği (yerlere) 55-7

İşime yaramayacak (bir hal) 78-32

Damat olacak (yosma) 79-27

Size anlatacağım (şey) 85-7

Zat-ı alinize söyleyecek (sözlerim) 89-6

Bunlar akıl erecek (hareketler) 98-14

Can acısından ağlayacak (bir hale) 107-11

Arkasından ağlayacak (bir kimse) 117-28

İlk falakaya yatacak (adamin) 129-15

Efendiye verilecek (cevaplara) 140-9

Şemi kendisini söyletecek (vasıtaya) 159-8

Zir ü zeber eyleyecek (bir kuvvet) 165-19

Onun gireceği (yuva) 167-28

Beni yutacak (dalgalara) 170-32

14.2.e. -mİş Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller

Pansiyondan çıkmış (toy bir kız) 17-24

Sizin beyan ettiğiniz şarttan evvel ittihaz kılınmış (bir şart) 18-33

Filan şerait-i hakliye ile yaşamış (bir adamin) 21-9

Karaltı içinde çukura gömülmüş (...siyah göz) 30-8

Kaba tertip olunmuş (bayat sözlerden) 49-32

Karyolanın başucundaki büronun üzerine vaz' edilmiş (fildişinden bir krosifi) 53-19

Şafak bulutlarına bürünmüş (esatir perileri) 53-33

Ne çok bilmiş (şey) 75-32

Asma yapraklarıyla örtülmüş (bir çardağın) 94-24

Mürebbiyenin kızarmış (gözleri) 97-22

Al çuha gibi bir levne girmiş (çehresiyle) 99-20

Kanadından vurulmuş (yarasa) 132-19

Sadri'nin o morarmış (çehresi) 137-6

14.2.f. -Ar Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller

Bir misal-i makus teşkil eder (surette) 32-9

14.2.g. -Ası Ekiyle Yapılan Sıfat-Fiiller

Eli kırılacağıca! (adam) 94-18

15. GERUNDIUM (ZARF-FİİL) GRUBU

15.1. Araştırmacıların Gerundium (Zarf-Fiil) Grubuyla İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin, “Gerundium Grubu” olarak isimlendirdiği sıfat-fiil grubu ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır: “Gerindium grubu bir gerindium ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Bu grup da fiili gerindium olan bir fiil grubu durumundadır. Gerundiumdan başka fiilin gerektirdiği unsurları ihtiva eder. Gerundium en sonda, gerekli unsurlar ondan önce gelir. Gerundium daima zarf olarak kullanılır.” Ergin’in verdiği örneklerden bazıları şunlardır: “Sağa sola koş, sabahtan akşama kadar kırlarda gezip, kadın bütün camları temizleyerek, kardeşim dün memleketten para getirince...”¹⁵⁹

Leyla Karahan, zarf-fiil grubunu “Bir zarf-fiille bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı ve tamlayıcılardan oluşan kelime grubudur” diye tanımlamıştır. Grubun ana unsurunun zarf-fiil olduğunu, zarf-fiilin genellikle grubun sonunda bulunduğunu, grupta yüklem görevi yapan zarf-fiilin anlamının özne, nesne yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlandığını yüklem olan zarf-fiilin yargı bildirmediğini belirten Karahan şu örnekleri vermiştir:

Son gülün karşısında (yt) :/ son bülbül (ö) / ah ederken (y)

Güneş (ö) / batacağı yere (yt) / iyice (z) / yaklaşınca (y)

Kardan (yt) / yağmurdan (yt) / rüzgardan (yt) / sora sora (y) ...vb¹⁶⁰

Zarf-fiil grubuna “Gerundium” ismini de veren Metin Karaörs konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “Bir zarf-fiil ve ona bağlı unsurlardan meydana gelen bir kelime grubudur. Zarf-fiil grubu, fiili zarf-fiil olan bir fiil grubu halindedir.”

Karaörs’ün verdiği örneklerden bazıları şunlardır: “Karşımızda dururken, bütün sokakları temizleyerek...”¹⁶¹

¹⁵⁹ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 374

¹⁶⁰ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 57

¹⁶¹ Metin **KARAÖRS** (1993), s. 34

Tahsin Banguoğlu, zarf-fiil grubunu “Zarf Öbekleri” başlığında ele almıştır. “Zarf öbekleri de bir üçüncü mühim belirtme öbeği olarak Türkçenin sözdiziminde gerek basit belirtme öbeği niteliği ile, gerekse birleşik cümle kuruluşunda geniş yer alırlar. Yatık fiillerden zarf işleyişinde olanlar yani zarf-fiiller bir iç cümlenin yüklemi olduklarında o cümleyi olduğu gibi zarf işleyişine sokarlar ve onu esas cümlenin zarf niteliğindeki bir üyesi yerine geçirirler.” şeklinde açıklama yapan Banguoğlu’nun verdiği örneklerden bazıları şunlardır: “arabadan inip mağazaya girdiler, hava açsa da bugün gidemeyeceğiz ...vb.”¹⁶²

H.İbrahim Delice “Zarf-fiil Öbeği” başlığı altında incelediği zarf-fiil grubunu “Bir zarf-fiil eki bir fiil ile ona bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime öbeğidir.” biçiminde tanımlamıştır. Delice “-p, -ıp” ekine bağ fiil eki demiş ve bu ekle kurulan gruplara da zarf-fiil grubundan ayrı bağ-fiil öbeği adını vermiştir. Delice’nin verdiği örneklerden bazıları: “Ben gelince o gitti, ben konuşurken gürültü yapmayın ...vb.”¹⁶³

Jean Deny, Vecihe Hatipoğlu, Mazhar Kükey gibi araştırmacılar zarf-fiil grubunu bir kelime grubu olarak ele almamıştır.

15.2. Gerundium (Zarf-Fiil) Grubuyla İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler

15.2.a. -ArAk Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Mukabeleten gösterdiği şerirliğe asla ehemmiyet vermeyerek 10-30

Akidemsi, gevrek, tatlı bir kahkaha salıvererek 27-4

O damen-i (müfil’zi) yüzüne gözüne sürerek 36-33

Efendi babasının eteklerini öperek 48-20

Bazen bahçeden zarif bir çiçek bularak 60-14

Önüne çıkararak 71-2

¹⁶² Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s. 502-504

¹⁶³ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 46-47

Kapıyı sımsıkı kilitli bularak 71-19

İki elini şakırdatarak 76-7/8

Adeta kendini yiyip bitirerek 78-2

Pür hiddet kesilerek 78-11

Tık tık vurarak 83-26

Birinci hamala para uzatarak 86-15/20

Bir çare-i halas bulamayarak 90-23

Amca ile Sadri Bey birbirini göremeyerek 108-17

Şemi ağlayarak 109-8

Sürekli bir kahkaha salıvererek 12-33

Bir bahis açarak 142-29

Odanın ortasına fırlatarak 173-26

15.2.b. -İp Ekiyle Yapılan Zarf-Füller

Mürebbiyenin gözüne bakıp 6-18

Bir arabaya binip 14-15

Her ne derdi var ise sıkılmayıp 25-7

Melahat hanım pelerinli, dantelalı yeldirmesini giyip 34-29

Biçare nefes alamayıp 51-19

Her tehlikeyi göze aldırıp 71-9

Hemen geri dönüp 72-30/31

Masanın örtüsünü kımıldatıp 73-1

Öyle mihlanıp 73-14

Sofa aydınlık içinde kalıp 75-9

Ne yapacağını şaşırıp 78-21

Ay ,makaralarını zaptedemeyip 83-22

Rol haricinde söze girişip 85-24

Vech-i iştikakı üzere söylemeyip 88-5

Döşeğimden kalkıp 95-32

Her türlü hiss-i rekabet ve husumeti berteraf ederek kapısını vurup 148-16

Medit bir kahkaha salıverip 159-29

Kamayı yanına alıp 166-9

Mürebbiye akşam odasına girip 168-13

Bir gürültü duyup 172-34

Kaşlarını çatıp 174-26

15.2.c. -Inca Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Neşv ü nema bulmaya başlayınca 10-13

Alemin ağladığını görünce 13-20

Yeniden rahle-i tahsile oturmak lüzumuna nazarlarında tahakkuk edince 20-12

Ocak başında kokona aklıma gelince 28-8

Şemi'nin parıl parıl parlayan gözlerine isabet edince 56-21

Hisse-imend-i tenevver oluverince 75-10

Sunlar birbirlerini görünce 75-17

Muvaffak olamayınca 77-17

Bir çıban başı koparamayınca 77-22

Mürebbiyeyi teşniye girişince 78-10

Gece kapım tıkırdayınca 98-23

Çapkın hakikati çitir çitir söyleyince 106-7

Sabah olunca 113-7

Eniştesinin kuvve-i dun olduğunu anlayınca 131-13

Bir tekme atınca 131-24

Semi'yi ohalde görünce 134-44

Kandıramadığını anlayınca 139-16

Senden bu hıyaneti görünce 170-28

15.2.d. –mAksızIn Ekiyle Yapılan Zarf-Füller

Mahaza mürebbiye bu sevincini göstermeksizin 6-1

Bu iki pervane-i aşkını yekdiğerine çarptırmaksızın 7-23

Bu taharri-i zihnisinde uzun müddet beyin patlamaya hacet kalmaksızın 12-6

Vücutunda hafif bir lerze hissetmeksizin 30-14

Asla halel getirmeksizin 37-2

O bahislerin bir sözünü anlamaksızın 37-23

Bunu yarına bile bırakmaksızın 52-18

Birinin vücudundan diğerine şeme hissettirmeksizin 67-14

Kendini sezdirmeksizin 72-32

Dehri Efendi biraderine şakk-ı şife etmeksizin 93-25

Yarım kelimesini bile anlamaksızın 95-20

Bir kelime yalan irtikab etmeksizin 100-23

O tarafa gitmeksizin 171-27

Cebr ve niyaza gerek kalmaksızın 153-5/6

Yirmi dakika mürur etmeksizin 122-5/6

15.2.e. -dIkçA Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Her nefes aldıkça 12-3

Anjel'de fırsat düşürebildikçe 24-25

Bahçede ara sıra bahçıvanı ele geçirdikçe 30-26

Mürebbiyenin odası oldukça 53-6

Çocuğun adem-i vürudu ihtimalini düşündükçe 55-14

Pek bizar olduğunu vakit buldukça 68-12

Lakin ayak patırtıları gittikçe 72-31

Ortaya doğru süründükçe 73-3/4

Onlar odalarında olmadıkça 89-16

Ufuk-ı sadetitevsi ettikçe 116-10

Mutfağı boş buldukça 139-6

Ara sıra başını salladıkça 141-21

Ağrıyan kalçası üzerine çarpıldıkça 142-4

Odasına müracaat ettikçe 150-1

Para, arkadaş buldukça 151-23

Canım, sakızı içtikçe 152-21

Sevda gönlümü sardıkça 156-11

Ben arpayı önüne döktükçe 163-26

15.2.f. -mAdAn Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Henüz vakit olmadan 6-16

Neye uğradığını tayine vakit olmadan 14-17

Ahlakiyun-ı kadime levse el değdirmeden 20-17

Buna sebep de gözü açılmadan 36-17

Hiç dinlemeden 80-12

Utanmadan, arlanmadan, sıkılmadan 128-28/29

Üstünüzü değiştirmeden 143-27

Sezdirmeden 156-1

Bir de utanmadan 171-22

Mürudunu kimseye duyurmadan 171-27

Meydan kalmadan 172-35

15.2.g. -r /-mez Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Genç ihtiyar birkaç erkek görür görmez 26-14

Altına girer girmez 74-25

O yalıya gelir gelmez 77-9

O serinlik göğsüne temas eder etmez 117-10

Kız bu sözleri bitirir bitirmez 176-15

15.2.h. -alı/-eli Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Kokona bu konağa geleli 28-12

15.2.i. -a/-e Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Nikata kadar ite dürtüştüre 43-20

Yokuştan kuvveti, heyecandan nefesi kesile kesile 64-4/5

Öksüre tıkana 64-11

Koşa koşa 77-4

İşte böyle düşe kaka 79-13

Yatırıla yatırıla 123-18

Birer nazar-ı veda atfede ede 171-17

Duvarlara tutuna tutuna 172-21

15.2.i. -ken Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Büyük biraderi taşra memuriyetlerinde gezerken 32-27

Sadri oda kapısından içeri girerken 36-29

Ben odama girerken 72-3

İstanbul'da altımermer kahvesinde pineklerken 79-29/80-1

Lakırdı söylerken 80-22

Odanızın kapısı bağlanırken 95-28

Biz içeride sizinle Moliere'nin oyununu oynarken 99-9

Denizden çıkarılırken 122-28

Şemi epeyce yürümüşken 134-3

Yolda giderken 139-27

Benim içimde o dert dururken 154-11

Ben ağlarken 169-7

Ben orada boğulurken 169-19

15.2.j. -Casına Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Küçük dilini yutarcasına 92-28

15.2.k. -Layın Ekiyle Yapılan Zarf-Fiiller

Salıncağın ipi koştuklayın 139-4

16. KISALMIŞ (KLİŞELEŞMİŞ) GRUPLAR

16.1. Araştırmacıların Kısaltmış Gruplar İle İlgili Görüşleri

Muharrem Ergin kısaltmış grupları “Kısaltma Grupları” adı altında şöyle açıklamıştır: “Bunlar kelime gruplarının ve cümlelerin kısaltması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime gruplarıdır. Herhangi bir kaideleri yoktur. Daha geniş bir gruptan kısaltmış ve klişeleşmiş gruplardır. Sayıları pek fazla değildir.” Ergin “el ele, git gide, gün aydın, yan yana , sırt sırta ... vb.” örnekler vermiştir.¹⁶⁴

M. Metin Karaörs, kısaltmış grupları “Kelime grupları ve cümlelerin yıpranarak kısaltması sonucunda meydana çıkmış, herhangi bir kaideleri olmayan, klişeleşmiş gruplardır.” şeklinde tanımladıktan sonra şu örnekleri vermiştir: “baş başa, sola çark, eller yukarı, baştanbaş... vb”¹⁶⁵

Süer Eker bu gruplara “Kısaltma Grupları” başlığı altında “klişeleşmiş Kısaltmalar” adıyla yer vermiş ve şöyle açıklamıştır: “Sözcük gruplarının ve tümcelerin kısaltması, yıpranması sonucunda ortaya çıkan bu sözcük grupları klişeleşmiş durumdadırlar.” Eker “ileri marş, eller yukarı, o gün bu gün... vb” örnekler vermiştir.¹⁶⁶

Sıtkı Sağlam “Kısaltma Öbeği” adını verdiği bu grubu “Kısaltma öbeği, ayrı bir sözcük öbeği değildir. Şimdiye dek gördüğümüz sözcük öbeklerinden bazılarının kısaltması, yıpranması ya da eklerini yitirmeleriyle ortaya çıkar. Özellikle yükleme, datif, ablatif, lokatif, ve genetik öbeklerinin kısaltmasıyla kısaltma öbeği oluşur.” şeklinde açıkladıktan sonra şu örnekleri vermiştir:

Günün aydın : Genetik (ilgi durumu öbeği)

Gün aydın : Kısaltma öbeği

Günaydın : Birleşik sözcük

Gide gide : Yalın ikileme

¹⁶⁴ Muharrem **ERGİN** (1988), s. 403-404

¹⁶⁵ Metin **KARAÖRS** (1993), s. 35

¹⁶⁶ Süer **EKER** (2005), S. 478

Git gide : Kısaltma öbeği¹⁶⁷

16.2. Kısaltmış Guruplar İle İlgili Metnimizde Bulunan Bazı Örnekler

Kendi kendine 28-3

Kol kola 35-7

Git gide 43-32

Birdenbire 49-29

Yüz üstü 57-2

Karşı karşıya 60-9

Baş açık 84-5

Yarı yarıya 95-9

¹⁶⁷ Sıtkı SAĞLAM (1977), s. 22

BÖLÜM II

CÜMLE ve CÜMLE TÜRLERİ

1. CÜMLE

1.1. Araştırmacıların Cümle Tanımları:

Muharrem Ergin cümleyi “Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm halinde ifade eden kelime grubudur” şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁸

Leyla Karahan cümleyi şöyle tanımlamıştır: “Bir düşünceyi, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime veya kelime dizisine cümle denir.”¹⁶⁹

Metin Karaörs, “Cümle bir hüküm bildirmek için kullanılan en geniş ve en büyük kelime grubudur.” demiştir.¹⁷⁰

Tahsin Banguoğlu, “Kendi kendine yeten bir yargı bir cümle sayılır.” şeklinde kısa bir tanım yapmıştır.¹⁷¹

Bilal Aktan, cümleyi “Bir düşünceyi, bir duyguyu, durumu ve olayı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.” diye tanımlamıştır.¹⁷²

Tuncer Gülensoy, “Bir hüküm (yargı) bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir fiile veya çekimli bir fiile birlikte kullanılan cümleler dizisine cümle denir.” biçiminde cümleyi tanımlamıştır.¹⁷³

Serdar Odacı, “Cümle, duygu, düşünüş, oluş ya da kılışı yargı bütünlüğünde ifade eden dil birliğidir.” demiştir.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 376

¹⁶⁹ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 9

¹⁷⁰ Metin **KARAÖRS** (1993), s. 36

¹⁷¹ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s. 522

¹⁷² Bilal **AKTAN** (2009), s. 83

¹⁷³ Tuncer **GÜLENSOY** (2000), s. 428

¹⁷⁴ Sadettin **KOÇ**, Hüseyin **YENİÇERİ**, İlyas **YAĞCI**, Serdar **ODACI**, Kemalettin **DENİZ**, Harun **YILDIZ**, (2008), s. 215

Ali Yakıcı ve arkadaşları Türk Dili ve Kompozisyon bilgileri adlı eserde cümleyi şöyle tanımlamışlardır: “Bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir durumu bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.”¹⁷⁵

İbrahim Delice, cümleyi “Bir yargıyı dinleyende soruya yer bırakmayacak şekilde oluş ve kılış bildiren çekimli bir fiille sonuna cevher fiili getirilen ve durum bildiren bir isimle kullanılan kelimeler dizisine cümle denir” şeklinde tarif etmiştir.¹⁷⁶

Neşe Atabay ve arkadaşları, “Bir ya da birçok sözcükten oluşan yargılı anlatım birimi tuncedir” diye cümleyi tanımlamışlardır.¹⁷⁷

Yukarıdaki tanımlarda görüldüğü gibi cümle hüküm bakımından anlamca tamamlanmış, ses, şekil ile anlam yönünden bir bütün olan bağımsız bir yapıdır.

Cümle tanımlarında pek farklılık bulunmamakla beraber terim olarak kimi dilciler cümle yerine tuncce terimini tercih etmiştir.

Biz cümle terimini kullanmayı uygun gördük.

1.2. Metnimizden Seçtiğimiz Bazı Cümle Örnekleri

Çocuklar vazifelerini tahrir ile meşgul buldukları esnada kendisi güneşin nazar-rüba iltimaları altında mavi ile altın renginin bütün derecat-ı elvanını gösteren mevcelerin su sema ateş gibi üç unsurun inticasından teşkil eyledikleri yol yol harelere vakf-ı nazar ederek dalıp giderdi. 9-2

Matmazel Anjel’in hem-bezm olmuş bulunduğu bi-hesap mösyöler içinde çocuğuna baba olmak üzere Andre’den sonra Bodler’i intihap eylemiş olması bu zatın muharrir olmasından ve muharrirliğin bir hasisa-i gayr-ı mufarıkası zannolunan hassaslığından, rikkat-i kalbiyesinden istifade garazında bulunmaktan ziyade diğer mühim bir sebep tesirinden ileri gelmişti. 12-28

Ama o kadar kişi ağladı denecek... 14-6

¹⁷⁵ Dr. Ali YAKICI, Mustafa YÜCEL, Mehmet DOĞAN, V. Savaş YELOK, (2005). Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ortadoğu Basım Yayın, Ankara, s.181

¹⁷⁶ H. İbrahim DELİCE (2007), s.150

¹⁷⁷ Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL, Ayfer ÇAM, (2003). Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, Papatya Yayıncılık, İstanbul, s.17

Ağlasınlar. 14-6

Şartınız nedir? 18-25

O muteber Fransız ailesi efradı, Anjel'in haline ağlamak derecesinde acımakla beraber yine kendisini bir gece bile misafireten hanelerine kabul etmezler. 25-26

Anjel bu defa Türkçe olarak: "Bu akşam puf börek var?" 27-24

O aralık kameriyenin önünden yalının aşçıbaşısı Tosun Ağa, kolları dirseklere kadar sıvalı, belde al sopalı ipek fotosu boyundan aşđı göğsüne doğru gümüşten bir selsebil teşkil eden kordonuyla geçmekte olduğundan gümrah bıyıklı bu "Bolu" güzeline karşı anjel evvela yürek gıcıklayıcı, süzük bir tebessüm gösterip badehu akidemi, gevrek tatlı bir kahkaha salıvererek Fransızca der ki:

"Ağı başı muhtırama kaydedilmeye layık olanlardan biri de sensin... O güzel bıyıklarınla bu şerefi ihraza dua-yı istihkak edebilirsin." 26-32 / 27-1

Bu defa da efendiye karşı iddiamı ispat edemez isem duçar olacağım ceza bir-iki tekdirden başka ne olabilir? 81-14

Benim evimde böyle bir fiile cüret edenin kim olduğunu elbette anlar, cezasını sizi de memnun edecek surette terettüp ederim. 95-25

"Acaba oğlan mürebbiyeyi seviyor mu?" dedim. 122-31

A. CÜMLENİN ÖGELERİ

1. Yüklem (Fiil)

Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan öge, yüklemdir. Kılış, oluş ve durum yüklem tarafından karşılanır. Yüklem cümlenin ana ögesidir. Diğer ögeler, yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlamak üzere cümlede yer alır.¹⁷⁸

Muharrem Ergin fiili (yüklemi) “Cümlenin en esaslı unsuru ana unsuru, temel unsuru, cümlenin direğidir. Cümlenin bütün yapısı onun üzerine kurulur. Diğer bütün unsurlar fiilin etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlardır. Türkçede asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, cümlenin esas unsuru olan fiil daima sonda bulunur. Fiil cümlede hareketi, oluşu, yapışı, hadiseyi, hükmü karşılayan unsurdur.” şeklinde açıklamıştır.¹⁷⁹

Nurettin Koç yüklemi “Yüklem eylem öbeğini oluşturan, tümceyi kuran ve genellikle tümcenin sonunda yer alan bir ögedir. Bir başka deyişle, yüklem (Alm. Prädikat; Fr. Prédicat; İng. Predicate), tümcedeki çekimli eylemin görev adıdır.” Şeklinde açıkladıktan sonra Türkçede her türlü eylem yüklem olabilir demiş ve yüklemi yedi ana başlık altında incelemiştir: Çekimli tek eylemden yüklem, Ekeylemden yüklem (1. addan yüklem, 2. önaddan yüklem, 3. adıldan yüklem, 4. belirteçten yüklem, 5. ilgeçten yüklem, 6. bağlaçtan yüklem, 7. ünlemden yüklem, öbekten yüklem, 9. ikilemeden yüklem,) Deyimleşmiş eylem öbeğinden yüklem, Yardımcı eylemden yüklem, Eylemsilerden yüklem, Yinelemeli yüklem, Pekiştirmeli yüklem (1. bağlaçlarla pekiştirilmiş yüklem, 2. soru eki ve –dı mı ulacıyla pekiştirilmiş yüklem, 3. Aynı eylemin değişik kipiyle pekiştirilmiş yüklem, 4. Bir başka eylemle pekiştirilmiş yüklem, 5. Bir eylemsiyle kurulan pekiştirmeli yüklem, 6.–dır koşacıyla kurulmuş pekiştirmeli yüklem)¹⁸⁰

¹⁷⁸ Leyla KARAHAN (2008), s.14

¹⁷⁹ Muharrem ERGİN (1998) Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayınları, İstanbul, s.398-399

¹⁸⁰ Nurettin KOÇ (1996), Yeni Dilbilgisi, Sel Dizgi ve Yayıncılık, İstanbul, s.364-370

Süer Eker yüklemi “Yüklem (predicate) adından da anlaşılacağı gibi tümce içinde kip ve kişi kişi eki alan yani çekimlenmiş eylemdir.” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸¹

Tufan Demir yüklemi “Cümlede iş, oluş, kılış, düşünce, duygu, yargı... bildiren, eylem çekimine giren sözcüklerin, tamlamaların, sözcük öbeklerinin cümledeki görev adlarına yüklem denir.” şeklinde tanımlamıştır. Demir; “Türkçede cümlelerin yüklemeleri, ya çekimli bir eylemdir; ya da ekeylem olarak çekime girmiş ad soylu bir sözcük, bir tamlama bir sözcük öbeğidir.” demiştir. Demir yüklemi 13 başlık altında incelemiştir: 1. Addan yüklem, 2. Adıldan yüklem, 3. Sıfattan yüklem, 4. Belirteçten yüklem, 5. İlgeçten yüklem, 6. Bağlaçtan yüklem, 7. Ünlemden yüklem, 8. Eylemsilerden yüklem, 9. İkiylemeden yüklem, 10. Eklerden yüklem, 11. Harflerden yüklem, 12. Var, yok ve değil’den yüklem, 13. Eylemden yüklem.¹⁸²

Bilal Aktan yüklemi “Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan ögeye yüklem denir. Cümleyi kuran en temel öge olduğu için yüklemsiz cümle olamaz. Çünkü yüklem olmadan yargı bildirilemez. Yüklem cümlenin ana ögesi, diğerleri ise yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan öğelerdir.” biçiminde açıklamıştır.¹⁸³

1.a. Çekimli Fiille Yapılan Yüklemlere Örnekler

Kapı dışarıya olan o nevmidanesinden sonra matmazel düşünür. 11-3/4

Dersaadet’e vürutlarından bir ay sonra Maksim metresini bir Rum delikanlısıyla yakalar. 25-26

Yalıdaki yazı tahtası mekteptekine benzemez. 45-5-/6

Bu defa takdir güne nazarlar fırlatıyordu. 50-10/11

Yalnız Sadri Amca Bey’le Şemi’nin mürebbiyeyi sevdiklerini biliyor. 66-23/24

Çocuklara iki fin fon öğretmek için bu kadar para verilir mi? 80-16/17

Sabah olunca birbirlerinin yüzüne nasıl bakacaklardı? 113-8

¹⁸¹ Süer **EKER** (2006), s. 452

¹⁸² Tufan **DEMİR** (2006), s. 180-184

¹⁸³ Bilal **AKTAN** (2009), s. 87

O mürabbiya bu evde kaldıkça siz daha çok dalaşırsınız. 139-18/19

Pencerenin tüllük perdeleri sıyrık duruyo. 156-26

Eğer bağırırsan bu hançeri göğsünde bil. 173-29

1.b. Birleşik Fiille Yapılan Yüklemlere Örnekler

Anjel, muharriri mühim bir eser tahririyle meşgul bulur. 14-30

Fakat suret-i ifadeden o sekrin kahkahalardan kendine iltifat olunduğunu hisseder.
27-14

Küçük mantarlar da büyük mantarları adeta ekl ederler. 39-14

Bu düşünce tesiriyle tekmil vücudunu evvela soğuk bir ter, badehu bir şiddetli ateş istila etti. 52-22

Kendini bir cay-ı ihtifa olmak üzere yavaşça masanın örtüsünü kımıldatıp altına giriverdi. 73-1

Amca Bey’le Sadri, mürebbiyenin gösterdiği şu uluvvi-i cenaptan pek müteesir oldular. 101-31

“Eksplike”, yani o sebebin sebebini izah ettim. 126-16

İşte bundan ibret almalı. 162-27

O da bu şerefe nail olacak. 170-3

1.c. Bildirme Ekiyle Yapılan Yüklemlere Örnekler

Çünkü bu hal kendisi için malumu ilam kabilinden idi. 7-8

Hem muharrirler dalgın adamlardır. 12-14

Artık o siyahı beyazdır diye kabul etmekten başka çare yoktu. 30-17

Mürebbiyenin o içindeki süsü bundan ibarettir. 48-16

Melahat Hanım’ın İstanbul’da bir teyzesi vardı. 69-11/12

Böyle insanlara daima acımalı. 101-30

Ben bugüne bugün Şemi'nin amcasıyım. 123-20

Bunlar hep o sakız ağacının marazı. 139-17

Asıl şimdi böyle bi-lüzum hiddet ve şiddetin sırası değil. 163-23

2 .ÖZNE (FAİL)

Cümlede yapanı ya da olanı karşılayan öge öznedir. Özne yüklem gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır. Özne; yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde “olan”ı, diğer cümlelerde “yapan”ı, karşılayan ögedir.

Özne, bazı cümlelerde, bir kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Cümlenin öznesi, yüklem taşıdığı şahıs ekinden anlaşılır. Şahıs ekinin işaret ettiği zamir, cümlenin öznesidir. Geçişsiz-edilgen fiillerle kurulan cümlelerde özne bulunmaz. Bu fiillerin yalnız 3. Şahıs kullanılır. Gereklik kipinin teklik 3. Şahsının bazı kullanılışlarında ve aynı işlevdeki –mAk lazım / gerek kalıplı cümlelerde de özne bulunmaz.¹⁸⁴

Muharrem Ergin “Cümlenin fiilden sonra ikinci unsurudur. Fail fiili yapan veya olan unsurdur. Fiile en yakın fiilden ayrılmaz bir cümle unsurudur. Ayrıca zikredilmese bile fiilin içinde umumi olarak şahıs halinde ifade edilmek suretiyle varlığı cümlede daima hissedilir. Fail yalnız meçhul fiillerde bulunmaz.” şeklinde özneyi açıklamıştır.¹⁸⁵

M. Metin Karaörs özneyi “Fiiller yapma ve olma bildirmek üzere iki türlü olduklarından özne de cümlede fiili yapan veya olan unsur olarak karşımıza çıkar.” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Leyla KARAHAN (2008), s. 18-21

¹⁸⁵ Muharrem ERGİN (1988), s. 407

¹⁸⁶ M. Metin KARAÖRS (1993), s. 38

Bilal Aktan özneyi “Cümlede yapan veya olanı karşılayan ögeye özne denir. Yüklemin gösterdiği kılış oluş ve durumu üzerine alır. Özne bir kişi veya nesne olabileceği gibi soyut bir kavram da olabilir. Cümlede özneyi karşılamak üzere kişi ve nesnenin kendisi, bunları temsil eden zamir yahut da bir kelime grubu kullanılabilir.” şeklinde açıklamıştır. Aktan, yüklemi birleşik fiil olan bazı cümlelerde öznenin yüklemde içinde yer aldığını ve bu “özneli yüklemelerin” yüklem ve öznenin kaynaşmasından, deymleşmesinden meydana geldiğini belirtmiştir.¹⁸⁷

Ahmet Beserek özneyi “Yükleme tesir eden güçtür. Bu bir şahıs, bir nesne, bir kavram olabilir.” şeklinde tanımlamıştır.

Tufan Demir özneyi şöyle açıklamıştır: “Cümlede, yüklem bildirdiği eylemi yapan ya da yükleme göre bir oluş içindeki varlığı karşılayan ek, sözcük, tamlama, sözcük grubu, ...’na özne denir. Öznenin en önemli özelliği yalın durumda bulunmasıdır. Özneler iyelik ve çoğul eki alabilirler. Eylem cümlelerinde özneyi bulmak için eylem kök ya da gövdesinden sonra –en kimdir, nedir? Sorularından uygun olanı sorulur. Ad cümlelerinde özneyi bulmak için eylem alan sözcüğe olan kimdir, nedir? Sorularından uygun olanı sorulur.”

T. Demir cümlede ad soylu sözcüklerin, ad ve sıfat tamlamalarının, sözcük öbeklerinin, ... özne görevinde bulunabileceğini belirterek özneyi 9 yan başlık altında incelemiştir: “addan özne, sıfattan özne, adıldan özne, belirteçten özne, ikilemeden özne, eklerden özne, harften özne, eylemsiden özne, cümleden özne.”¹⁸⁸

Hamza Zülfikar, bugüne kadar anlam ve görevleri göz önünde bulundurularak değişik özne türlerinden söz edildiğini dile getirmiş ve “açıklayıcı özne, örtülü özne, ortak özne, pekiştirmeli özne, belirsiz özne vb.” gibi özne türlerinden de söz edildiğini belirtmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Bilal **AKTAN** (2009), s. 91-94

¹⁸⁸ Tufan **DEMİR** (2006), s. 184-189

¹⁸⁹ Hamza **ZÜLFİKAR** (1995), Özne Türleri ve Bunların Adlandırılması, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, TDK, Ankara, s. 43-51

H. İbrahim Delice “Yüklemi kılış fiilinden oluşan cümlelerde eylemi gerçekleştiren isim unsurudur. Bu unsur, eylem gerçekleştirme erki olan bir varlık ismi ya da mecazi olarak bu erke sahip olan varlıkları karşılayan isimdir.” şeklinde özneyi tanımladıktan sonra bu tanımın gerçek öznenin tanımı olduğunu bildirmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: “gerçek özne dışında şu yapıları da görmek mümkündür: dolaylı özne, pekiştirmeli özne, gizli özne, yaptırıcı özne, yapan özne.”¹⁹⁰

Sıtkı Sağlam “Özne Türleri” başlığı altında “geçek özne, sözde özne, örtülü özne, ortak özne, seslenmeli özne, açıklamalı özne, kayan özne, belirsiz özne, pekiştirilmiş özne, bildirme koşacıyla özne” gibi özne çeşitlerinden söz etmiştir.¹⁹¹

Bu konuda dilcilerimiz tam bir birlik sağlayamamışlardır. Bu çalışmamızda biz en çok kullanılan üç özne türüne yer verdik:

2.a. Gerçek Özneye Kurulan Cümleler

Cümle içinde açıkça görünen özne gerçek öznedir.

Anjel’in planı pek derindi. 7-24

Bodler kendi belagat-i kelamiyesine yine kendisi sade bir seyirci sıfatıyla ağlamış. 13-21

Bu kokona benden ne istiyor canım? 28-5

Melahat, şeklen bir kadından ziyade bir uçurtmaya benziyordu. 35-25

Kurnaz karı, o gece sofrada Şemi’ye çehreyi çattı. 50-8

Bu sevda-yı müselleş ayrı ayrı bacalardan fitili aldı. 66-23

Verilen emre her halde itaat lazım. 106-14

Maceranın bundan ötesi benim kadar senin de malumun. 125-3

Seninle benim yüzümüze gülüşü def-i bela kabilindedir. 149-2

¹⁹⁰ H.İbrahim DELİCE (2007), s. 155-157

¹⁹¹ Sıtkı SAĞLAM (1977), s. 47-50

Üçüncü bayılan da kendisi oldu. 176-26

2.b. Sözde Özneyle Kurulan Cümleler

Onun oğlu kime takdim olunuyor. 15-32

Matmazel oraya yerleştirilir. 26-7

O yalıya damat olmazdan evvel Sadri'ye efendi deniyordu. 35-28

Damat intihabı emrinde fakrın, esbab-ı tercihiyeden addolunmasına istigrab buyrulmasın. 36-1

Her arazi ve mıntıkada mantar bulunur. 39-23

Cümle bulundu. 62-2

Şemi'nin gelmesine bir gün kala çelik gibi ala birkaç kızılık değneği hazırlanır. 44-18

Mürebbiye görünüşte çocuklara hoca olarak tutuldu. 79-11

Gözlerinizdeki kızartıdan ağlamış olduğunuz anlaşılıyor. 95-12

Heyhat o levha-ı müthişe kapalı göz ile de görülüyordu. 117-5

O şimdi Sadri ile daha dost görünüyordu. 149-31

Bundan ne mana çıkarılabilir. 150-5

Kalbin kırılır. 163-20

Kapının bir kanadı açıldı. 167-18

2.c. Gizli Özneyle Kurulan Cümleler

(o)Bana bu cümlenin analizini de öğretti. 6-10

(Ben)Bu teklifinizi bir şartla kabul ederim. 18-27

(sen)Her sakallıyı baban mı zannedersin. 41-22

(o)Birinci suale karşı sükut etti. 50-29

(Biz)Elbette çapkınları bir yerden bulup çıkarırız. 81-12

(Onlar)Sakız ağacı lafını edersen bizi buradan bu akşam defederler. 139-21

(O)İnsanın boğazından yağ gibi akıp gidiyi. 152-3

(Sen)Tavaya düşmüş mercan balığı gibi ne bakıyon. 158-20

(Onlar)Cesedimi denizde bulabilirlerse belki bir mezara gömerler. 169-32

(Ben)Bir an evvel teskin-i alamım için beni yutacak dalgalara atılırım. 170-32

(Sen)Anjel’i bütün maasi-i sevdakaranesinden bit-tecrid bana pak, saf olarak iade edebilir misin? 170-29

(O)Usul ile geri çekildi. 172-29

3. NESNE

3.1. Araştırmacıların Nesne İle İlgili Görüşleri

Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur. Fiillerin bir kısmı geçişli, bir kısmı geçişsizdir. Yani bir kısmı yapma, bir kısmı olma ifade eder. Yapma ifade edenlerin hareketi fiilden başka bir nesneye yönelir, ona tesir eder. Olma ifade edenlerin hareketi ise faile yönelir, onun üzerinde kalır. Geçişli fiiller tesir edecek bir nesne isterler. İşte bu nesneyi karşılayan cümle unsuru nesnedir. Ekli nesneye belirli nesne, eksiz nesneye belirsiz nesne denir.¹⁹²

M. Metin Karaörs nesneyi “Geçişli fiilin tesir ettiği şahsı veya nesneyi gösteren, karşılayan cümle unsurudur. Belirtili nesne, belirtisiz nesne olmak üzere iki biçimi vardır.”¹⁹³

Leyla Karahan nesneyi “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir. Nesne, sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur.

¹⁹² Muharrem ERGİN (1988), s. 407

¹⁹³ M. Metin KARAÖRS (1993), s. 40

Nesne geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ögesidir. Geçişsiz fiillerde ise kılış ve oluş öznenin üstündedir. Böyle fiiller nesne istemez. Yükleme hali taşımayan neneler belirtisiz , yükleme hali taşıyan nesnelere belirtili nesnedir.”¹⁹⁴

Nurettin Koç “Tümleçler” başlığı altında “ Yalın Tümleç (belirtisiz nesne)”, belirtme durum eki almış tümleç (belirtili nesne)” olarak nesneden söz etmiştir.¹⁹⁵

Haydar Ediskun nesneyi “Fiil cümle ya da cümleciklerinde öznenin eyleminden, yani bağımsız, temel ya da yan yargıların sonuçlarından etkilenen kelimedir. Nesnelere iki türdür: Belirtili ve belirtisiz.” şeklinde açıklamıştır.¹⁹⁶

Ahmet Beserek nesneyi belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki başlıkta ele almıştır: 1. Belirtili Nesne: Öznenin etkilediği ve ismin belirtme durumunda olan kelime veya kelime grupları belirtili nesnelere teşkil eder. Belirtili nesneyi bulmak için yükleme “kimi, neyi” soruları yöneltilir. 2. Belirtisiz Nesne: İsmi yalın halinde bulunan, özne ve yüklemi etkilemeyen kelimeler, belirtisiz nesneyi oluşturur.¹⁹⁷

Tuncer Gülensoy nesneyi “Öznenin yaptığı işten doğrudan doğruya etkilenen varlığı gösteren kelimelerdir.. Nesneye düz tümleç de denir. Nesnelere iki çeşittir: 1. Belirtili nesne, 2. Belirtisiz nesne” şeklinde açıklamıştır.¹⁹⁸

Süer Eker nesneyi şöyle tanımlamıştır: “Nesne (object) bir tümce veya yan tümce içinde yüklem ile doğrudan ilişkili olan ögedir. Geçişli eylemlerle oluşturulan yüklem nesne alabilir. Belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki tür nesne vardır.”¹⁹⁹

Sadettin Koç ve arkadaşları nesneyi “Yüklemi gösterdiği hareketten etkilenen öge olan nesne, yüklemi geçişli cümlelerde bulunur. Geçişsiz cümlelerde hareket özne üzerindedir. Bu nedenle bu tür cümlelerde nesne bulunmaz. Nesne fiile yükleme

¹⁹⁴ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 25

¹⁹⁵ Nurettin **KOÇ** (1996), s. 390-392

¹⁹⁶ Haydar **EDİSKUN** (1996), s. 349

¹⁹⁷ Ahmet **BESEREK** (1991), s. 46

¹⁹⁸ Tuncer **GÜLENSOY** (2000), s. 433

¹⁹⁹ Süer **EKER** (2006), s.455

haliyle bağlandığında belirli nesne olarak tanımlanır. Yükleme hali ekini almadan yükleme bağlanan belirsiz nesne genel bir varlığı karşılamaktadır.” şeklinde açıklamışlardır.²⁰⁰

Tufan Demir “Düz Tümleç” de dediği nesneyi “Cümlede temel öğelerden sonra en önemli öğedir. Çünkü geçişli, oldurgan, ettirgen eylemlerle kurulan cümleler nesne kullanılmadığında eksik kalır. Cümlenin anlamı belirsizleşir. Yüklemin gösterdiği, öznenin yaptığı eylemden etkilenen varlığı karşılayan sözcük ya da sözcük öbeklerine nesne denir. Yalın durumdaki nesnelere belirtisiz, -i drumundaki nesnelere belirtil nesnelere.” ifadesiyle açıklamıştır.²⁰¹

H. İbrahim Delice nesneyi “Geçişli kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde öznenin yanında; oluş fiilleri ile ek-fiil marifetiyle yüklem olan isimlerin kurduğu cümlelere kılış fiillerindeki özne yerine kullanılan ve yüklem yanında zorunlu olarak bulunması gereken bir öğedir.” şeklinde açıklamıştır.²⁰²

Bilal Aktan nesneyi şöyle açıklamıştır: “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öğeye nesne denir. Geçişli fiiller nesne alır, geçişsiz olanlar almaz. Nesne geçişli fiillerin zorunlu ögesidir. Yükleme (belirtme) eki bulunan nesneye belirtili, eksiz olana belirtisiz nesne adı verilir.”²⁰³

Kaynaklarda nesnenin belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki türü hakkında birlik vardır.

Tahsin Banguoğlu, nesneyi “Cümlede kimsenin, dolayısıyla yüklem etkilediği kişiyi veya şeyi temsil eden kelimeye nesne adını veririz. Nesne cümlenin üçüncü üyesi sayılır. Adlar kimi ve kim halleriyle nesne olurlar. Bunlardan birincisi yüklem belli bir kişiyi, veya şeyi etkilediğini gösterir ve belirli nesne adını alır. İkincisi ise yüklem belirtilmemiş bir kişi veya şeyi etkilediğini anlatır belirsiz nesne adıyla anılır.

²⁰⁰ Sadettin **KOÇ** vd. (2008), s.220

²⁰¹ Tufan **DEMİR** (2006), s.196-198

²⁰² H.İbrahim **DELİCE** (2007), s.157

²⁰³ Bilal **AKTAN** (2009), s.101

Banguoğlu “kime halli nesne” den de bahsetmiş ve şöyle tanımlamıştır: “Gerçekten az sayıda bazı fiiller anlamca geçişli olmakla beraber kime halini isterler. Buna da kime halli nesne adını veririz.(örnek: Hemşire hastaya bakıyor.)”²⁰⁴

3.1.a. Belirtili Nesneyle Kurulan Cümleler

Bana bu cümlenin analizini de öğretti. 6-10

Bu teklifinizi bir şartla kabul ederim. 18-24

Küçük mantarlar da büyük mantarları adeta ekl aderler. 39-14

Hiç sevmese o fiskeyi yanağına vurur muydu. 52-6

Aceba bunlar beyinlerinde anlaşip işi nöbete mi koydular. 81-2/3

Hatta merak ederek döşeğimden kalkıp kapının üzerinden dışarısını dinledim. 95-31

Şemi'nin oda kapısını yokladı. 121-16

Bu sakız ağacı illetinin Anjel'e taalluk eder bir mesele olduğunu anladı. 135-4/5

Mürebbiye eniştemi cidden seviyor mu? 149-1

Ben o sevdadan çoktan elimi, yüzümü yıkadım. 165-1

Şu aynalı dolabın anahtarını ver. 174-19

3.1.b. Belirtisiz Nesneyle Kurulan Cümleler

Daha başka bir şey söylemedi. 6-8

Şimdiye kadar pek çok lugaz işittim. 16-1

Vakıa mantarlardan, mikroplardan bazılarına insan ismi verirler. 42-1

Babası para dilencisi oldu. 80-11

²⁰⁴ Tahsin BANGUOĞLU (1974), s. 527-528

İnsanın gözlerinden ateş çıkıyor. 88-30

Zavallı Amca Bey de o gece acınacak saatler, mustaribane heyecanlar geçirdi. 120-1

Kalçasının ağrısıyla “of aman” sol kulağının kıkırdağında bir acı hissetti. 132-26

Ustana akıl mı öğretiyon. 139-16

Sonra o havalara birer birer ad taktı. 151-7

Geçen günü koruda ellerin ne armut düşürüyordu ne de elma. 161-21

Ben anahtar vermiyorum. 174-2

4. DOLAYLI TÜMLEÇ (YER TAMLAYICISI)

4.1. Araştırmacıların Dolaylı Tümeç İle İlgili Görüşleri

Fiilin yapıldığı yeri ve yönünü gösteren cümle unsurudur. Cümlede hareketin mekanını ve yönünü gösteren unsura “Yer Tamlayıcısı” denir. Yer tamlatıcısı cümlede datif (yaklaşma), lokatif (bulunma), ablatif (uzaklaşma) eklerinden birini almış isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu halinde bulunur. Bazı dilbilgisi kitaplarında “Dolaylı Tümeç” terimi kullanılmaktadır. Fiilin yerini ve istikametini bildiren bu cümle unsuruna “dolaylı” olarak “tümeleyen” anlamındaki “dolaylı tümeç” ismini kullanmayı biz tercih etmedik.²⁰⁵

Muharrem Ergin “Yer Tamlayıcısı” terimini kullanmış ve bu unsuru şöyle açıklamıştır: “ Fiilin mekanını ve istikametini gösteren cümle unsurudur. Her hareketin zaman ve mekan içinde bir yeri ve bir istikameti vardır. Yer tamlayıcısı hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameti ifade eder. Bu unsur da isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olur. Fiile yer ve istikamet ekleri olan datif, lokatif ve ablatif ekleri ile bağlanır.”²⁰⁶

²⁰⁵ M. Metin **KARAÖRS** (1993), s. 41-42

²⁰⁶ Muharrem **ERGİN** (1998), s. 400

Leyla Karahan “Yer Tamlayıcısı”nı “Cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bu öge yükleme yönelme, bulunma, uzaklaşma hali ekleriyle bağlanan bir kelime veya kelime grubudur. Bazı cümlelerin zorunlu, bazılarının da yardımcı ögesidir.” şeklinde tanımlamıştır.²⁰⁷

Haydar Ediskun “Tümleçler” başlığı altında “dolaylı tümleçler” ifadesiyle yer verdiği bu unsuru “Dolaylı tümleçler, cümlelerde ismin –e, -de, -den durumlarında bulunurlar.” şeklinde açıklamıştır.²⁰⁸

H. İbrahim Delice “Dolaylı Tümleç” terimini kullanmış ve şu açıklamayı yapmıştır: “Kılış fiilinin kurucu olduğu cümlelerde öznenin fiili gerçekleştirdiği yeri, oluş fiilinin kurucu olduğu cümlelerde fiilin gerçekleştirdiği yeri ve isimlerin kurucu olduğu cümlelerde fiilin belirttiği durumun yerini gösteren cümle igesidir. Fiile yer ve yön ekleri olan kalma, ayrılma ve yönelme ekleriyle bağlanır. Yönelmeli dolaylı tümleç, hareketin kendisine yöneldiğini, kendisine doru yaklaştığını; kalma durumlu dolaylı tümleç, hareketin kendi içinde cereyan ettiğini; ayrılma durum ekli dolaylı tümleç yüklemde cümleye yayılan anlamın bir mekandan –daha çok- ayrılma yoluyla gerçekleştiğini gösteren unsurdur.”²⁰⁹

Süer Eker dolaylı tümlece “Yer Tamlayıcısı” da demiş ve bu unsuru “Dolaylı tümleç tümcede yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ve kesiştiren; bulunma, yaklaşma ve uzaklaşma durumu eklerinden biriyle veya bir edatla birlikte bulunan yalın veya grup halindeki adın tümce bilgisindeki adıdır.” şeklinde tanımlamıştır.²¹⁰

Ahmet Beserek dolaylı tümleci “Yüklemdeki kavramı yöneliş, bulunuş ve başlangıç bakımından tamamlayan sözlere dolaylı tümleç denir. Bir cümle içerisinde dolaylı tümleç olan kelime veya kelime grupları, -e, -de, -den isim çekim eklerinden birini

²⁰⁷ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 29

²⁰⁸ Haydar **EDİSKUN** (1996), s. 352-353

²⁰⁹ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s.158

²¹⁰ Süer **EKER** (2006), s.456

alır. Bu ekler isimlerin hal görevini belirttiği müddetçe sonlarına geldiği gelişmeleri dolaylı tümleç yapar.” biçiminde tanımlamıştır.²¹¹

Sadettin Koç ve arkadaşları dolaylı tümleçle beraber “Yer Tamlayıcısı” da dedikleri bu unsuru “Yüklem gösterdiği hareketin bulunduğu yeri, yönünü gösteren ögedir. Yer tamlayıcıları yönelme, bulunma, ayrılma eklerini alır, cümlenin anlamını mekan yönünden tamamlar.” ifadesiyle açıklamışlardır.²¹²

Bilal Aktan “Yer Tamlayıcısı” dediği bu unsuru şöyle açıklamıştır: “Cümlede yüklem bildirdiği iş, oluş veya hareketin yerini ve yönünü bildiren ögeye yer tamlayıcısı denir. Cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildiren isim veya isim görevindeki kelime grupları yer tamlayıcısıdır.”²¹³

Tufan Demir dolaylı tümleci “Eylemin yöneldiği, yaklaştığı; kaldığı, bulunduğu; çıktığı, uzaklaştığı yeri gösteren –e, -de, -den durum ekleriyle çekimlenmiş tümleçlere dolaylı tümleç denir.” Şeklinde açıklamış ve “Yönelmeli Dolaylı Tümleç, Kalmalı Dolaylı Tümleç, Çıkmalı Dolaylı Tümleç” olarak üç grupta incelemiştir.²¹⁴

Tuncer Gülensoy dolaylı tümleci şöyle tanımlamıştır: “Fiilin manasını yer, zaman, sebep, nitelendirme, kalma çıkma durumlarından birinde bulunan veya edatla bağlanan tümleçtir.”²¹⁵

4.2. Metnimizden Bazı Dolaylı Tümleç Örnekleri

Keyfiyet bu babalar meyanında bir munsifine tesadüf edebilmekte. 12-9

Hatta oğün filan madam ve mösyölere tesadüf ettikti. 16/17

Diline de sana da hilafsız hayran oluyorum. 27-22

Yalıdaki yazı tahtası mektebinkine benzemez. 45-5

²¹¹ Ahmet **BESEREK** (1991), s.40

²¹² Sadettin **KOÇ** vd (2008), s.221

²¹³ Bilal **AKTAN** (2009), s.104

²¹⁴ Tufan **DEMİR** (2006), s. 200-206

²¹⁵ Tuncer **GÜLENSOY** (2000), s. 430

Kendi kendine bahçede bir müddet denize karşı oturdu. 51-29

Zaten gönlü mürebbiyeye mütemayildi. 66-6

Artık delikanlı gece gündüz yalıdan bir tarafa ayrılmıyor. 70-5

Bahusus değneğin nasıl vurulacağına dikkat ettin mi? 107-5

Sadri'nin odasına baktı. 121-9

Trampodan aşağı mı yıkıldınız. 138-31

O soğuk demirin orasına burasına dokundu. 171-10

Bihoş verde yatan o iki gencin haline, o müessir levhaya baktı. 176-25

5. ZARF VE ZARF TÜMLECİ

5.1. Araştırmacıların Zarf Ve Zarf Tümlecisi İle İlgili Görüşleri

Fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur. Hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla , hangi sebeple, hülasa, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf unsuru kullanılır.²¹⁶

Bilgegil'e göre, yüklemdeki kavramı; zaman, durum, derece veya ölçü fikirlerinden biriyle tamamlayan kelimeler, kelime grupları zarf tümleçlerini teşkil eder.²¹⁷

Gencan, "Belirteç Tümlecisi" olarak nitelediği ögeyi, "yüklemleri berkiten Sözcük", olarak tanımlamıştır.²¹⁸

²¹⁶ Muharrem **ERGİN** (1988), s.408

²¹⁷ Cüneyt **AKIN** (2007), "Türkiye Türkçesinde Tümleçler Üzerine" Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: IX, Sayı:2, s.211

²¹⁸ Cüneyt **AKIN** (2007), s.211

Cümle tahlillerinde yükleme sorulan nasıl, ne zaman, ne ile, kiminle, hangi şartlarda, kim tarafından, niçin, ne kadar, hangi yöne gibi sorular zarf ögesini bulmayı kolaylaştırır.²¹⁹

Cümlede fiil unsurunun zamanını ve şartlarını gösteren cümle unsurudur. Fiilin ifade ettiği hareketin, hangi zamanda, nasıl, niçin, hangi sebep ve vasıtalar, ne şekilde, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu gösteren cümle unsuru zarftır. Zarf cümlede, isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu, bir edat grubu, bir zarf-fiil grubu olarak bulunur.²²⁰

Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli zarf tümlecini “Cümlede yüklem anlamını zaman yer, yön, durum, miktar, tarz, ve benzeri yönlerden tamamlayan ögedir.” şeklinde tanımlamışlardır.²²¹

Zarf tümlecini Ahmet Beserek şöyle tanımlamıştır: “Yüklemdeki kavramı sebep, durum, zaman, ölçü, tarz, vasıta, şart bakımından tamamlayan sözlere zarf tümleçleri denir.”²²²

Rasim Şimşek “Belirteç Tümleci” adını verdiği zarf tümlecini “Yargılı anlatımlarda yükleme dile getirilen kılış ya da oluşun anlamını zaman, yön, nitelik, nicelik bakımlarından tümleyen öğelere belirteç tümleci denir.” ifadesiyle tanımlamış ve “zaman belirteci tümleçleri, yön belirteci tümleçleri, nitelik belirteci tümleçleri, gerçekleştirme belirteci tümleçleri, soru belirteci tümleçleri, ortak belirteç tümleci, açıklamalı belirteç tümleci, pekiştirmeli belirteç tümleci.” şeklinde gruplara ayırmıştır.²²³

²¹⁹ Leyla KARAHAN (2008), s.32-36

²²⁰ M. Metin KARAÖRS (1993), s.43

²²¹ Mustafa ÖZKAN, Veysi SEVİNÇLİ (2008), s.115

²²² Ahmet BESEREK (1991), s.47

²²³ Mehtap Yaman NAKİBOĞLU (2009), s.205

5.2. Zarf ve Zarf Tümlesine Metnimizden Örnekler

O çapkın böyle demiş. 6-8 Zarf

Ocak başında kokona aklıma gelince bütün damarlarım pelveze gibi debreşiyö. 28-8 Zarf tümleci

Kokona bu konağa geleli gayrık Ayşe'nin düşüme girdiği yok. 28-12 Zarf tümleci

Mürebbiye göz kuyruğuyla baktı. 55-19 Zarf

Sabahleyin bonjorna, akşamüstü soncornu... 80-21 Zarf

Dehri Efendi gasubane nazarlarla Eda'yı yukarıdan aşağıya kadar birkaç defa süzdü. 96-12 Zarf, Zarf tümleci, Zarf

Lakin insan sarrafı o koca Dehri-i Dana hep bunları ciddiyetle telakki ediyordu. 111-18 Zarf

Sadri bu tadından yenmez yutulmaz yaveleri adeta bir hokkabaz tekerlemesi dinler gibi dinledi. 125-14 Zarf

En mühim emrini şimdi dinleyiniz. 144-31 Zarf

Bağırdığın anda hançer göğsüne girecek. 175-2 Zarf tümleci

6. CÜMLE DIŞI UNSUR

6.1. Araştırmacıların Cümle Dışı Unsur İle İlgili Görüşleri

Muharrem Ergin "Cümlede bu unsurlardan başka bir de bağlama ve ünlem edatları veya ünlem grupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan ve cümleye sadece ilave edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde

cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz.” şeklinde cümle dışı unsuru açıklamıştır.²²⁴

Leyla Karahan cümle dışı unsuru “Cümlenin herhangi bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan öğelerdir. Bu öğeler, yüklem tamamlayıcısı olan öğelerin aksine açıklama, pekiştirme, vb. işlevlerle cümleye yardım eder ve cümleleri çeşitli anlam ilgileri ile birbirine bağlar.” şeklinde açıklamıştır.²²⁵

M. Metin Karaörs cümle dışı unsuru şöyle açıklamıştır: “Cümlede fiille ilgisi olmayan, cümleye sadece ilave edilmiş durumda bulunan, bağlama edatları, ünlem edatları, veya ünlem grupları bulunabilir. Bunlara cümle dışı unsur adını veriyoruz.”²²⁶

H.İbrahim Delice “Cümle Dışı Unsur” ifadesine yer vermemiştir. Delice cümleyi oluşturan anlamsal parçaları 1. Kurucu öge (yüklem) 2. Yüklem tamamlayıcısı olan öğeler (özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci) 3. Yüklem tamamlayıcılarını tamamlayan öge (açıklama tümleci) 4. Cümle Tamamlayıcısı Öğeler (pekiştirme tümleci, ünlem tümleci) 5. Cümle birleştirici öge şeklinde 5 gruba ayırmıştır. Ünlemleri ünlem tümleci, bağlaçları da cümle birleştirici öge olarak bağlama tümleci adı altında değerlendirmiştir.²²⁷

Tuncer Gülensoy, bağlama ve ünlem edatlarını, ünlem gruplarını cümle dışı unsur olarak belirtmiştir.²²⁸

6.2. Metnimizden Seçilmiş Bazı Örnekler:

Her bahtsızlıklarına sebep-i yegâne meydanda yalnız onu görürler. 10 / 1

²²⁴ Muharrem **ERGİN** (1988), s.409

²²⁵ Leyla **KARAHAN** (2008), s.36

²²⁶ M. Metin **KARAÖRS** (1993), s.44

²²⁷ H. İbrahim **DELİCE** (2007), S.160-162

²²⁸ Tuncer **GÜLENSOY** (200),S.431

Lakin herif babalığı kabul etmedikten sonra çocuk anasının bu bilgisi ne kadar katiyet derecesinde olursa olsun para edermi? 11 / 1

Matmazel! Bu sözlerinizi işiten, sizi namuslu bir zevciden dünyaya evlat yetiştirmek niyet-i müstahsenesiyle pansiyondan yeni çıkmış toy bir kızcağız zanneder. 17 / 22

Mantarlarda bu gibi tuhaf haller olduğunu hiç bilmiyordum efendim. 39 / 16

Beş on kitap ve birkaç kat elbiseden ibaretti. 53 / 20

Senin anlatacağın da mutlaka oyundur. 85 / 8

İyi öğrenmeli ha! 85 / 11

Para istemek hezeyan etmek midir mösyö? 85 / 20

Hayır, onlar çıkmadılar. 105 / 15

Haydi, Eda Hanım falakayı getir. 105 / 25

Acaba bu sözü Sadri'ye de vermiş mi? 116 / 28

(Eliyle kalbini göstererek) Onu ancak burası bilir. 128 / 5

Uuuulan! Küçük Bey, ne şekil olmuşsun öyle. 134 / 15

Amca Bey...Şemi... Siz ikiniz benim Fransızca yazdıklarımı Türkçeye tercüme edeceksiniz. 145 / 13

Murebbiye ile enişte kol kola vermişler. 155 / 32

Meğer ben kalktıktan sonra Beşir de arkamdan ulaşmış. 156 / 14

Fakat hareme nasıl girecekti? 166 / 26

Eğer bağırırsan bu hançeri göğsünde bil. 173 / 29

B. CÜMLE TÜRLERİ

B.1. Araştırmacıların Cümle Türleriyle İlgili Görüşleri:

Muharrem Ergin cümleyi isim ve fiil cümlesi olmak üzere ikiye ayırmıştır. Birleşik cümleyi de şartlı birleşik, ki’li birleşik ve iç içe birleşik olmak üzere üç grupta incelemiştir. Ergin iç içe cümle hususunda şu açıklamayı yapmıştır: “İç içe birleşik cümle asıl ve yardımcı cümleler ve onların münasebeti bakımından şüphesiz şartlı ve ki’ li birleşik cümlelerden bir hayli farklıdır ve bu bakımdan iç içe cümleyi belki tam, normal bir birleşik cümle saymamak lazımdır. Fakat burada da iki cümlenin birbirine bir birleşik cümle, arka arkaya gelen iki ayrı cümleden farklı bir şekilde birbiri ile birleşmiş iki cümleden kurulu tek bir cümle yapar gibi bağlandıkları açıktır. Onun için iç içe cümleyi de üçüncü bir birleşik cümle tipi saymak mümkündür.”²²⁹

Leyla Karahan cümleleri şöyle gruplandırmıştır:

Cümlelerin Bağlanma şekilleri

Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler

Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler

Yüklemin türüne göre cümleler

Fiil Cümleleri

isim cümleleri

Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Kurallı (Düz) Cümleler

Devrik Cümleler

²²⁹ Muharrem ERGİN(1993), s.382-384

Cümlelerin Anlam Özellikleri

Olumlu ve Olumsuz Cümleler

Soru Cümleleri²³⁰

Yusuf Olgun Cümleleri 1.Öğelerin Dizilişine Göre (Kurallı, Devrik) 2.Yüklemlerine göre (İsim, Fiil) 3.Anlamlarına Göre (Olumlu Olumsuz Cümleler ve Cümlecikler, Soru, Emir, Ünlem, Şart 4.Yapılarına Göre (Basit, Bileşik) ²³¹

Ahmet Beserek 1.Öğelerinin Dizilişine Göre (Kurallı, Devrik) 2.Yüklemlerine Göre (İsim, fiil) 3.Anlamlarına Göre (Olumlu, Olumsuz, soru) 4.Yüklemin Çatısına Göre (Etken, Edilgen) 5. Yapılarına Göre (Basit, birleşik, Sıralı)

Beserek, anlamlarının kapsamaları bakımından üç çeşit cümle vardır: “Olumlu, olumsuz, soru” dedikten sonra bir de ünlem cümlesinden söz etmiştir.²³²

Süer Eker “Tümce Çeşitleri” ifadesini kullanmış ve cümleyi aşağıdaki gibi gruplandırmıştır:

Gelenekselleşmiş ölçütler çerçevesinde Türkçe tümce türleri şu şekildedir:

- a. Yapısına Göre
 - 1- Basit tümce
 - 2- Birleşik tümce
 - 3- Sıralı ve bağlı tümce
- b. Yüklem Türüne Göre
 - 1- Eylem tümcesi
 - 2- Ad tümcesi
- c. Yüklem (Öğelerin) Yerine Göre
 - 1- Kurallı tümce
 - 2- Devrik tümce

²³⁰ Leyla **KARAHAN** (2008), s.85-107

²³¹ Yusuf **OLGUN** (1988), Türk Dili ve Kompozisyon, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, s.88-90

²³² Ahmet **BESEREK** (1991), Türkçede Cümle Yapısı, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.47-52

3- Kesik tümce

ç. Anlamlarına Göre Olumlu / olumsuz /soru / emir / ünlem tümceleri ²³³

Bilal Aktan cümleleri:

1. Yüklem Yeri Göre (İsim Cümlesi, Fiil Cümlesi)
2. Anlamlarına Göre (Olumlu Cümle, Olumsuz Cümle, Soru Cümlesi, Emir Cümlesi, Ünlem cümlesi)
3. Yüklem Yeri Göre (Kurallı Cümle, Devrik Cümle)
4. Yapılarına Göre Cümleler (Basit Cümle, Birleşik Cümle, Sıralı Cümle, Bağlı Cümle, Arasözlü Cümle, Eksilteli Cümle) şeklinde gruplandırmıştır.
234

İbrahim Delice cümle türlerini:

1. Yüklem Yeri Göre (Kurallı, Devrik)
2. Yüklem türüne Göre (İsim, Fiil)
3. Anlamlarına Göre (Olumlu, Olumsuz, Soru, Olumlu Soru ve Olumsuz Soru)
4. Yapılışlarına Göre (Basit cümle, Birleşik Cümle)
5. Kullanımlarına Göre (Sıralı 'sıralanan' Cümleler, Bağlı Cümleler)
6. Cümlede Eksiltme şeklinde gruplandırmıştır.²³⁵

Saadettin Koç vd cümleleri:

1. Yapısına Göre (Basit, Birleşik, Bağlı)
2. Yüklem Türüne Göre Cümleler (Fiil, İsim)
3. Yüklem Yeri Göre (Kurallı, Devrik)
4. Anlamına Göre (Olumlu, Olumsuz, soru) şeklinde dört grupta incelemiştir.²³⁶

²³³ Süer **EKER** (2006), s.479-480

²³⁴ Bilal **AKTAN** (2009), s.115-139

²³⁵ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s.162-169

²³⁶ Saadettin **KOÇ** vd (2008), s.222-225

Tufan Demir cümleyi dört grup altında değerlendirmiş ve şu şekilde gruplandırmıştır:

1. Anlamlarına Göre (a-Bildirme, İstek, Buyurma, Koşul, Ünlem, soru; b-Biçimce ve Anlamca Olumlu, Biçimce ve Anlamca Olumsuz, Biçimce Olumlu anlamca olumsuz, Biçimce Olumsuz, Anlamca Olumlu)
2. Yüklemlerine Göre (Eylem, Ad)
3. Kuruluşlarına Göre (Kurallı, Devrik)
4. Yapılarına Göre (Basit, Bileşik, Girişik, Sıralı, Aracümle, kesik ‘Eksiltili’)²³⁷

Tuncer Gülensoy cümleleri “öğelerinin dizilişine göre cümleler ikiye ayrılır:

A- Kuralı Cümle

B- “Devrik Cümle” açıklamasını yaptıktan sonra şöyle gruplandırmıştır:

1. Yapı Bakımından (Yalın cümle, Birleşik Cümle, Temel Cümle, Yan Cümle, Bağlaçlı Yan Cümle, Dilekli Yan Cümle, Şartlı Yan Cümle, Sorulu Yan Cümle, İkilemeli Yan Cümle, Ara Cümle Girişik Cümle, Sıralı cümle, Devrik Cümle, Kesik Cümle
2. Hüküm (Yargı) Bakımından cümleler (Olumlu, Olumsuz, Sorulu) 3. fiil (yüklem) Bakımından (İsim, Fiil)²³⁸

Ali Yakıcı vd cümleyi:

1. Yüklem Türüne Göre (İsim, Fiil)
2. Anlamlarına Göre (Olumlu, Olumsuz, Soru)
3. Yüklem Yerine Göre (Kurallı, Devrik)
4. Yapısına göre (Basit, Birleşik, Bağlı, sıralı) şeklinde gruplandırmışlardır.²³⁹

²³⁷ Tufan **DEMİR** (2006), s.219-259

²³⁸ Tuncer **GÜLENSOY** (2000), s.435-443

²³⁹ Ali **YAKICI** vd. (2005), s.190-195

Neşe Atabay vd “Türkiye Türkçesinde Tümce Türleri” başlığı altında cümle çeşitlerini şöyle gruplandırmıştır:

1. Yüklemine Göre (Eylem, Ad)
2. Yapılarına Göre (Yargı Sayısına göre, Öğelerinin Dizilişine göre)

Neşe Atabay “Ünlem Cümlesi”den ayrıca bahsetmiş yukarıdaki gruplandırmaya dahil etmemiştir.²⁴⁰

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli cümleleri:

1. Yüklemine Göre (isim, Fiil)
2. Anlamlarına Göre (Olumlu, Olumsuz, Soru, Emir, Ünlem)
3. Yüklem Yeri Göre (Kurallı, Devrik)
4. Yapılarına Göre (Basit, Birleşik, Sıralı, Bağlı, Ara Sözlü, Eksiltili) şeklinde gruplandırmışlardır.²⁴¹

İsmet Cemiloğlu cümleleri şöyle tasnif etmiştir:

1. Yapısına göre Cümleler (Basit, Bağlı, Sıralı)
2. Yüklem Türüne Göre (İsim, Fiil)
3. Yüklem yerine Göre Cümleler (Kurallı, Devrik)
4. Anlamlarına Göre Cümleler (isnat Tarzına Göre, Sübut Tarzına Göre).²⁴²

Sıtkı Sağlam “Tümce Çeşitleri” başlığı altında cümleleri:

1. Yüklem Soyuna Göre Tümce Çeşitleri (Ad, Eylem)
2. Kuruluşuna Göre Tümce Türleri (Düz, Devrik, Ayraç, Kesik)
3. Bağlanışlarına Göre Tümce Çeşitleri (Bağımsız Sıralı, Bağımlı Sıralı, Açıklamalı Sıralı, Karma Sıralı)
4. Yapılarına göre (Yalın, Bileşik)

²⁴⁰ Neşe ATABAY vd. (2003), s.67-116

²⁴¹ Mustafa ÖZKAN, VEYSİ SEVİNÇLİ (2008), Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 3F YAYINEVİ, İSTANBUL, S.127-178

²⁴² İsmet CEMİLOĞLU (2000), Dede korkut Hikayeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme, Ankara, s.68-92

5. Anlamlarına Göre (Olumlu, Olumsuz, Soru, Ünlem) şeklinde gruplandırmıştır.²⁴³

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi dilciler cümlenin çeşitleri hususunda farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Dilcilerimizin çoğu cümleyi dört gruba ayırırken, Neşe Atabay vd cümleyi iki grupta ele almış, Tuncer Gülensoy üç grupta incelemiştir. Ahmet Beserek ve Sıtkı Sağlam cümleyi beş gruba ayırmış, H.İbrahim Delice altı grupta incelemiştir.

Biz bu çalışmamızda cümleleri şu şekilde gruplandırmayı uygun gördük:

1. Unsurlarının Sıralanışına göre
2. Anlamına Göre
3. Yüklemine Göre
4. Yapılarına Göre

1. UNSURLARININ SIRALANIŞINA GÖRE CÜMLELER

Unsurlarının sıralanışına göre cümleler dilcilerimizin büyük çoğunluğu tarafından kurallı ve devrik olmak üzere iki grupta incelenmiştir.

Süer Eker kurallı ve devrik cümleye kesik cümleyi de eklemiş ve anlamlarına göre cümleleri üç grupta incelemiştir.²⁴⁴

1.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Yüklemi sonda bulunan cümleler kurallı (düz) cümlelerdir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı ögeden ana ögeye doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtmek istenen ögedir.²⁴⁵

²⁴³ Sıtkı SAĞLAM (1977), Türkçe Söz Dizimi , Diyarbakır, s.169-211

²⁴⁴ Süer EKER (2006), s.479-480

²⁴⁵ Leyla KARAHAN (2008), s.100

1.1.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Kurallı Cümle Örnekleri:

Tiyatroda ağlamak gülmenin nev'-i diğeri demektir. 14-6

İkramiyesi büyük olan lugazlar muğlak olur. 16-5

Bunlardan oldukça derin bahisler açar. 37-18

Beynlerinde dereden tepeden söz oldu. 51-1

Kızla görüşmek için münasip bir vesile tehyiesinden aciz kaldığı günler eline Fransızca bir kitap alıp çetin fakat hep aşk ve alakaya müteallik bir ibare intihabıyla mealine intikalden aciz kaldığını bil-beyan mürebbiyeye kelime be- kelime verdirir. 60-21

Sadri bir hayli müddet bu hükm-i na-savabında devam etti. 65-30

Eda isimli bu yılan karıdan intikam almak için deruni yeminler ediyorlardı. 82- 1

Şimdi sana rolünü öğreteceğim. 85-11

Anjel'in karşısında bir kadın dövmek Frenk adet ve ahlakınca son derece terbiyesizlik benat-ı Havva'ya hürmetsizlik olacağını bildiği için cebr-i nefis etti.101-1

Şimdi gidip Şemi'yi getireceğim. 102-19

İki rakibine nispeten kendi güzelliğini kızın gönlünü, nefesine hasra adeta bir salahiyet-i meşrua gibi addederek amca ile Şemi'nin arz-ı muhabbet daiyesiyle

Anjel'in merhametini tesaüle çıkışlarını eblehane bir tecavüz-i bi-edebane suretinde bit-telakki bu hale fevk-el-ggaye canı sıkılıyordu.120-21

Omzunun üzerinden bir kol kenetlendi. 131-27

Gece hareme nasıl girebileceğini düşündü. 166-3

Günahsız olduğunu papaza anlat. 174-10

1.2. DEVRİK (KURALSIZ) CÜMLELER

Yüklemi sonda bulunmayan cümleler devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür.²⁴⁶

1.2.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Devrik Cümle Örnekleri:

Evet efendim. 36-16

Keramet buyurdunuz efendim. 37-24

Üçü, dördü karışık efem. 38-8

“Aşık odu evvel düşer maşuka ondan aşık

Şemi gör kim yanmadan yandırmadı pervaneyi.” 43-20

Korkuyorum matmazel. 51-8

Ne yapayım matmazel. 51-14

Bu gece sen çıkmayacaksın oda dışarı. 69-21

Bir içim su idim şöyle. 79-18

Elbette çıkacak kardaş? 134-21

Şimdi gelelim size vereceğim emirlere... 144-13

O ne demek olacak öyle. 143-12

2. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

Anlamlarına göre cümlelerin gruplandırılmasında olumlu, olumsuz, soru cümleleri ortak kabul görmüştür. Ancak bazı dilcilerimiz bunlarla birlikte emir, ünlem cümlelerine de yer vermiştir.

²⁴⁶ Leyla KARAHAN (2008), s.100

Hatta Tufan Demir bildirme, istek, koşul cümlelerinden söz etmiştir.

Dilcilerimizden bazıları da olumlu soru, olumsuz soru cümlelerini de gruplandırmalarına eklemişlerdir.

2.1. Olumlu Cümleler

Yargının gerçekleştiğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir. Bazı cümleler, yapılarında olumsuzluk bildiren gramatikal unsurlar taşımalarına rağmen anlamca olumludurlar. Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru taşıyan cümleler, “değil” edeti veya “yok” ismi ile birleşince olumlu bir anlam kazanırlar. İki olumsuz unsur bir cümlenin anlamını olumlu yapar. Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru bulunan bazı cümleler, soru yoluyla olumlu bir anlam kazanırlar: (Vatan al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?)²⁴⁷

2.1.a. Olumlu Cümlelerle İlgili Metnimizden Seçilmiş Bazı Örnekler

Nezinde mürebbiyelik vazifesini ifaya davet olunduğu aile pek zengindi. 8-5

Bu şarıtaya riayet etsek ikimiz de aç kalırız. 16-21

Anjel muharrirden çocuk namına cesr edebileceği menfaatin şu vaat edilen miktardan ileri götürülmek ihtimali olmadığını katiyen anlar. 19-12

Şemi mekatib-i aiyyeden birine devam eder. 44-13

Fakat gıcırtyı işitmemezlikten, içeri gireni görmemezlikten gelerek ve bütün lerziş-i vücudunu zapta, çehresine bir sükunet-i ca'liye vermeye uğraşarak dalgın bir halde nim mesdud bulunduğu gözlerini elindeki kitaba dikti. 55-21

Şemi mektepte sadece bir gece kalıyor. 68-25

Mürebbiye, Sadri, Amca Bey, Şemi'nin cümleten odaları gayet vasi bir sofa üzerinde idi.72-22

²⁴⁷ Leyla KARAHAN (2008), s.104-105

Onun da kolayı var. 81-19

Korkudan dilim dolaşıyor. 92-12

Yerinden fırlayıp Eda'yı bir iyi tepeleyecekti. 101-2

Evet zavallı çocuk mürebbiyeyi seviyordu. 115-15

Sadri güzeldi. 118-32

Usta ağzını pek tut. 139-20

Ah benim kokonam murabbiya. 153-27

Gündüzden intihap eylediği hançeri duvardan alarak odasına avdet etti. 171-10

2.2. OLUMSUZ CÜMLE

Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. Böyle cümleler, yapmama, yapılmama, olmama bildirir. “-mA-” olumsuzluk eki, “değil”, “ne...ne...” edatı ve “yok” ismi cümlenin anlamını olumsuz yapan unsurlardır.

Yapı bakımından olumlu olan bazı cümleler anlamca olumsuzdur. Soru eki veya soru kelimesi, olumlu bir cümleye olumsuz bir anlam kazandırabilir. Böyle cümlelerin soru mu, olumsuzluk mu ifade ettiği bağlamdan anlaşılabilir.²⁴⁸

2.2.a. Olumsuz Cümlelerle İlgili Metnimizden Seçilmiş Bazı Örnekler:

“Maparol dönör” anlayamadım. 16-15

Böyle cahilane cevaplar verme. 42-32

Ben ne biliyim efendim. 92-32

Bu kadar çirkin tefevühvatı keşke bir kadının ağzından işitmeye idim. 101-13

Tezahür eden hakikat yalnız bundan da ibaret değil. 113-11

²⁴⁸ Leyla KARAHAN (2008), s.104-106

Mürebbiyenin karşısına geçip de bu alık yarimin hal-i ihtizara gelmiş gibi donuk nazarlarla baktığını gördüğüm günden beri oğlanı tecessüsten bir an hali kalmadım. 123-22

Fakat sadre şifa verecek bir cevap ahzına muvaffak olamadı. 135-6

Yok canım trampodan değil. 139-1

Tetebbu, tefennün merakıyla bir defa şu kütüphanenin kapısından sakın içeriye bakmayınız.145-4

Dehri Efendi'nin bazen ettiği çocuklukları Vahiple Nezahat bile yapmaz. 145-31

Nafile hiç üzerine varma. 153-12

Fakat aklıma geldikçe kendimi tutamıyorum. 162-7

Hayır seni istemem. 170-25

2.3. SORU CÜMLELERİ

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir. Soru eki –mİ ile soru sıfatları, soru zamirleri soru zarfları ve soru edatları cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır. Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılabilmektedir. Böyle cümleler, yazılı metinlerde bağlamdan anlaşılır.²⁴⁹

2.3.a. Metinde Yer Alan Bazı Soru Cümlesi Örnekleri:

Fakat bu gibi hususatta doğrulukla iş yürür mü? 11-9

Şundan bundan ne demek? 38-3

Aman Yarabbi nasıl edeyim.? 61-7

Gazını az koyuyorlar da mı sönüyor? 72-4

Bunun neresi kof çıkacak? 81-9

Huzurunuzda yalan olur mu? 98-5

²⁴⁹ Leyla KARAHAN (2008), s.107-110

İntikamını nasıl ve kimden alacaktı? 118- 26

Esrar-ı zatiyeme mi vakıf olmak istiyorsunuz? 128-5

Sakız ağacının derdi ne demek? 134-23

Yalpa vurmasın diye yoksa amcaya uskur mu taktınız. 143-16

Akraba olduktan sonra aile olmaz mı? 146-24

Efendi bu kararını bize anlatırken eniştemle mürebbiyenin teati-i nazarlarına dikkat ettin mi?148-27

Valideleri çocukları salibin önünde tapınırlarken görmedi mi? 149-20

Beş aşağı on yukarı ne dolaşıyorsun öyle? 163-16

Nerede kaldı o babayiğitliğin? 164-14

İkisini de öldüreyim mi? 164-17

Benden yüz çevirip de niçin o hufre-imuhavvefe dönüyorsun? 170-20

3. YÜKLEMİNE GÖRE CÜMLELER

Cümleler yüklemlerine göre isim ve fiil cümlesi olarak iki grupta incelenir.

3.1. İSİM CÜMLELERİ

Yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları, “i-” ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlamı pekiştirmek veya yükleme ihtimal anlamı katmak üzere “-dır” eki de kullanılır.²⁵⁰

3.1.a. Metnimizden İsim Cümleleriyle İlgili Bazı Örnekler:

Dehri Efendi'nin kendinden on sekiz-yirmi yaş kadar küçük bir biraderi vardı. 31-27

²⁵⁰ Leyla KARAHAN (2008), s. 96

Ooo! Sadri mantar kısmında birinciydi. 38-31

Bu söylediklerim nebat ismi değildir. 38-26

Şaban Ağa isminde bir de zevci vardır. 45-30

Ciddi muhabbetler böyledir. 61-4

Burada benden başka kimse yok. 74-14

Bu gece bizim küçük hanımefendi İstanbul'da teyzesinde. 76-30

Üçünün birden orada olmadıkları ne malum. 81-5

Aleyhimdeki yalancılığında bu kadar ileri varma. 99-22

Öte tarafı sizin vazifeniz. 128-8

Efendim buyurduğunuz suret fi-el vuku muvafık-ı şive ve kaidedir. 142-8

Fakat zaruret-i vezin ve kafiye var... 142-10

O hal kilaba mahsustur. 164-24

Değil bir ömr-i kamil, benim şu hayat-ı ıstırabın bu tek saatini geçirmeye tahammülüm yok. 171-5

Altıya çeyrek var. 171-20

Odanın içi pembe ziyalara müstagrıktı. 173-19

3.2. FİİL (EYLEM) CÜMLELERİ

Yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir. Kip ve şahıs bildiren bütün fiiller yargı taşır. Bu yargı, emir kipinin 2. Şahsı dışında daima ekle yapılıdır. Her türlü kılış ve oluş, fiil cümleleri ile karşılanır.²⁵¹

3.2.a. Metnimizden Seçilen Bazı Fiil Cümlesi Örnekleri:

Fakat, Andre, bu isnadı şiddetle reddetti. 10-22

²⁵¹ Leyla KARAHAN (2008), s. 96

İşte ben hisseme isabet eden fedakarlıktan çekinmiyorum. 19-8

Hele ben her aşçıdan ziyade kabartırım. 27-30

Bendeniz külleme yalnız asmalarda olur zannediyorum. 41-2

Bade-t taam mürebbiye ile bahçede buluştular. 51-1

Belki gönül davalarını fasl için üçü de kızın yanına gitmişlerdir. 81-7

O kadının bana olan hakaretini ben affettim. ?127-28

Bu mağruriyetin en ciddi sureti diğer ikisine nispetle Sadri’de görülüyordu. 127-25

Odukların ta bitim yerinden masalını anlattı. 151-7

Deminden tatlı tatlı konuşuyordunuz. 174-8

4. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

Yapılarına Göre cümlelerin tanımlanmasında ve gruplandırılmasında dilcilerimiz farklı fikirler öne sürmüştür. Bu farklılıklar özellikle birleşik cümle konusundan kaynaklanmaktadır.

Tahsin Banguoğlu “Yargı Öbekleri” bölümünde bahsettiği cümleyi “Cümle bir tek yargıdan ibaret oluşabileceği gibi iki, üç ve daha çok yargıdan daha ziyade yargının birleşmesinden de meydana gelmiş bulunabilir. Bu bakımdan ilkin iki türlü cümle ayırt ederiz: 1.Basit cümle (phrase simple) 2.Birleşik cümle (phrase composée).” şeklinde gruplandırmıştır. ²⁵²

M. Metin Karaörs cümleleri yapı bakımından şöyle gruplandırmıştır: 1-Fiil cümlesi. 2-İsim cümlesi. 3-Şartlı birleşik cümle. 4-Ki’li birleşik cümle. 5-İç içe birleşik cümle.²⁵³

Leyla Karahan eserinde Yapılarına Göre Cümlelerden söz etmemiş “Cümlelerin Bağlanma Şekilleri” başlığında “ Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler, Ortak

²⁵²Tahsin BANGUOĞLU (1974), s. 522-523

²⁵³ Metin KARAÖRS (1993), s. 44-45.

Cümle Ögeleriyle Bağlanan Cümleler, Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler, Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler” üzerinde durmuştur.²⁵⁴

Ahmet Beserek yapılarına göre cümleleri:

- 1- Basit
- 2- Birleşik
- 3- Sıralı cümle olmak üzere üç grupta incelemiştir.²⁵⁵

Yusuf Olgun Yapılarına Göre Cümleleri ikiye ayırmıştır:

- 1- Basit
- 2- Bileşik (Girişik Bileşik, şartlı Bileşik,Sıralı Bileşik,Bağlı Cümle, Karmaşık Cümle) ²⁵⁶

Süer Eker Yapısına Göre cümleleri aşağıdaki gibi gruplandırmıştır:

- 1- Basit tümce
- 2- Birleşik tümce (Şartlı Birleşik Tümce, Ki’li Birleşik Tümce)
- 3- Sıralı ve bağlı tümce (Bağımlı Sıralı, Bağımsız Sıralı)²⁵⁷

Bilal Aktan Yapılarına Göre Cümleleri :

- 1- Basit Cümle
- 2- Birleşik Cümle (Şartlı birleşik cümle, İç içe Birleşik cümle, Ki’li birleşik Cümle)
- 3- Sıralı Cümle (Bağımlı Sıralı Cümle, Bağımsız Sıralı Cümle)
- 4- Bağlı Cümle
- 5- Arasözlü Cümle
- 6- Eksilteli (kesik) Cümle şeklinde gruplandırmıştır. ²⁵⁸

²⁵⁴ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 85-94

²⁵⁵ Ahmet **BESEREK** (1991), s. 51-52

²⁵⁶Yusuf **OLGUN** (1988), s. 89-90

²⁵⁷ Süer **EKER** (2006), s. 481-485

²⁵⁸ Bilal **AKTAN** (2009), s. 129-139

H.İbrahim Delice “Yapılışlarına Göre cümleler” başlığında yapısına göre iki çeşit cümleden söz etmiştir:

- 1- Basit cümle
- 2- Birleşik Cümle (Girişik Birleşik, İç içe Birleşik, Karmaşık Birleşik) ²⁵⁹

Saadettin Koç vd Yapısına Göre cümleleri:

- 1- Basit
- 2- Birleşik (şartlı birleşik Cümle, İç içe Birleşik Cümle)
- 3- Bağlı (ki’li Bağlı Cümleler, Sıralı Bağlı Cümleler) olmak üzere üç grupta incelemiştir. ²⁶⁰

Tufan Demir Yapılarına Göre Cümleleri:

- 1- Basit
- 2- Bileşik
- 3- Girişik
- 4- Sıralı
- 5- Aracümle
- 6- Kesik (Eksiltili) olarak altıya ayırmıştır. ²⁶¹

Tuncer Gülensoy cümleleri Yapı Bakımından şu şekilde gruplandırmıştır:

- 1- Yalın cümle
- 2- Birleşik Cümle
- 3- Temel Cümle
- 4- Yan Cümle
- 5- Bağlaçlı Yan Cümle
- 6- Dilekli Yan Cümle
- 7- Şartlı Yan Cümle
- 8- Sorulu Yan Cümle

²⁵⁹ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 163-166

²⁶⁰ Sadettin **KOÇ** vd. (2008), s. 222-224

²⁶¹ Tufan **DEMİR** (2006), s. 239-259

- 9- İkilemeli Yan Cümle
- 10- Ara Cümle
- 11- Girişik Cümle
- 12- Sıralı cümle
- 13- Devrik Cümle
- 14- Kesik Cümle ²⁶²

Ali Yakıcı vd Yapısına Göre Cümleleri:

- 1- Basit Cümle
- 2- Birleşik Cümle (Şartlı, İç içe)
- 3- Bağlı Cümle (Ki'li Bağlı Cümle, Diğer Bağlama Edatlarıyla Kurulan Bağlı Cümle)
- 4- Sıralı Cümle şeklinde gruplandırmışlardır. ²⁶³

Neşe Atabay vd Yapılarına Göre Cümleleri iki grupta değerlendirmişlerdir:

- 1- Yargı Sayısına göre (Yalın Tümce, Bileşik Tümce, Ara tümce, Sıralı Tümce, Girişik Tümce)
- 2- Öğelerinin Dizilişine göre (Kurallı ya da Düz tümce, Devrik Tümce Kesik Tümce) ²⁶⁴

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli Yapılarına Göre cümleleri:

- 1- Basit Cümle
- 2- Birleşik Cümle (Şartlı Birleşik, İç içe birleşik, Ki'li Birleşik, Girişik Cümle)
- 3- Sıralı Cümle (Bağımlı, Bağımsız)
- 4- Bağlı Cümle
- 5- Ara Sözlü (Cümleli) Cümle
- 6- Eksilteli (Eksik) Cümle şeklinde altı başlık altında gruplandırmışlardır. ²⁶⁵

İsmet Cemiloğlu Yapısına göre Cümleleri üçe ayırmıştır:

²⁶² Tuncer GÜLENSOY (2000), s. 435-440

²⁶³ Ali YAKICI vd. (2005), s. 193-195

²⁶⁴ Neşe ATABAY vd. (2003), s. 91-116

²⁶⁵ Mustafa ÖZKAN, Veysi SEVİNÇLİ (2008), s. 127-178

- 1- Basit
- 2- Bağlı (“Ki, Kim” Bağlama Edatıyla Kurulan Cümleler, Diğer Bağlama Edatlarıyla Kurulan Cümleler)
- 3- Sıralı²⁶⁶

Sıtkı Sağlam Yapılarına göre Cümleleri şöyle gruplandırmıştır:

- 1- Yalın
- 2- Bileşik (Girişik Tümce, İç içe bileşik Tümce, Koşullu bileşik Tümce, Kili Bileşik Tümce, Karmaşık Tümce) ²⁶⁷

YAPILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkçenin grameri ile ilgili yapılan çalışmalara göre araştırmacılar cümlenin tanımı konusunda birleşmekte, ancak cümlenin yapısı konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Dilcilerimizin özellikle birleşik cümlenin tanımı ve tasnifinde fikir ayrılıklarına düştükleri görülmektedir.

Araştırmacılarımızın bir kısmı içinde isim-fiil, zarf-fiil, sıfat fiil bulunan cümleleri “basit cümle” olarak kabul ederken, bir kısmı bunları “birleşik cümle” olarak kabul etmişlerdir. Tuncer gülensoy, Yusuf Olgun, H.İbrahim Delice, Mustafa Özkan ve Veysi sevinçli...vb bunları birleşik (girişik birleşik) cümle olarak değerlendirmişlerdir. Muharrem Ergin, Metin Karaörs, Leyla Karahan, Hamza Zülfişkar, Bilal Aktan, Süer Eker...vb. araştırmacılar ise bunları basit cümle olarak ele almışlardır.

Fiilimsiler isim, sıfat, zarf görevinde cümlede yer alan, yargı bildirmeyen ve çekimlenmeyen kelime gruplarıdır. Oysa Birleşik cümlede iki yargının, başka bir deyişle, çekimlenmiş iki yüklem bulunması esastır. Bu durumda fiilimsiyle kurulmuş cümleler cümlelerin birleşik cümle olamayacağını düşünüyoruz.

²⁶⁶ İsmet **CEMİLOĞLU** (2000), s. 68-82

²⁶⁷ Sıtkı **SAĞLAM** (1977), s. 191-202

Muharrem Ergin ve M. Metin Karaörs'ün görüşlerinin mantık olarak bize daha uygun olduğunu düşündüğümüzden bu çalışmamızda fiilimsi gruplarını cümlenin bir unsuru olarak değerlendirdik.

Tufan Demir girişik cümleyi “yapılarına göre cümleler” başlığı altında müstakil bir cümle olarak değerlendirmiştir.

İç içe Birleşik cümle konusunda Dilcilerimizin görüşleri aynı yöndedir. Süer Eker gibi bazı dilcilerimiz birleşik cümle çeşitleri içinde iç içe birleşik cümleye yer vermemiştir. Biz bu çalışmamızda iç içe birleşik cümleyi birleşik cümlenin çeşidi olarak ele aldık.

Dilcilerimizin bir çoğunun ki'li birleşik cümleleri “birleşik cümle” çeşidi olarak, bazılarının da “bağlı cümle” içinde değerlendirdiğini görmekteyiz. Biz de bu çalışmamızda ki'li birleşik cümleyi birleşik cümlenin bir çeşidi olarak değerlendirdik.

Basit sıralı cümleler ve bağlı cümleler hususunda da bazı fikir ayrılıkları olduğunu görmekteyiz. Kimi dilciler bunları yapı bakımından cümlelere veya biçimlerine göre cümlelere dahil ederken, kimileri birleşik cümlelere dahil etmiştir. Muharrem Ergin ve M. Metin Karaörs ise bunları bağımsız cümleler olarak değerlendirmişlerdir. Sıtkı Sağlam bu cümleleri “bağlanışlarına göre tümce çeşitleri” başlığına dahil etmiştir.

4.1. BASİT CÜMLELER

Tek çekimli fiil ile kurulan cümleye basit (yalın) cümle denir. Basit cümlenin özelliği tek yükleme sahip olmasıdır. Cümlede ya çekimli bir fiil ya da ek-fiil almış bir isim, isim soylu bir kelime veya isim gibi kullanılan bir kelime grubu bulunur. Ek fiil bazen cümle sonunda kullanılmayabilir.²⁶⁸

Hamza Zülfikar, “filden yapılmış, sıfatlar, isimler, zarflar bir yandan cümlenin öğelerinden biri olurken, bir yandan bir nesneyi, bir özneyi niteleyen, belirleyen sıfat grupları veya fiilin anlamını değiştiren zarf grupları olarak çeşitli görevler almaktadırlar. Bu durum karşısında yüklem olmayan çekimli fiil tanımına uymayan,

²⁶⁸ Bilal AKTAN (2009), s. 128

yargı bildirmeyen bu biçimlerin bir birleşik cümlelerin yan cümlesi olması mümkün görünmüyor. Tamamen isim soyundan kelimeler haline gelen, zarf olan, isim veya sıfat olan bu yapılar artık, fiillikten çıkmış, bunlarla kurulan gruplar, yalın cümlelerin tamamlayıcıları, niteleyicileri olmuşlardır.” demiştir.

Zülfikar “Bu gün bize ters gelen ve Türkçenin yapısıyla bağdaştırılamayan durum, meselenin birleşik cümle olarak ele alınması, bu konuda bir yan cümleden söz edilmesi ve buna bağlı olarak ‘fiil müştak cümlesi, tümcemsi, cümlemsi, fiilimsi, eylemsi, ulaç tümceciği, ortaç tümceciği, türemiş tümce’ gibi birkaç terimden söz edilmesidir.” demiştir.

H. Zülfikar yazısında “Cümlede fiilden yapılmış isim, sıfat, zarf görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göze alınırsa, bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez, dolayısıyla bu yapılar bir birleşik cümle diye gösterilemez.” açıklamasını yapmıştır.²⁶⁹

Karahan “Türkçede Birleşik Cümle Problemi” adlı yazısında:“Türkçede cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusunda, bugün birbirinden az veya çok farklı çeşitli görüşlerin olduğu bilinmektedir. Cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusundaki anlaşmazlık, daha çok basit ve birleşik, diğer adıyla girişik cümle ayrımında kendini gösterir. Yapı ve yargı kavramlarına göre; bir yüklemden ve gerektiğinde onun etrafında kümelenen unsurlardan meydana gelen tek yargılı cümle, taşıdığı unsurların yapısı ne olursa olsun basit bir cümledir.” açıklamasını yapmıştır.

L.Karahan, fiilimsileri yarım yargı ya da yan yargı olarak değerlendiren ve bu nedenle fiilimsilerle kurulmuş cümleleri birleşik cümle kabul eden araştırmacıların bu değerlendirmelerinin her şeyden önce yargı kavramıyla çeliştiğini söylemiş ve “Yargı vardır, veya yoktur. Fiilimsiler cümlede isim, sıfat, zarf görevi yapan kelimelerdir, bundan dolayı yüklem yan yargıları yüklem bağlamak gibi bir görevi olamaz.” demiştir.²⁷⁰

²⁶⁹ Hamza ZÜLFİKAR (1995), “Birleşik Tümce Sorunu” Türk Dili Dergisi, 522 s.646-648

²⁷⁰ Leyla KARAHAN (22-23 Ekim 1993) “Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, Türk Dil Kurumunca düzenlenen “Türk Dilinin Sorunları Toplantısı’nda okunan bildiri

Metnimizde 7099 basit cümle tespit edilmiştir.

4.1.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Basit Cümle Örnekleri:

Mürebbiyelere, kadınlıkları itibariyle ihtirama, mürebbi-i etfal olmaları haysiyetiyle şükranı medyunuz. 3-1

Anjel hın-i tevellütlerinde nüfus defterine yalnız valide ismiyle kaydolunan evlat-ı tabiyeden idi. 9-25

Bu taharri-i zihninde uzun müddet beyin patlatmaya hacet kalmaksızın Anjel aradığı babayı bulur. 12-5

Matmazel Anjel'in hem-bezm olmuş bulunduğu bi-hesap mösyöler içinde çocuğuna baba olmak üzere Andre'den sonra Bodler'i intihap eylemiş olması bu zatın muharrir olmasından ve muharrirliğin bir hasisa-i gayr-ı müfarıkası zannolunan hassalığından, rikkat-i kalbiyesinden istifade garazında bulunmaktan ziyade diğer mühim bir sebep tesirinden ileri gelmişti. 12-28

Evvela kendi civarlarında ucuzca bir oda istikra olunur. 26-6

Çocuklar pederlerinin saklanbaç oynamak gibi bazı laubaliliklerine, iltifatlarına mazhar olmakla beraber büyüğü, küçüğü kendisinden korkarlardı. 31-11

Babasının bu birkaç sözünü kendisinin tertip edeceği yüz nutuktan daha müesser, daha kuvvetli buldu. 49-4

Amca Bey'in her gün kukla gibi giyinip tuvaletine fevk-el-hadd itina göstermesini, Şemi'nin günden güne zayıflayarak sararıp solmasını pek nazar-ı bikaydiyle göremez oldu. 66-1

Birkaç saniye içinde sofa apaydınlık kesildi. 74-31

İkisi birden tekrar dinlediler. 89-28

Böyle vakaların tekerrürüne mahal bırakmamak üzere yarından itibaren bendenize izin veriniz. 110-26

Şemi'nin oda kapısını yokladı. 121-16

Şu birkaç dakikalık mübareze delaletiyle kayınbiraderi kendinden eniştesinin kuvve-i dun olduğunu anlayınca şiddetini pek ileri götürüp biçareyi ziyade hırpalamaya başladı. 131-11

Efendinin bu tefhimi üzerine Amca Bey’le Şemi başlarından aşağıya birer kova sıcak su dökülmüş gibi birer hal-i elim içinde kaldılar. 144-21

Yerden insanın göğsüne kadar gelen bir irtifada tulen ve arzan duvarın önünde imtidat eden kapalı duvarların üzerinde otuz beş-kırk santimlik boş bir sath bırakıldıktan sonra kitap rafları camsız olarak zarif oymalı başlıklı, kürsülü direk şeklinden bölmeler ile geriye imal edilmişti. 140-16

Canım sakızı içtikçe bu meredin ağacı aklıma geliyo. 152-21

Her köşesi gönlünde tatlı, fakat şimdi meratibine tahammül olunmaz bir acılığa tahavvül etmiş hatırat uyandıran o dar-ül muaşaka-i mazarisini temaşadan gözleri doldu. 168-21

Şemi’nin Efendi Babası Dehri Efendi, ak sakallı ve kıpkırmızı bir çehre ile Anjel’in asılı fiistanlarının arasından çıktı. 176-22

4.2. BASİT SIRALI CÜMLELER

Bazı araştırmacıların bu cümleden hiç söz etmediğini görmekteyiz. Bazıları da bu cümle çeşidine değişik başlıklar altında yer vermiştir.

Basit sıralı cümle, biçim olarak bağımsız anlam olarak birbiriyle ilgili olan cümlelerin arka arkaya sıralanmasıyla oluşur. Bu cümleler virgül ve noktalı virgül ile birbirinden ayrılırlar.

Muharrem Ergin ve M. Metin Karaörs yapısına göre cümleler içinde basit sıralı cümleden söz etmemişlerdir.

Tahsin Banguoğlu basit sıralı cümleyi birleşik cümlenin bir çeşidi olarak kabul etmiş ve “tümleme birleşik cümle” başlığı altında basit sıralı cümleden söz etmiştir.²⁷¹

²⁷¹ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s. 549

Yusuf Olgun sıralı cümleyi birleşik cümlenin bir çeşidi olarak ele almış ve şöyle tarif etmiştir: “Aynı unsur veya anlam ilgisinin ortak veya farklı görevle birden çok cümlede yer alması sıralı cümleleri meydana getirir.”)²⁷²

Süer Eker, basit sıralı cümleleri “Sıralı ve Bağlı Tümce” başlığı altında “Yapıca ve/veya anlamca birbirine bağlı; ancak yalnız kullanıldıklarında kendi içinde anlam bütünlüğü bulunan tümcelerden oluşan birleşik tümce çeşididir.” şeklinde tarif etmiştir. Eker basit sıralı cümleyi “bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı” olmak üzere ikiye ayırmıştır.²⁷³

Leyla Karahan “Türkçede Söz dizimi” adlı çalışmasında yapısına göre cümlelerden söz etmemiştir. “Cümlelerin Bağlanma Şekilleri” başlığı altında sıralı cümlelere değinmiştir.²⁷⁴

Tuncer Gülensoy basit sıralı cümleyi “Sıralı Cümle” başlığı altında ele almış ve “mana yakınlığı ile bağlanmış cümleler” şeklinde tanımlamıştır. Gülensoy basit sıralı cümleyi yapı bakımından ayrı bir cümle olarak tanıtmış, “Bağımlı Sıralı” ve “Bağımsız Sıralı” şeklinde ikiye ayırmıştır.²⁷⁵

Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam, basit sıralı cümleyi yapı bakımından ayrı bir cümle olarak değerlendirmişler ve “Sıralı Tümceler” başlığı altında ele almışlardır. Neşe Atabay ve arkadaşları basit sıralı cümleyi “Türkiye Türkçesinde, taşıdıkları yargı sayısına göre ele alınan tümcelerin büyük bir çoğunluğunu da sıralı tümceler oluşturur. Türkçede, bir anlatım içinde anlam ilgileri nedeniyle birbirlerine türlü biçimlerle bağlanan tümcelere sıralı tümceler denir.” Şeklinde açıklamışlar ve basit sıralı cümlenin 1.Bağımlı sıralı, 2.Bağımsız sıralı olmak üzere iki çeşidinin olduğunu belirtmişlerdir.²⁷⁶

²⁷² Yusuf **OLGUN** (1988), s. 90

²⁷³ Süer **EKER** (2006), s. 485

²⁷⁴ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 85-94

²⁷⁵ Tuncer **GÜLENSOY** (2000), s. 438-439

²⁷⁶ Neşe **ATABAY** vd. (2003), s. 108-110

Saadettin Koç vd, sıralı cümleyi bağlı cümlenin bir çeşidi olarak ele almışlar “Cümlelerin arka arkaya sıralanması ile oluşan cümleler topluluğudur.” şeklinde tanımlamışlardır.²⁷⁷

Sıralı ve bağlı cümleleri “Kullanımlarına Göre Cümleler” başlığı altında değerlendiren H. İbrahim Delice “Basit veya birleşik cümleler, zaman dilimi itibariyle birbirini takip ediyorsa, sıralama işleviyle kullanılan ile,ve, hem...hem..., ne...ne..., ...de ...de, gerek...gerek..., olsun...olsun... gibi yüklemce de anlamca da bağımsız cümleleri birbirine sıralama işleviyle bağlayan bağlaçlar veya bu tür bağlaçları temsilen yazı dilinde noktalı virgül veya virgül, konuşma dilinde ise bu noktalama işaretleri yerine vurgu ile birleştirilebilir.” şeklinde basit sıralı cümleyi açıklamıştır.

Delice basit sıralı cümleye “sıralı (sıralanan) cümleler” demiş ve 1.Bağımlı sıralı, 2.Bağımsız sıralı olmak üzere ikiye ayırmıştır.²⁷⁸

Ahmet Beserek yapı bakımından ayrı bir cümle olarak ele aldığı basit sıralı cümleyi “Sıralı Cümleler” başlığı altında şöyle tarif etmiştir: “Yan cümlecğin yüklemi aynı fiillerden meydana gelen ard arda yan cümleciklerin sıralanmasıyla oluşan cümlelerdir.”²⁷⁹

Tufan Demir “Sıralı Cümle” başlığı altında basit sıralı cümleyi şöyle tanımlamıştır: “Bağımsız, birden çok basit veya bileşik yapıdaki cümlenin virgül, noktalı virgül ya da bağlaçlarla bağlanmasıyla oluşan cümlelerdir.” Demir, basit sıralı cümleleri A)Ögeleri Yönünden Sıralı Cümle (Bağımsız, Bağımlı), B)Bağlanışları Yönünden Sıralı Cümle (Bağlaçlı, Bağlaçsız) şeklinde iki grupta ele almıştır.²⁸⁰

Metnimizde 140 sıralı cümle tespit edilmiştir.

²⁷⁷ Sadettin **KOÇ** vd. (2008), s. 224

²⁷⁸ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 167

²⁷⁹ Ahmet **BESEREK** (1991), s. 52

²⁸⁰ Tufan **DEMİR** (2006), s. 253-258

4.2.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Basit Sıralı Cümle Örnekleri:

Galiba mösyö Bodler de o acıklı piyesin mevki-i lu'ba konduğu ilk gecenin bakiye-i tesirâtı içinde Bodler, Anjel nazeniniyle sehpa-yı zevk ü ülfeti kurmuş, o gece tiyatrodaki seyircilere gösterdiği nazariye-i edebiyeye onlarla beraber kendisi de ağlamışken besbelli alemin bu anlayışına yine o gece içinde Bodler, metresiyle beraber pek çok gülmüş, eyleneş. 13-25

Bizim tarihimiz dilbazlık, sermayemiz kurnazlıktır. 22-32

Sanki kudret-i sani-a rahm-i maderde teşekkül-i hilkatçe işe yarayan ve yaramayan ne kadar haslet var ise birinci evlada vermiş, ikincisine her şeyin adisini, bozuğunu zayıfını bırakmıştı. 32-19

Ya beri yanda Anjel'in baygın gözleri, zavallı delikanlının bütün sabr u aramını yakıyor, kendisine en büyük mehalike meydan okuyacak cüret veriyordu. 49-6

İşte Amca Bey bunu gündüzleri yemez, içmez; geceleri uyumaz düşünür. 60-17

Validesinin vefatından sonra bu kadını valide-i saniye yerine koyduğundan yirmiyirmibeş günde bir gider, onun evinde kalırdı. 69-12

Vürudunu ihbar için parmaklarıyla "tık tık" hafif hafif vuruyor, içeriden mukabeleten hiçbir seda işitemeyince rezeyi karıştırıyor, kapıyı sımsıkı kilitli bularak na-kabil-i tarif bir ateş-i hirman ile meyusen odasına avdet ediyordu. 71-16

Öyle daldı, kaldı. 115-5

O serinlik göğsüne temas eder etmez sanki yine ateşe tahavvül ediyor, rüzgar elem-i derununu tadil ediyordu. 117-10

Boynunda o uzun kırvat bulunmadığına bir defa daha eliyle yoklayıp emniyet peyda ettikten sonra olanca cesaret, metanet ve kudretini toplayıp eğildi, titreyen elleriyle birini bir tarafa diğerini öbür tarafa çekmek teşebbüsünde bulunmak istedi. 131-18

Mürebbiye beyaz müslinler giymiş, kollar hemen bileklere kadar açık, yaka ensenin, göğsün aksam-ı mesturesinden nazara müjdelere verecek kadar vasi bir yuvarlaklıkta. 141-14

Şemi kendi içmez, aşçıya bir daha verir. 153-22

Deniz, yalı, ağaçlar nazar-ı meyusanesi önünde fırl fırl na-muayyen eşkal ile dönüyor, nereye bastığını, nerede durduğunu bilmiyordu. 165-6

4.3. BAĞLI CÜMLELER

Cümleleri sadece sıralama işleviyle birleştiren ve sıralı cümle yapan edatlar hariç, bağlama edatları yoluyla gerçekleştirilen cümle dizisidir. Bu cümle dizisini oluşturan cümleler yapıcı birbirinden bağımsız yüklemlere sahip olmalarına rağmen anlamca birbirlerine sıkıca bağlıdır. Bu bağı sağlayan biçimbirimler de bağlaçlardır.

Bu yapıda bağlama edatları bağımsız unsurlara sahip bir temel cümleyi yapısal bağımsızlığı ile anlamsal olarak başka bir cümleye bağlama amacıyla kullanıldığı zaman –ister basit ister birleşik olsun- bağlı cümleler ortaya çıkar.²⁸¹

Kimi araştırmacılarımızın bağlı cümleyi sıralı cümle içinde değerlendirdiğini kimilerinin de bu cümle türünden bahsetmediğini, bazılarının da birleşik cümle çeşidi olarak ele aldığını görüyoruz.

Metin Karaörs, Ahmet Beserek, Neşe Atabay ve arkadaşları, Sıtkı Sağlam... vb.gibi dilcilerimiz bağlı cümleden söz etmemiştir.

Yusuf Olgun Bağlı cümleyi birleşik cümlenin bir çeşidi olarak tanıtmış ve “Aralarındaki ilgi bağlaçlar, bağlaç görevindeki fiilimsilerle sağlanan sıralı cümlelere bağlı cümleler denir.”²⁸²

Tahsin Banguoğlu “tümlene birleşik cümle” başlığı altında, bağlı cümlelere, bir birleşik cümle çeşidi olarak değinmiştir.²⁸³

Tufan Demir bağlı cümleyi “Bağlaçlı Sıralı Cümle” başlığı altında sıralı cümlenin bir çeşidi olarak kabul etmiş ve şöyle tanımlamıştır : “Birden çok bağımsız cümle bağlaçlar aracılığı ile birbirine bağlanır.”²⁸⁴

²⁸¹ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 168

²⁸² Yusuf **OLGUN** (1988), s. 90

²⁸³ Tahsin **BANGUOĞLU** (1974), s. 549

Leyla Karahan “Türkçede Söz dizimi” adlı çalışmasında yapısına göre cümlelerden söz etmemiştir. “Cümlelerin Bağlanma Şekilleri” başlığı altında bağlı cümlelerden söz etmiştir.²⁸⁵

Bilal Aktan yapısına göre cümleler içinde bağlı cümleyi ayrı bir cümle olarak göstermiş ve “Cümle başı bağlaçları ile birbirine bağlanan cümlelere bağlı cümle denir.”²⁸⁶

Metnimizde 47 bağlı cümle tespit edilmiştir.

4.3.a. Metnimizden Seçilmiş Bazı Bağlı Cümle Örnekleri:

Amca Bey’in birkaç karı alarak geçinemeyip boşaması Dehri Efendi’yi fevk-el-hadd agzab etmiş ve bu hiddet neticesi, zavallı Amca Bey’in ebedi bir bekarlığa mahkumiyetini mucip olmuştu. 33-3

Lakırdı lakırdıyı açar, ama her açılan surh-ı kelama kalem ithali, bahsi büsbütün çığırından çıkarır. 36-13

Amca Bey hariçteki ayak seslerinden başka masanın altında hemen kulağının dibindeki bu ikinci pıtırıtıyı işitince diri diri kapana yakalanıp da kapana sahibinin vürudunu hisseden sansar gibi ne masanın altında durabiliyor ne de dışarı kaçabiliyordu. 73-5

Belki boş atar da dolu, tek atar da çift vururum. 81-4

Kendi buhran-ı ifadatından ya içeri girenleri görmedi veya gördü de aldırmadı. 141-27

Mütercim muavini Amca Bey ise sevgilisi Anjel’e Frenkçe beyan-ı suziş için haftalarca uğraştı da netice-i karda yine gülünç olmaktan kurtulamadı. 145-32, 146-1

²⁸⁴ Tufan DEMİR (2006), s. 256

²⁸⁵ Leyla KARAHAN (2008), s. 85-94

²⁸⁶ Bilal AKTAN (2009), s. 137

İkisinin beyninde pek tuhaf bir sır varmış da hatırlarına geldikçe kendilerini zapt edemiyorlarmış gibi birbirlerine bakıp bakıp gülüyorlardı. 161-30

Tavan süpürgesine kadın esvabı iksa etmişler gibi Melahat Hanım pelerinli, dantelalı yeldirmesini giyip pullu beyaz baş örtüsünü de örterek bahçeye, koruya, bostana çıktığı zaman rüzgarın o kamet-i tavail, o endam-ı na-zibaya verdiği temevvücatan ürkerek bütünvuhuş-u tuyurun kaçıştıklarını gören bahçıvan , efendiden fenn-i kıbal ve tabakat-ül-arz dersleri dinleye dinleye zekasına bayağı insibat gelmiş olan o herif bu halden bit-teyakkuz bostana vaz'eylediği korkulukları Melahat Hanım şeklinde yapmaya başlamış ve görülen nak-ı azimine mebni bütün besatin-i mücevvirenin bahçıvanları tarafından kabul olunmuştu. 34-28, 35-1

4.4. BİRLEŞİK CÜMLELER

Bir asıl cümle ve yardımcı cümle olmak üzere en az iki cümleden meydana gelen bir cümle şeklidir. Yardımcı cümle asıl cümlenin manasını tamamlayan onu destekleyen ve açıklayan bir durumda bulunur. Türkçede üç tip birleşik cümle vardır:

- 1- Şartlı Birleşik Cümle
- 2- Ki'li Birleşik Cümle
- 3- İç içe Birleşik Cümle²⁸⁷

4.4.1. Şartlı Birleşik Cümle

Eski Türkçe devrinden beri var olan bu cümle tipi Türkçenin asıl birleşik cümlesidir. Şart kipinin şart ifadesi bitimli bir hareket göstermeyip hüküm ifade etmediğinden tek başına cümle kuramamakta ancak istek ve temenni ifade ettiği zaman hüküm gösterip cümle haline gelebilmektedir. Şart kipinin bu durumu birleşik cümle içinde asıl cümleleri tamamlayan yardımcı cümleler kurmaya yarayan bir şekle sokmaktadır.

Şartlı birleşik cümlede şart kipindeki yardımcı cümle önce, asıl cümle sonra gelmektedir. Bu diziliş şekli Türkçenin söz dizimi kanunlarına uygun şekildedir.²⁸⁸

²⁸⁷ M. Metin KARAÖRS (1993), s.48

²⁸⁸ M. Metin KARAÖRS (1993), s.48

Metnimizde 77 şartlı cümle tespit edilmiştir.

4.4.1.a. Şartlı Birleşik Cümleyle İlgili Metnimizden Örnekler

Serde zevzeklik, kalemde serkeşlik olursa ne yapmalı? 36-14

Öyle ise dinle. 41-28

Ham şeftali kadifesini andıran biraz çıkıntılı yanakların en arızalı noktalarıyla o top çenenin merkezindeki çukur beyni, birer hatt-ı mevhumla vasl edilse husule gelecek hayali müselles-i mütesavi-ül-adlanın içinde nazar çıldırmış gibi dolaşarak adeta bir alem-i emel seyreder. 48-3

Anjel'in hanece ihraz eylediği mevki-i itibarı bir türlü çekemeyerek kızı birden bire oradan def'e muktedir olamaz ise de hiç olmazsa igvaya muvaffak olabileceği erkekten, kadından bazı kimselerin nazarından düşürebilmek için dedilere-kodulara girişti. 77-11

Yarın önüne kunduralarını çevirdikleri gibi buraya nasıl geldinse yine öyle gidersin. 129-4

O günü Şemi'yle Sadri ortadan açık hitaplarıyla söz söylerler ise de yek diğerini muhatap ittihazıyla kelime-i vahide teati etmezler. 147-12

Buradan tuttursak bir ucu bizim memlekete varır. 153-19

Zaten yalıdaki kapı kilitlerinin cümlesi hemen o nev'den ise de hiçbir kilidin anahtarı diğer bir kapıya uymazdı. 167-20

4.4.2. Ki'li birleşik cümle

Bağlaç olan "ki" ile kurulan birleşik cümleye ki'li birleşik cümle denir. Türkçenin değişik dönemlerine ait eski metinlerinde ki'nin yanı sıra "Kim" de kullanılmıştır. "Ki" bağlacı Farsça soru zamiri olduğu halde bağlaç görevinde kullanılan "Kim" kelimesi Türkçedir. "Ki" bir cümleyi bir cümleye /cümle topluluğuna, bir cümle topluluğunu bir başka cümleye / cümle topluluğuna bağlayarak bunlar arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç ve amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar.

Ki'li birleşik cümlede yardımcı cümle ya doğrudan doğruya temel cümlenin yüklemine bağlı olup yüklem tamamlayıcı bir ögesidir, ya da temel cümlenin ögelerinden birine bağlı olup onu belirten, tamamlayan, niteleyen bir unsurdur. Ancak bu yapıdaki cümlelerde temel cümle, yardımcı cümleden önce yer almaktadır. Bu ise söz dizimi bakımından yardımcı unsuru genellikle başta, temel unsuru sonda bulunan Türk cümle yapısına uymamaktadır.²⁸⁹

Dilcilerimizin bir kısmı ki'li cümleyi birleşik cümle olarak kabul ederken bazıları bağlı cümle olarak kabul etmiştir.

Muharram Ergin, Metin Karaörs, Tahsin Banguoğlu, Süer Eker, Bilal Aktan, Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, Sıtkı Sağlam ...vb. isimler ki edatıyla kurulan cümleyi birleşik cümle çeşidi olarak değerlendirmişlerdir.

Muharrem Ergin “Ki ya iki fiili, iki cümleyi veya bir isimle bir fiili, bir isim unsuru ile onun izahı olan bir cümleyi birbirine bağlar. Ki'den önce gelen unsurun isim veya fiil olmasına göre iki çeşit ki'li birleşik cümle vardır” demiş ve ki'li cümleyi birleşik cümle olarak incelemiştir.²⁹⁰

M. Metin Karaörs birleşik cümle çeşidi olarak ele aldığı ki'li edatıyla kurulan cümleyi şöyle tanımlamıştır: “Kuruluş bakımından Türkçe söz dizimine uygun olmayan ve Farsçadan gelen “ki” edatıyla ve onun Türkçe karşılığı olan “kim” edatıyla yapılan bir cümle tipidir.”²⁹¹

Neşe Atabay ve arkadaşları “Temel Cümleye ki Bağlacıyla Bağlanan Yan tümceler” ifadesiyle “ki” edatıyla yapılan cümleleri birleşik cümlenin bir türü olarak tanıtmışlar ve şöyle tanımlamışlardır: “Ki bağlacı, sonuna geldiği tümceyi, bir temel tümceye neden, sonuç, açıklama belirterek bağlar. Bu bağlaç, iki tümceyi bağladığında birleşik tümce oluşur.”²⁹²

²⁸⁹ Bilal **AKTAN** (2009), s. 133

²⁹⁰ Muharrem **ERGİN** (1993), s. 383

²⁹¹ Metin **KARAÖRS** (1993), s. 49-50.

²⁹² Neşe **ATABAY**, Sevgi **ÖZEL**, Ayfer **ÇAM** (2003), s. 101

Leyla Karahan “Cümlelerin Bağlanma Şekilleri” ana başlığı altında “Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler” yan başlığı içinde “ki Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler” ifadesi ile ki’li cümleden söz etmiştir. Karahan “Ki bir cümleyi bir cümleye/cümle topluluğun, bir cümle topluluğunu da bir başka cümleye/ cümle topluluğuna bağlayarak bunlar arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç, amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar.” şeklinde ki’li birleşik cümleyi açıklamıştır. ²⁹³

Tuncer Gülensoy “Yapı Bakımından Cümle Türleri” başlığı altında “Bağlaçlı (ki’li) Yan Cümle (Bağlı Cümle) yan başlığıyla ki’li birleşik cümleden söz etmiştir. ²⁹⁴

Saadettin Koç ve arkadaşları, İsmet Cemiloğlu, Ali Yakıcı ve arkadaşları, H. İbrahim Delice ...vb. araştırmacılar ki edatıyla yapılan cümleyi bağlı cümle olarak değerlendirmişlerdir.

Ali Yakıcı ve arkadaşları “Bağlı Cümle” başlığında “Ki’li bağlı Cümle” ifadesini kullanmışlar ve “Ki bağlama edatıyla birbirine bağlanan cümlelerdir” şeklinde ki’li birleşik cümleyi tarif etmişlerdir.” ²⁹⁵

H.İbrahim Delice “Kullanımlarına Göre Cümleler” başlığı altında ele aldığı “Bağlı Cümleler” bölümünde ki edatıyla kurulmuş cümle örnekleri vermiştir. ²⁹⁶

Saadettin Koç ve arkadaşları “Bağlı Cümleler” başlığı altında “Ki’li bağlı Cümleler” yan başlığıyla konuya değinmiştir. ²⁹⁷

Metnimizden 67 ki’li birleşik cümle tespit edilmiştir.

²⁹³ Leyla **KARAHAN** (2008), s. 85-86

²⁹⁴ Tuncer **GÜLENSOY** (2000), s. 437

²⁹⁵ Ali **YAKICI** vd. (2005), s. 194-195

²⁹⁶ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s. 166-169

²⁹⁷ Sadettin **KOÇ** vd. (2008), s. 223-224

4.4.2.a. Metnimizden Ki'li Birleşik Cümle İle İlgili Örnekler

Nihayet elem-i intizarı o derece müştedd oldu ki elinde tuttuğu kitabın bir kelimesini anlamayacak bir hale geldi. 55-17

Adamcağızı öyle büyük bir heyecan yakaladı ki şiddet-i darebattan kalbinde peyda olan gümbürtüleri saat-i rakkasın tıkırtılarından daha kuvvetli işitiyordu. 73-9

Bunlar birbirlerini görünce o kadar bozuldular ki çehreleri ağlamak ile gülmek beyninde na-kabil-i tarif bir hal-i acip peyda eyledi. 75-17

Dehri efendi ciddi bir müstantik tavrıyla dedi ki: “Birader! Tabiatımı bilirsiniz. Ne sorar isem doğru cevap vermekten başka sizin için bir tarik-i selamet yoktur. Tutacağım bir yalanınıza mukabil göstereceğim şiddet-i muameleyi izaha lüzum görmem. Siz bir müddet evvel odanızda yokmuşsunuz.” 97-29

Öyle bir yalan ki garip... manasız... abes... acip. 105-1

Hararet-i vücudu o derece müştedd oldu ki kalbinde kaynayan bu takat-i ber-endezane ateşin her zerre-i vücuduna yayıldığını hissetti. 117-6

Sanki zannedersin ki birbirinin ağzına girecekler. 155-32

Sanırsın ki odada yangın var. 156-27

Sadri biraz kendini zapta uğraşarak dedi ki: “Nasıl? Şu ahmak oğlandan intikamımızı çıkarabilecek miyiz? ” 162-2

4.4.3. İÇ İÇE BİRLEŞİK CÜMLE

Bir cümle ile o cümlede görev alan bir başka cümlelerin yer almasıyla kurulan birleşik cümleye iç içe birleşik cümle denir. Birleşik cümlede temel cümleye dış cümle, yan cümleye iç cümle de denir. İç cümle her zaman temel cümlelerin ya doğrudan nesnesi olur ya da iç cümledeki herhangi bir kelime grubuna ait bir isim görevi üstlenir. İç içe birleşik cümlelerin kullanımına en çok alıntılar ve aktarmalarda başvurulur.²⁹⁸

²⁹⁸ Bilal AKTAN (2009), s.132

Muharrem Ergin “Bu, bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir.” Şeklinde iç içe birleşik cümleyi tanımlamıştır. ²⁹⁹

M. Metin Karaörs iç içe birleşik cümleyi “Bir cümlenin başka bir cümlenin unsuru olması veya başka bir cümle içine girmesi sonunda meydana gelen birleşik cümle tipidir” şeklinde tarif etmiştir. ³⁰⁰

Hikmet Dizdaroğlu iç içe birleşik cümleye “Kaynaşık cümle” adını vermiştir. ³⁰¹

Tufan Demir “Yapılarına Göre Cümleler” ana başlığında ayrı bir başlık olarak “Girişik Cümle” başlığı altında iç içe birleşik cümleden söz etmiş ve “Bir temel cümle ile eylemsiyle kurulmuş bir veya birkaç cümlecğin ya da bir cümle içinde ad gibi kullanılmış bağımsız bir cümlenin birlikte oluşturdukları cümleye girişik cümle denir.” şeklinde girişik cümleyi tanımlamıştır. Demir, birleşik cümle ile girişik cümle birbirine çok benzediğini, bu konuda dilciler ve dilbilgisi kitapları arasında bir birlik olmadığını, iki cümle arasındaki en önemli ayrımın birleşik cümlede “yan cümlenin” çekimli bir eylemle, girişik cümlede ise “ya cümlecğin” bir eylemsiyle kurulması olduğunu belirtmiş ve girişik cümleyi iki türe ayırmıştır:

- 1- Yan cümlecikle kurulan girişik cümle
- 2- Bağımsız cümleyle kurulan girişik cümle. ³⁰²

H. İbrahim Delice iç içe birleşik cümleyi “Bir cümle, bağımsız cümle yapısını koruduğu halde başka bir cümlenin içinde onun bir ögesi olarak yer alabilir. Bu şekilde oluşturulmuş birleşik cümlelere iç içe birleşik cümle denir. Bu şekilde yapılmış cümlelerin ayrıntılı çözümlemesi, bu unsurun yüklemi esas alınarak, bağımsız bir cümle imiş gibi yapılır. ³⁰³

²⁹⁹ Muharrem **ERGİN** (1993), s.384

³⁰⁰ Metin **KARAÖRS** (1993), s.50

³⁰¹ Halil **GÜL**, (2007), Peyami Safa'nın “Mahşer” Adlı Eseri Üzerine Cümle (Sentaks) çalışması, Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, s.130

³⁰² Tufan **DEMİR** (2006), s.246-253

³⁰³ H.İbrahim **DELİCE** (2007), s.166

Metnimizden 741 İç içe birleşik cümle tespit edilmiştir.

4.4.3.a. Metnimizden Bazı İç İçe Birleşik Cümle Örnekleri

Anjel bu defa Türkçe olarak: “Bu akşam puf börek var?” 27-24

Sadriderin derin mülâhazaya vararak: “Yalnız birisine ihtisas peyda ettim. Fakat o da ehemmiyetsiz...” 38-13

Kendi kendine:”bizim sofanın ortasındaki asma lamba evvelleri her gece sabaha kadar yanardı. Aceba şimdi niçin yanmıyor? Bu geceye kadar ben buna neden dikkat etmedim? İki-üç hafta var ki lamba herkes yatıncaya kadar yanıyor... Sonra sönyüyor. Hatta bu gece ben odama girerken yine yanıyordu. İşte şimdi sönmüş... Gazını az koyuyorlar da mı sönyüyor? Yoksa birimi söndürüyor? Bu ne hikmet?” dedi. 71-30, 72-1

“Hah işte şimdi çıkabilerseniz çıkınız bakayım! Kendinizi bahçeden aşağıya atmanıza kalkışsanız oda yüksektir. Size acırım, vücudunuzda kırılmadık kemik kalmaz. Hurdahaş olursunuz...” dedi. (81-22/25)

Dehri Efendi hiddetinden birkaç defa yerinden kalkıp oturarak: “Bir lakırtı kelepçesi olsa da şu karının ağzına vursam... Çünkü başka türlü susmayacak... (biraderine hitaben) Demek sözlerin harfi harfine doğru?” 99-25

İkisi cüzi titrek bir seda ile evvelki ifadelerini tekrar ederek: “Bu kadın bize iftira ediyor. Odamızdan bir yere ayrılmadık,” dediler. 102-15

Bu çat patların adedi altıyı, yediyi bulunca Şemi’de samia hıraşane: “Efendi babacığım insafınız yok mu? Gece dışarı çıkmak kabahatse onlar da çıktılar. Onları da dövünüz. Vay tabanlarım...” diye bir feryattır başladı. 107-18

Dehri Efendi: “Benim sana bu gece kaydıyla sorduğum suale dikkat etmediğin için bu kadar dayak yedin. Bu değnekler işte o dikkatsizliğinin bir ceza-yı sezasıdır. Çözün falakayı...” 109-11

Amca müstehziyane: “O sizden mesul bir keyfiyet değildir. Onu ben bilirim. (Eliyle kalbini göstererek) Onu ancak burası bilir... Esrar-ı zatiyeme mi vakıf olmak

istiyorsunuz? Herkesin kalbinde bir aslan yatar... Ben onu seviyorum dedim ya! İşte bu söz sizin için kafi olmalı... Öte tarafı sizin ne vazifeniz? “ 128-3

Şemi yüzünü yıkamayı falan unutarak: “Bu kadar söyledin... Ötesini de elbette anlatacaksın!”134-28

Amca Bey hiddetle: “Ulan ne gülüyorsun?” 137-16

Amca Bey: “Yok canım senin anlayacağın üç kişi birden trapezden aşağı düştük... kaza... ne çare?” 138-28

Orta yerdeki masanın üzerine hokka, kalem gibi edavat-ı tahririye birkaç lugat kitabı ihzar ettikten sonra Amca Bey Sadri’ye “haydi gel bakalım albizya” dedi. 145-26

Muhatabı da “ben hazırım antil mentika” cevabını verdi. 145-29

Birer sigara sardıktan sonra aşçı: “Hele birer daha göndürsek nasıl olur?” 152-8

Sadri arkasından yavaşça: “Zırrrrrt...” dedi.161-11

Netice-i tefekküratı olarak kendi kendine: “Evvela gidip şu kapının kilidini dikkatle muayene edeyim. Netice-i tekkikatım üzerine belki bu babda bir karar verebilirim” dedi 166-22

Pederi Fransızca “Le fruit est une gousse allongee” diye söyleniyordu. 167-12

İhtizazlı bir seda ile: “Şu aynalı dolabın anahtarını ver... İçinde kimse yoksa bu gece seni affedeceğim...” 174-18

BÖLÜM III
CÜMLE TAHLİLLERİ

Müellif / bu eserde gösterdiği kudret-i edebiye ve maharet-i tetkike alemin ağladığını görünce/

ö zt

kendisi / de / zapt-ı dumuna / muktedir olamamış.

ö cdu yt y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : Kurallı
- Anlamına göre : Olumsuz
- Yüklemine göre : Fiil
- Yapısına göre : Basit

Kelime Grupları:

- bu eserde gösterdiği kudret-i edebiye ve maharet-i tetkike alemin ağladığını görünce : Zarf-fiil grubu
- bu eserde gösterdiği kudret-i edebiye ve maharet-i tetkike alemin ağladığı(nı) : Belirtili isim tamlaması
- bu eserde gösterdiği kudret-i edebiye ve maharet-i tetkike alemin ağladığı(ı) : Sıfat fiil grubu
- bu eserde gösterdiği kudret-i edebiye ve maharet-i tetkike : Sıfat tamlaması
- bu eserde gösterdiği kudret-i edebiye ve maharet-i tetkike : Partisip grubu (sıfat fiil grubu)
- (onun) bu eserde gösterdiği : İyelik grubu
- kudret-i edebiye ve maharet-i tetkike : Bağlama grubu
- kudret-i edebiye (edebiye kudreti) : Belirtisiz isim tamlaması
- maharet-i tetkike (tetkik mahareti) Belirtisiz isim tamlaması
- bu eserde : Sıfat tamlaması
- (onun) kendisi : İyelik grubu
- Zapt-ı dumuna (gözyaşlarının zaptı) : Belirtili isim tamlaması

- Anlamına göre : Olumlu
- Yüklemine göre : isim
- Yapısına göre : Basit

Kelime Grupları:

- Yalnız karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine koskoca bir dolaplı büro vaz' edilmiş olmasından başka odanın teşrifatça bir kusuru : Belirtili isim tamlaması
- Odanın teşrifatça bir kusur(u) : Belirtili isim tamlaması
- Teşrifatça bir kusur : Sıfat tamlaması
- Karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine koskoca bir dolaplı büro vaz' edilmiş olmasından başka : Edat grubu
- Karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine koskoca bir dolaplı büro vaz' edilmiş olması(ndan) : Belirtisiz isim tamlaması
- Karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine koskoca bir dolaplı büro vaz' edilmiş olma(sından) : Fiil (İsim – fiil) grubu
- Karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine koskoca bir dolaplı büro vaz' edilmiş: Partisip grubu (Sıfat fiil grubu)
- Yalnız karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine koskoca bir dolaplı büro : Sıfat tamlaması
- Yalnız karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine koskoca bir dolaplı büro : Partisip grubu (Sıfat fiil grubu)
- Karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap yerine : Belirtili isim tamlaması

- Karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen küçük dolap : Sıfat tamlaması
- Karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için vaz' edilen (küçük dolap) : Partisip grubu (Sıfat fiil grubu)
- küçük dolap yerine : Belirtisiz isim tamlaması
- küçük dolap : Sıfat tamlaması
- koskoca bir dolaplı büro : Sıfat tamlaması
- karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak için : Edat grubu
- karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek koymak : Fiil (isim-fiil) grubu
- karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek : Partisip grubu (sıfat-fiil grubu)
- karyolanın başucuna alafrangalık adetince lazımlı addolunan bazı çanak çömlek : Sıfat tamlaması
- bazı çanak çömlek : Sıfat tamlaması
- çanak çömlek : Tekrar grubu
- karyolanın başucu(na) : Belirtili isim tamlaması
- alafrangalık adetince : Belirtisiz isim tamlaması

5.

Oda kapısını aralık bırakıp kitapla beraber döşeğine girdi. 55-9

(O) / Oda kapısını aralık bırakıp / kitapla beraber / döşeğine / girdi.

gö

zt

z

yt

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : Kurallı
- Anlamına göre : Olumlu
- Yüklemine göre : Fiil
- Yapısına göre : Basit

Kelime Grupları:

- Oda kapısını aralık bırakıp : Gerundium (Zarf-fiil) grubu
- Oda kapısı : Belirtisiz isim tamlaması
- Kitapla beraber : Edat grubu
- (onun/kendinin) döşegine: İyelik grubu

6.

Mürebbiye ile hem bezm-i mahremane oldukları zamanlarda kızın ettiği vaatlere , verdiği ümitlere, gösterdiği muhabbetlere, temin ettiği sadakatlere, samimiyetle, safvetle inanmıştı. 115-17

(O) / Mürebbiye ile hem bezm-i mahremane oldukları zamanlarda / kızın ettiği

gö

z t

vaatlere, verdiği ümitlere, / gösterdiği muhabbetlere, / temin ettiği sadakatlere, /

yt

yt

yt

samimiyetle,/ safvetle / inanmıştı.

z

z

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre: Kurallı
- Anlamına göre: Olumlu
- Yüklemine göre: Fiil
- Yapısına göre: Basit

Kelime Grupları:

- Mürebbiye ile hem bezm-i mahremane oldukları zamanlarda: Sıfat tamlaması
- Mürebbiye ile hem bezm-i mahremane oldukları(zaman): Partisip (sıfat-fiil)grubu
- (Onların) Mürebbiye ile hem bezm-i mahremane oldukları: İyelik grubu
- Mürebbiye ile: Edat grubu

- Kızın ettiği vaatlere, verdiği ümitlere, gösterdiği muhabbetlere,temin ettiği sadakatlere: Sıfat tamlaması
- Kızın ettiği vaatlere, verdiği ümitlere, gösterdiği muhabbetlere,temin ettiği (sadakatlere): Partisip(sıfat-fiil) grubu
- Kızın ettiğ(i), verdiğ(i), gösterdiğ(i), temin ettiği: Belirtili isim tamlaması

7.

Amca Bey'in her gün kukla gibi giyinip tuvaletine fevk-el-had itina göstermesini , Şemi'nin günden güne zayıflayarak sararıp solmasını / pek nazar-ı bi-kaydiyle / göremez oldu. 66-1

(O) / Amca Bey'in her gün kukla gibi giyinip tuvaletine fevk-el-had itina göstermesini,/

gö

bln

Şemi'nin günden güne zayıflayarak sararıp solmasını / pek nazar-ı bi-kaydiyle /

bln

z

göremez oldu.

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : Kurallı
- Anlamına göre : Olumlu
- Yüklemine göre : Fiil
- Yapısına göre : Basit

Kelime Grupları:

- Amca Bey'in her gün kukla gibi giyinip tuvaletine fevk-el-had itina göstermesi(ni) : Belirtili isim tamlaması
- Amca Bey'in her gün kukla gibi giyinip tuvaletine fevk-el-had itina gösterme(si) :Fiil(isim-fiil) grubu

- Amca Bey'in her gün kukla gibi giyinip: Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- (Onun) tuvaletine : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- Amca Bey'in her gün kukla gibi : Edat grubu
- Amca Bey : Unvan grubu
- Her gün : Sıfat tamlaması
- Şemi'nin günden güne zayıflayarak sararıp solması(nı) : Belirtili isim tamlaması
- Şemi'nin günden güne zayıflayarak sararıp solma(sı) : Fiil (isim-fiil) grubu
- Şemi'nin günden güne zayıflayarak sararıp : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- Şemi'nin günden güne zayıflayarak : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- günden güne : kısaltmış grup
- günden güne : Ablatif grubu
- pek nazar-ı bi-kaydiyle : Edat grubu
- nazar-ı bi-kaydi : Sıfat tamlaması

8.

Dehri Efendi'nin verdiği emir üzerine Sadri ile Eda biçare Şemi'nin ayaklarını falakaya sokup sımsıkı burarak peder efendiye doğru çevirdiler. 106-3

Dehri Efendi'nin verdiği emir üzerine / Sadri ile Eda / biçare Şemi'nin ayaklarını /

zt

ö

bln

falakaya sokup sımsıkı burarak / peder efendiye doğru / çevirdiler.

zt

zt

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre: Kurallı
- Anlamına göre: olumlu
- Yüklemine göre: fiil
- Yapısına göre: Basit

Kelime Grupları:

- onu masum görme(ye) : Fiil (isim fiil) grubu
- onu affetme(ye) : Fiil (isim fiil) grubu
- evvelki gibi sevme(ye) : Fiil (isim fiil) grubu
- evvelki gibi : Edat grubu
- şiddetle : Edat grubu
- (onun) ihtiyacı : İyelik grubu (Belirtili isim tamlaması)

10.

Sadri'nin kalemde olması, Amca Bey'in yalıda bulunmaması, mürebbiyenin bahçede gezinmesi bu maksadını teshil edecek tesadüflerdendi. 166-27

Sadri'nin kalemde olması, Amca Bey'in yalıda bulunmaması, mürebbiyenin bahçede

ö

gezinmesi / bu maksadını / teshil edecek tesadüflerdendi.

bln

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : Kurallı
- Anlamına göre : olumlu
- Yüklemine göre : isim
- Yapısına göre : Basit

Kelime Grupları:

- Sadri'nin kalemde olması : Belirtili isim tamlaması
- Sadri'nin kalemde olma(sı) : Fiil (isim-fiil) grubu
- Amca Bey'in yalıda bulunmaması : Belirtili isim tamlaması
- Amca Bey'in yalıda bulunmama(sı) : Fiil (isim-fiil) grubu
- Amca Bey : Unvan grubu
- mürebbiyenin bahçede gezinmesi : Belirtili isim tamlaması

- mürebbiyenin bahçede gezinme(si) : Fiil (isim-fiil) grubu
- bu maksadını teshil edecek tesdüf : Sıfat tamlaması
- bu maksadını teshil edecek (tesadüf) : Partisip (sıfat-fiil) grubu
- (onun) bu maksadı: Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- bu maksad : Sıfat tamlaması
- Teshil et- : Birleşik fiil

B. BASİT SIRALI CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Mürebbiye, gönlünde şimdilik ne Şemi ne de Sadri için bir istidat-ı sevda görmüyor, ikisini de sevmiyordu. 7-29

Mürebbiye / gönlünde / şimdilik / ne Şemi ne de Sadri için / bir istidat-ı sevda /

ö yt z z bsn

görmüyor / ikisini / de / (o) / sevmiyordu.

y bln cdu gö y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre :İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumsuz
- Yüklemine göre :İki cümle de fiil
- Yapısına göre :İki cümleden oluşan basit sıralı cümle

Kelime Grupları:

- (Kendi) gönlünde : Belirtili isim tamlaması
- (Kendi) gönlünde : İyelik grubu
- ne Şemi ne de Sadri için : Edat grubu
- ne Şemi ne de Sadri : Bağlama drubu
- bir istidat-ı sevda : Sıfat tamlaması
- istidat-ı sevda : Belirtisiz isim tamlaması
- (onların) ikisi(ni) : Belirtili isim tamlaması
- (onların) ikisini : iyelik grubu

3.

Lakin gerdanı, yanakları dolgunca, elleri tombulca olması, o nahafet-i bedenle latif bir tezat teşkil eder, miyana bakan kendisini zayıf, simayı gören semiz zanneder.47-4

Lakin / gerdanı, yanakları dolgunca, elleri tombulca olması, / o nahafet-i bedenle /

cdu

ö

z

latif bir tezat / teşkil eder, / miyana bakan / kendisini / zayıf / simayı gören / semiz /

bsn

y

ö

bln

z

ö

z

zanneder.

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre :İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre :İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan basit sıralı cümle

Kelime Grupları:

- (onun)gerdanı, yanakları dolgunca, elleri tombulca olması : Zinc. İsim tamlaması
- gerdanı, yanakları dolgunca, elleri tombulca olma : Fiil (isim-fiil) grubu
- (Onun) gerdanı, yanakları : Belirtili isim tamlaması
- (Onun) gerdanı, yanakları: İyelik grubu
- (Onun) elleri : Belirtili isim tamlaması
- (Onun) elleri : İyelik grubu
- o nahafet-i bedenle : Edat grubu
- o nahafet-i beden : Sıfat tamlaması
- nahafet-i beden : Belirtisiz isim tamlaması
- latif bir tezat : Sıfat tamlaması
- bir tezat : Sıfat tamlaması

- miyana bakan : Partisip grubu
- (onun)kendisi(ni) : Belirtili isim tamlaması
- (onun)kendisi(ni) : İyelik grubu
- simayı gören : Partisip grubu
- teşkil eder : Birleşik fiil
- zanneder : Birleşik fiil

4.

Zavallı çocuk mürebbiyenin öyle kendisine baygın baygın imale-i nigah edişinin gönlünü avlamak için olduğunu bilmiyor, birdenbire böyle bir sürat-i barika-nüma ile ateşe düşüşü mürebbiyenin eser-i mahareti olduğunu ise hiç derk edemiyordu. 49-27

Zavallı çocuk / mürebbiyenin öyle kendisine baygın baygın imale-i nigah edişinin gönlünü avlamak için olduğunu /

ö

bln

bilmiyor, / (o) / birdenbire böyle bir sürat-i barika-nüma ile ateşe düşüşü

y

gö

bln

mürebbiyenin eser-i mahareti olduğunu / ise / hiç / derk edemiyordu.

cdu

z

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre :İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumsuz
- Yüklemine göre :İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan basit sıralı cümle

Kelime Grupları:

- zavallı çocuk : Sıfat tamlaması
- mürebbiyenin öyle kendisine baygın baygın imale-i nigah edişinin gönlünü avlamak için olduğunu : Zinc.isim tamlaması
- mürebbiyenin öyle kendisine baygın baygın imale-i nigah edişinin gönlünü avlamak için olduğu : Partisip (sıfat-fiil) grubu
- mürebbiyenin öyle kendisine baygın baygın imale-i nigah edişinin gönlünü avlamak için : Edat grubu
- mürebbiyenin öyle kendisine baygın baygın imale-i nigah edişinin gönlünü avlamak : Fiil (isim- fiil) grubu
- mürebbiyenin öyle kendisine baygın baygın imale-i nigah edişi : Belirtili isim tamlaması
- (onun) gönlünü : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- (onun) kendisi : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- baygın baygın imale-i nigah ediş : Fiil (isim-fiil) grubu
- baygın baygın imale-i nigah : Sıfat tamlaması
- baygın baygın : Tekrar grubu
- bir sürat-i barika-nüma ile ateşe düşüş(ü) : Fiil (isim fiil) grubu
- bir sürat-i barika-nüma ile : Edat grubu
- bir sürat-i barika-nüma : Sıfat tamlaması
- sürat-i barika-nüma : Belirtisiz isim tamlaması
- mürebbiyenin eser-i mahareti olduğu : Zinc. isim tamlaması
- mürebbiyenin eser-i mahareti olduğu : Partisip grubu(sıfat-fiil)
- mürebbiyenin eser-i mahareti : Zinc. isim tamlaması
- eser-i maharet : Belirtisiz sim tamlaması
- derk edemiyordu : Birleşik fiil grubu

5.

Hissiyat-ı nisvaniyesi şiddetle galeyana geldi, gözlerinden dökülen hüznüperverane birkaç damla yaş parmaklarıyla sildi. 54-26

Hissiyat-ı nisvaniyesi / şiddetle / galeyana geldi, / (O) / gözlerinden dökülen

ö z y gö bln

hüzünperverane birkaç damla yaş / parmaklarıyla / sildi.

z y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre :İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre :İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan basit sıralı cümle

Kelime Grupları:

- (onun) Hissiyat-ı nisvaniyesi : Belirtili isim tamlaması
- hissiyat-ı nisvaniyesi : Belirtisiz isim tamlaması
- şiddetle : Edat grubu
- gözlerinden dökülen hüzünperverane birkaç damla yaş : Sıfat tamlaması
- Gözlerinden dökülen (hüzünpervane birkaç damla yaş): Partisip grubu (sıfat-fiil)
- hüzünperverane birkaç damla yaş : Sıfat tamlaması
- birkaç damla yaş : Sıfat tamlaması
- birkaç damla : Sıfat tamlaması
- (onun) gözleri : Belirtili isim tamlaması (İyelik grubu)
- Parmaklarıyla : Edat grubu
- Gale yana geldi: Birleşik fiil grubu

6.

Amca Bey “cankurtaran yok mu bir çuval kemik kesildim. Hurd oldum.” tazallümatıyla haykırıyor, Sadri boğazını boyun bağının ribka-i tazyikinden kurtarmak için ağzı Şemi'nin neresine tesadüf ederse oradan koparasiya ısırıyor, bu dendan-ı şiddete ara sıra Amca Bey'in de orası burası uğruyordu. 132-3

Amca Bey / “cankurtaran yok mu bir çuval kemik kesildim. Hurd oldum.”
tazallümatıyla /

ö z

haykırıyor, / Sadri / boğazını / boyun bağının ribka-i tazyikinden kurtarmak için /

y ö zt

ağzı Şemi'nin neresine tesadüf ederse oradan koparasiya / ısırıyor, / bu dendan-ı
şiddete /

zt y yt

ara sıra / Amca Bey'in de orası burası / uğruyordu.

z ö y

- Yardımcı cümlenin unsurları (Birinci cümle):

cankurtaran / yok mu , / (ben) / bir çuval kemik / kesildim.

ö y gö bsn y

(ben) / hurd oldum.

gö y

- Yardımcı cümlenin unsurları (İkinci cümle) :

Ağzı / Şemi'nin neresine / tesadüf ederse

ö yt y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : üç cümle de kurallı
- Anlamına göre : üç cümle de olumlu
- Yüklemine göre : üç cümle de fiil
- Yapısına göre : üç cümleden oluşan basit sıralı cümle (bu cümlenin 1. Cümlesi kendi içinde iç içe birleşik cümle 2. Cümlesi şartlı birleşik cümle.)

Kelime Grupları:

- Amca Bey : Unvan grubu
- “cankurtaran yok mu bir çuval kemik kesildim. Hurd oldum.” tazallümatıyla : Edat Grubu
- “cankurtaran yok mu bir çuval kemik kesildim. Hurd oldum..” tazallümatı : Belirtisiz isim tamlaması
- cankurtaran : Birleşik isim
- bir çuval kemik : Sıfat tamlaması
- bir çuval : Sıfat tamlaması
- Sadri boğazını boyun bağının ribka-i tazyikinden kurtarmak için ağzı Şemi'nin neresine tesadüf ederse : İkinci cümlenin şart cümlesi
- boğazını boyun bağının ribka-i tazyikinden kurtarmak için : Edat grubu
- boğazını boyun bağının ribka-i tazyikinden kurtarmak : Fiil grubu
- boyun bağının ribka-i tazyiki : Zinc.isim tamlaması
- boyun bağı : Belirtisiz isim tamlaması
- ribka-i tazyik : Sıfat tamlaması
- (kendisinin)boğazını : İyelik grubu (belirtili isim tamlaması)
- (onun) ağzı : Belirtili isim tamlaması(İyelik Grubu)
- Şemi'nin neresi : Belirtili isim tamlaması

- tesadüf et- : Birleşik fiil
- oradan koparısıya : Gerundium (zarf-fiil) grubu
- bu dandan-ı şiddete : Sıfat tamlaması
- ara sıra : Tekrar grubu
- Amca Bey'in de orası burası : Belirtili isim tamlaması
- Amca Bey : Unvan grubu
- (onun) orası burası:İyelik grubu
- orası burası : Tekrar grubu

7.

Kameriyenin derununda fıstık dalından müdevver masanın bir tarafına kendi geçer, karşısına da çocukları oturtur, ders kitaplarını defterleri, hokkayı, kalemleri bir nizam-ı mahsusla masanın üzerine yerleştirir, şakirtlerine orada her gün muayyen saatlerde biraz gramer okutur. 8-30, 9-1

Kameriyenin derununda fıstık dalından müdevver masanın bir tarafına / kendi /

yt

ö

geçer, /

y

(o) / karşısına / da / çocukları / oturtur, / (o) /ders kitaplarını, defterleri, hokkayı,

gö yt cdu bln y gö

bln

kalemleri / bir nizam-ı mahsusla / masanın üzerine / yerleştirir, / (o) /şakirtlerine /

z

yt

y

gö

yt

orada / her gün / muayyen saatlerde / biraz gramer / okutur.

yt

z

zt

bsn

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : Dört cümle de kurallı
- Anlamına göre : Dört cümle de olumlu
- Yüklemine göre : Dört cümle de fiil
- Yapısına göre : Dört cümleden oluşan basit sıralı cümle

Kelime Grupları:

- Kameriyenin derunu(nda) : Belirtili isim tamlaması
- fıstık dalından müdevver masanın bir tarafına : Belirtili isim tamlaması
- fıstık dalından müdevver masa : Sıfat tamlaması
- bir taraf(ı) : Sıfat tamlaması
- fıstık dalı : Belirtisiz isim tamlaması
- (onun) karşısına : Belirtili isim tamlaması
- (onun) karşısı : İyelik grubu
- ders kitapları(nı) : Belirtisiz isim tamlaması
- bir nizam-ı mahsusla : Edat grubu
- bir nizam-ı mahsus : Sıfat tamlaması
- nizam-ı mahsus : Sıfat tamlaması
- masanın üzeri(ne) : Belirtili isim tamlaması
- (onun) şakirtleri(ne) : Belirtili isim tamlaması
- (onun) şakirtleri : İyelik grubu
- her gün : Sıfat tamlaması
- muayyen saatlerde : Sıfat tamlaması
- biraz gramer : Sıfat tamlaması

8.

Fakat birinin vücutça yamru yumruluğuna inzimam eden budalalığını, diğerinin çocukluğunu, toyluğunu düşünerek her ikisinin de mürebbiye tarafından nazar-ı tenezzül atfına şayan görülemeyeceğine hükmediyor, mürebbiyenin orada bunlara gösterdiği tebessümleri istihzaya hamlediyordu.

(o) /Fakat / birinin vücutça yamru yumruluğuna inzimam eden budalalığını,

gö cdu

zt

diğerinin çocukluğunu, toyluğunu düşünerek / her ikisinin de mürebbiye tarafından nazar-ı tenezzül atfına şayan görülemeyeceğine / hükmediyor, / (o) /mürebbiyenin

yt

y

gö

bln

orada bunlara gösterdiği tebessümleri / istihzaya / hamlediyordu.

yt

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan basit sıralı cümle

Kelime Grupları:

- birinin vücutça yamru yumruluğuna inzimam eden budalalığını, diğerinin çocukluğunu, toyluğunu düşünerek : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- birinin vücutça yamru yumruluğuna inzimam eden budalalığını : Sıfat tamlaması
- birinin vücutça yamru yumruluğuna inzimam eden : Partisip grubu
- birinin vücutça yamru yumruluğuna inzimam eden budalalığını : Belirtili isim tamlaması
- birinin vücutça yamru yumruluğu : Belirtili isim tamlaması
- yamru yumruluğ(k) : Tekrar grubu
- diğerinin çocukluğunu, toyluğunu : Belirtili isim tamlaması
- her ikisinin de mürebbiye tarafından nazar-ı tenezzül atfına şayan görülemeyeceği(ne) : Belirtili isim tamlaması

- her ikisinin de mürebbiye tarafından nazar-ı tenezzül atfına şayan görülemeyeceğine : Partisip (sıfat-fiil) grubu
- her ikisi : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- mürebbiye tarafı(ndan) : Belirtisiz isim tamlaması
- nazar-ı tenezzül atfına : Zinc. isim tamlaması
- nazar-ı tenezzül : Belirtisiz isim tamlaması
- mürebbiyenin orada bunlara gösterdiği tebessümleri : Sıfat tamlaması
- mürebbiyenin orada bunlara gösterdiği (tebessüm): Partisip grubu (sıfat fiil)
- mürebbiyenin orada bunlara gösterdiği : Belirtili isim tamlaması
- hükmediyor : Birleşik fiil
- hamlediyordu : Birleşik fiil

C. BAĞLI CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Bu dram Paris'in tiyatro sahnelerinde yüzlerce defa mevki-i temaşaya konmuş ve her defa oynanışında fart-ı teessürle temaşageranın gözlerinden çeşme gibi yaş boşanmış.

13-2

Bu dram / Paris'in tiyatro sahnelerinde / yüzlerce defa / mevki-i temaşaya /

sö

yt

z

yt

konmuş / ve / her defa oynanışında / fart-ı teessürle /

y

cdu

zt

z

temaşageranın gözlerinden / çeşme gibi yaş / boşanmış.

yt

ö

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan bağlı cümle

Kelime Grupları:

- bu dram : Sıfat tamlaması
- Paris'in tiyatro sahneleri(nde) : Zinc. isim tamlaması
- tiyatro sahneleri : Belirtisiz isim tamlaması
- mevki-i temaşaya : Belirtisiz isim tamlaması
- yüzlerce defa : Sıfat tamlaması
- (onun) her defa oynanış(nda) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- her defa oynanış : Fiil (isim fiil) grubu
- her defa : Sıfat tamlaması

- fart-ı teessürle : Edat grubu
- fart-ı teessür : Belirtisiz isim tamlaması
- temaşageranın gözleri(nden) : Belirtili isim tamlaması
- çeşme gibi yaş : Sıfat tamlaması
- çeşme gibi : Edat grubu

2.

Amca Bey'in birkaç karı alarak geçinemeyip boşaması, Dehri Efendi'yi fevk-el-hadd agzab etmiş ve bu hiddet neticesi zavallı Amca Bey'in ebedi bir bekarlığa mahkumiyetini mucip olmuştur. 33-3

Amca Bey'in birkaç karı alarak geçinemeyip boşaması, / Dehri Efendi'yi /

ö

bln

fevk-el-hadd / agzab etmiş / ve / bu hiddet neticesi /

z

y

cdu

ö

zavallı Amca Bey'in ebedi bir bekarlığa mahkumiyetini /

bln

mucip olmuştur.

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan bağlı cümle

Kelime Grupları:

- Amca Bey'in birkaç karı alarak geçinemeyip boşaması : Belirtili isim tamlaması

- Amca Bey'in birkaç karı olarak geçinemeyip boşama(sı): Fiil (isim-fiil) grubu
- Amca Bey'in birkaç karı olarak geçinemeyip : Gerundium (Zarf-fiil) grubu
- Amca Bey'in birkaç karı olarak : Gerundium (Zarf-fiil) grubu
- Amca Bey : Ünvan grubu
- birkaç karı : Sıfat tamlaması
- Dehri Efendi : Ünvan grubu
- agzap etmiş : Birleşik fiil grubu
- bu hiddet neticesi : Sıfat tamlaması
- hiddet neticesi : Belirtisiz isim tamlaması
- zavallı Amca Bey'in ebedi bir bekarlığa mahkumiyeti(ni) : Belirtili isim tamlaması
- zavallı Amca Bey : Sıfat tamlaması
- Amca Bey: Ünvan grubu
- ebedi bir bekarlığ(k)(a) : Sıfat tamlaması
- bir bekarlık : Sıfat tamlaması
- mucip olmuştu : Birleşik fiil grubu

3.

Gittiği mektep-i aliyede falaka, değnek yok, ama yalıda var. 44-16

Gittiği mektep-i aliyede / falaka, / değnek / yok, / o / ama / yalıda / var.

yt ö ö y gö cdu yt y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : Her iki cümle de olumludur
- Yüklemine göre : İki cümle de isim
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan bağlı cümle

Kelime Grupları:

- Gittiği mektep-i aliyyede : Sıfat tamlaması
- Gittiği(mektep-i aliye): Partisip (sıfat-fiil) grubu
- (Onun) gittiği:iyelik grubu (belirtili isim tamlaması)
- mektep-i aliye(de) : Sıfat tamlaması

4.

Amca Bey hariçteki ayak seslerinden başka masanın altında hemen kulağının dibindeki bu ikinci pıtırtyı işitince diri diri kapana yakalanıp da kapan sahibinin vürudunu hisseden sansar gibi ne masanın altında durabiliyor ne de dışarı kaçabiliyordu. 73-5

Amca Bey / hariçteki ayak seslerinden başka masanın altında hemen kulağının

ö

dibindeki bu ikinci pıtırtyı işitince /

zt

sansar gibi / ne / masanın altında / durabiliyor / ne de / (o)

cdu yt y cdu gö

/ dışarı / kaçabiliyordu.

z y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de yapıca olumlu, anlamca olumsuz
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan bağlı cümle

Kelime Grupları:

- Amca Bey : Unvan grubu
- hariçteki ayak seslerinden başka masanın altında hemen kulağının dibindeki bu ikinci pıtırtyı işitince : Gerundium (Zarf-fiil) grubu
- hariçteki ayak seslerinden başka masanın altında hemen kulağının dibindeki bu ikinci pıtırtyı : Sıfat tamlaması
- hariçteki ayak seslerinden başka : Edat grubu
- masanın altı(nda) : Belirtili isim tamlaması
- hariçteki ayak sesleri(nden) : Sıfat tamlaması
- ayak sesleri : Belirtisiz isim tamlaması
- kulağının dibin(deki) : Belirtili isim tamlaması
- bu ikinci pıtırtyı(yı) : Sıfat tamlaması
- ikinci pıtırtyı : Sıfat tamlaması
- diri diri kapana yakalanıp : Gerundium (Zarf-fiil) grubu
- diri diri : Tekrar grubu
- kapan sahibinin vürudunu hissedenden sansar gibi : Edat grubu
- kapan sahibinin vürudunu hissedenden sansar:Sıfat tamlaması
- kapan sahibinin vürudunu hissedenden (sansar): Partisip (sıfat-fiil) grubu
- kapan sahibinin vürudunu : Zinc.isim tamlaması
- kapan sahibi : Belirtili isim tamlaması
- durabiliyor : Birleşik fiil grubu
- kaçabiliyordu : Birleşik fiil grubu

5.

Ömründe hiç hissetmemiş olduğu bir ateş, şiddet-i tesiri tarif olunmaz bir alev sanki temeyyü edip kanına karışmış da damarlarında deveran ediyordu. 116-18

Ömründe hiç hissetmemiş olduğu bir ateş, şiddet-i tesiri tarif olunmaz bir alev / sanki /

ö

cdu

temeyyü edip / kanına / karışmış / da / (o) / damarlarında / deveran ediyordu.

zt

yt

y

cdu

gö

yt

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan bağlı cümle (özneleri ortak)

Kelime Grupları:

- hiç hissetmemiş olduğu bir ateş, şiddet-i tesiri tarif olunmaz bir alev sanki temeyyü edip : Gerindium (Zarf-fiil) grubu
- Ömründe hiç hissetmemiş olduğu bir ateş : Sıfat tamlaması
- Ömründe hiç hissetmemiş olduğu (bir ateş): Partisip grubu
- (onun) Ömrü(nde) : Belirtili isim tamlaması
- (onun) Ömrü : İyelik grubu
- bir ateş : Sıfat tamlaması
- şiddet-i tesiri tarif olunmaz bir alev : Sıfat tamlaması
- şiddet-i tesiri tarif olunmaz (bir alev): Partisip grubu
- bir alev : Sıfat tamlaması
- şiddet-i tesiri : Belirtisiz isim tamlaması
- (Onun) kanına : Belirtili isim tamlaması
- (Onun) kanı : İyelik grubu
- (Onun) damarları(nda) : Belirtili isim tamlaması
- (Onun) damarları : İyelik grubu
- deveran ediyordu : Birleşik fiil grubu

6.

Kendi buhran-ı ifadatından ya içeri girenleri görmedi veya gördü de aldırmadı.141-27

(O) / Kendi buhran-ı ifadatından / ya / içeri girenleri / görmedi / veya / (o) /
gö zt cdu bln y cdu gö
gördü / de / (o) / aldırmadı.

y cdu gö y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : Üç cümle de kurallı
- Anlamına göre : Birinci ve üçüncü cümleler olumsuz ikinci cümle olumlu
- Yüklemine göre : Üç cümle de fiil
- Yapısına göre : Üç cümleden oluşan bağlı cümle (özneleri ortak)

Kelime Grupları:

- Kendi buhran-ı ifadati(ndan) : Zincirleme isim tamlaması
- buhran-ı ifadat : Belirtisiz isim tamlaması
- içeri girenleri : Partisip grubu

7.

Gözleri bakıyor ama artık görmüyor, kulakları dinliyor, fakat bir şey işitmiyordu.165-5/

Gözleri / bakıyor / ama / artık / görmüyor, / kulakları / dinliyor, / fakat /
ö y cdu z y ö y cdu
(o) / bir şey / işitmiyordu.

gö bsn y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : Dört cümle de kurallı
- Anlamına göre : Birinci ve üçüncü cümleler olumlu ikinci ve dördüncü cümleler olumsuz
- Yüklemine göre : Dört cümle de fiil
- Yapısına göre : Dört cümleden oluşan bağlı cümle

Kelime Grupları:

- (Onun) gözleri : Belirtili isim tamlaması
- (Onun) gözleri : İyelik grubu
- (Onun) kulakları : Belirtili isim tamlaması
- (Onun) kulakları : İyelik grubu

8.

O kadının kendini çırılçıplak, erkeklere teşhir etmesi ayıp olmuyor da eşyasını göstermesi mi ayıp oluyor? 174-23

O kadının kendini çırılçıplak, erkeklere teşhir etmesi / ayıp olmuyor / da /

ö

y

cdu

eşyasını göstermesi / mi / ayıp oluyor?

ö

cdu

y

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : Birinci cümle olumsuz, ikinci cümle olumlu soru cümlesi
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İki cümleden oluşan bağlı cümle

Kelime Grupları:

- kadının kendini çırlıçıplak, erkeklere teşhir eylemesi : Zinc. İsim tamlaması
- O kadının kendini çırlıçıplak, erkeklere teşhir eyleme(si) : Fiil (isim-fiil) grubu
- O kadının kendini : Belirtili isim tamlaması
- O kadın : Sıfat tamlaması
- Çırlıçıplak : tekrar grubu
- ayıp ol(muyor) : Birleşik fiil grubu
- (o kadının) eşyasını göstermesi : Zinc. İsim tamlaması
- (o kadının) eşyasını gösterme(si) : Fiil i(sim-fiil) grubu
- (o kadının) eşyası: Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- ayıp ol(uyor) : Birleşik fiil grubu

D. ŞARTLI BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Rüzgar zuhur edince deryanın temevvüc edeceği, şafak sökünce güneş doğacağı nasıl basit hadisat-ı tabiyeden ise Şemi ile Sadri'nin gözlerinin karası külliye kayboluncaya kadar süzgün nazarlar ile bakışlarından, mürebbiye bu iki genç tarafından yakında kendine ilan-ı muhabbet edileceğini işte öyle anlamıştı. 7-16

Rüzgar zuhur edince deryanın temevvüc edeceği, şafak sökünce güneş doğacağı /

ö

nasıl / basit hadisat-ı tabiyeden ise

z

y

Yardımcı cümle

Şemi ile Sadri'nin gözlerinin karası külliye kayboluncaya kadar süzgün nazarlar ile

zt

bakışlarından, / mürebbiye / bu iki genç tarafından yakında kendine ilan-ı

ö

bln

muhabbet edileceğini / işte öyle / anlamıştı

z

y

Asıl cümle

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : Yardımcı cümle isim, Asıl cümle fiil
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Rüzgar zuhur edince deryanın temevvüc edeceği : Belirtili isim tamlaması
- Rüzgar zuhur edince deryanın temevvüc edeceği: Partisip grubu
- Rüzgar zuhur edince : Gerundium (zarf-fiil) grubu
- şafak sökünce güneş doğacağı : Belirtisiz isim tamlaması
- şafak sökünce güneş doğacağı : Partisip grubu
- şafak sökünce : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- basit hadisat-ı tabiyeden : Sıfat tamlaması
- hadisat-ı tabiye(den) : Sıfat tamlaması
- Şemi ile Sadri'nin gözlerinin karası külliye kayboluncaya kadar : Edat grubu
- Şemi ile Sadri'nin gözlerinin karası külliye kaybolunca : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- Şemi ile Sadri'nin gözlerinin karası : Zinc. isim tamlaması
- Şemi ile Sadri'nin gözleri : Belirtili isim tamlaması
- Şemi ile Sadri : Bağlama grubu
- (Onların)süzgün nazarlar ile bakışları(ndan) : Belirtili isim tamlaması
- (Onların)süzgün nazarlar ile bakışları : İyelik grubu
- süzgün nazarlar ile bakışlar : Bağlama grubu
- süzgün nazarlar ile bakışlar : Sıfat tamlaması
- süzgün nazarlar : Sıfat tamlaması
- bu iki genç tarafından yakında kendine ilan-ı muhabbet edileceğini : Partisip grubu
- ilan-ı muhabbet edileceği(ni): Zincirleme isim tamlaması
- (Onun) kendine : İyelik grubu
- bu iki genç tarafı(ndan) : Belirtisiz isim tamlaması
- bu iki genç : Sıfat tamlaması
- ilan-ı muhabbet : Belirtisiz isim tamlaması

2.

İşte bu nokta-i nazardan bakılırsa ne muharririn hareketi seza-yı takbih görülür ne de halkın o haline gülünür. 14-1

İşte /bu nokta-i nazardan / bakılırsa /

cdu yt y

Yardımcı cümle

ne / muharririn hareketi / seza-yı takbih / görülür / ne de / halkın o haline /

cdu sö z y cdu yt

gülünür.

y

Asıl cümle

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu (Asıl cümle anlamca olumsuz)
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle (asıl cümle kendi içinde bağlı cümledir)

Kelime Grupları:

- bu nokta-i nazar(dan) : Sıfat tamlaması
- nokta-i nazar : Belirtisiz isim tamlaması
- muharririn hareketi : Belirtili isim tamlaması
- halkın o hali : Belirtili isim tamlaması
- o hal : Sıfat tamlaması

3.

Bazı garabet-i ahlakı lüzumundan ziyade, hadid-ül mizaç, tok ve doğru sözlü olması pek çok kimseleri gücendirir ise de tab'an müstakim, intizamperver, hukuka riayetkar adet ve ahlak-ı milliyeden bazılarına müreatta ziyade mutaassıp bulunmak gibi diğer evsaf-ı ber-güzidesi de cidden mukadder-i ahlak olanlara kendini sevdirebilir.29-10, 30-1

Bazı garabet-i ahlakı lüzumundan ziyade, hadid-ül mizaç, tok ve doğru sözlü olması /

ö

pek çok kimseleri / gücendirir ise / de

bln y cdu

Yardımcı cümle

tab'an müstakim, intizamperver, hukuka riayetkar adet ve ahlak-ı milliyeden bazılarına müreatta ziyade mutaassıp bulunmak gibi diğer evsaf-ı ber-güzidesi / de

ö

cdu

/ cidden / mukadder-i ahlak olanlara / kendini / sevdirebilir.

z yt bln y

Asıl cümle

Cümle:

- Unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle

Kelime Grupları:

- (onun) bazı garabet-i ahlakı lüzumundan ziyade, hadid-ül mizaç, tok ve doğru sözlü olması : Belirtili isim tamlaması
- Bazı garabet-i ahlakı lüzumundan ziyade, hadid-ül mizac, tok ve doğru sözlü olma(sı) : Fiil (isim-fiil) grubu
- tok ve doğru sözlü : Bağlama grubu
- tok ve doğru sözlü : Sıfat tamlaması
- doğru sözlü : Sıfat tamlaması
- hadid-ül mizac : Sıfat tamlaması
- lüzumundan ziyade : Edat grubu
- bazı garabet-i ahlakı : Sıfat tamlaması
- pek çok kimseleri : Sıfat tamlaması
- müstakim, intizamperver, hukuka riayetkar adet ve ahlak-ı milliyeden bazılarına müreatta ziyade mutaassıp bulunmak gibi : Edat grubu
- müstakim, intizamperver, hukuka riayetkar, adet ve ahlak-ı milliyeden bazılarına müreatta ziyade mutaassıp bulunmak : Fiil (isim-fiil) grubu
- adet ve ahlak-ı milliyeden bazıları(na) : Belirtili isim tamlaması
- adet ve ahlak-ı milliye(den) : Bağlama grubu
- adet ve ahlak-ı milliye(den) : sıfat tamlaması
- ahlak-ı milliye : sıfat tamlaması
- diğer evsaf-ı ber-güzidesi : sıfat tamlaması
- mukadder-i ahlak olanlara : Partisip grubu (sıfat-fiil grubu)

4.

Bu gece herkes yatıp da el ayak çekildikten sonra mürebbiyenin odasına gitse, nazik elleriyle yanağına onun vurduğu fiske gibi oda kapısına hafif bir-iki fiske vursa aceba nasıl olur? 52-19

(O) / Bu gece / herkes yatıp da el ayak çekildikten sonra / mürebbiyenin

gö z zt

odasına / gitse,

yt y

Yardımcı cümle

(o) / nazik elleriyle / yanına onun vurduğu fiske gibi / oda kapısına /

gö z zt yt

hafif bir-iki fiske / vursa

bsn y

Yardımcı cümle

(o) / aceba / nasıl / olur?

gö cdu z y

Asıl cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : Üç cümle de kurallı
- Anlamına göre : Üç cümle de olumlu
- Yüklemine göre : Üç cümle de fiil
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Bu gece : Sıfat tamlaması
- herkes yatıp da el ayak çekildikten sonra : Edat grubu
- herkes yatıp da el ayak çekildik : Partisip grubu (Sıfat-fiil grubu)

- herkes yatıp : Gerindium (zarf-fiil) grubu
- el ayak :Tekrar grubu
- mürebbiyenin odası(na) : Belirtili isim tamlaması
- nazik elleriyle : Edat grubu
- nazik eller : Sıfat tamlaması
- (onun) yanağı(na) : Belirtili isim tamlaması
- (onun) yanağı : İyelik grubu
- onun vurduğu fiske gibi : Edat grubu
- onun vurduğu fiske: sıfat tamlaması
- onun vurduğu (fiske): Partisip grubu (Sıfat-fiil grubu)
- onun vurduğu : Belirtili isim tamlaması
- onun vurduğu : İyelik grubu
- oda kapısı(na) : Belirtisiz isim tamlaması
- hafif bir-iki fiske : Sıfat tamlaması
- bir-iki fiske : Sıfat tamlaması

5.

Üçünden hiçbirisi mürebbiyenin kanun-ı muhabbette böyle bir kaide-i teslisi kabul ettiğine dair bir delil-i maddiye henüz musadif olmamış ise de bir hiss-i acip için de aynı merkez-i muhabbet etrafında dair birer peyk halini almış olduklarını kendilerine ihsas ediyordu. 67-26

Üçünden hiçbirisi / mürebbiyeninkanun-ı muhabbette böyle bir kaide-i teslisi kabul

ö

yt

ettiğine dair bir delil-i maddiye / henüz / musadif olmamış ise / de

z

y

cdu

Yardımcı cümle

bir hiss-i acip / üçünün de aynı merkez-i muhabbet etrafında dair birer peyk halini

ö

bln

almış olduklarını / kendilerine / ihsas ediyordu.

yt

y

Asıl cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İlk cümle olumsuz, ikinci cümle olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle

Kelime Grupları:

- (Onların) üçünden hiçbirisi : Zinc. isim tamlaması
- (Onların) üçü(nden) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- mürebbiyenin kanun-ı muhabbette böyle bir kaide-i teslisi kabul ettiğine dair : Edatgrubu
- mürebbiyenin kanun-ı muhabbette böyle bir kaide-i teslisi kabul ettiği(ne) : Belirtili isim tamlaması
- mürebbiyenin kanun-ı muhabbette böyle bir kaide-i teslisi kabul ettiğ(k)(ine) : Partisip grubu (Sıfat-fiil grubu)
- kanun-ı muhabbet(te) : Belirtisiz isim tamlaması
- böyle bir kaide-i teslisi : Sıfat tamlaması
- bir kaide-i teslisi : Sıfat tamlaması
- kaide-i teslisi : Sıfat tamlaması
- delil-i maddiye : Sıfat tamlaması
- musadif olmamış : Birleşik fiil grubu
- bir hiss-i acip : Sıfat tamlaması
- hiss-i acip : Sıfat tamlaması
- üçünün de aynı merkez-i muhabbet etrafında dair birer peyk halini almış oldukları (nı) : Belirtili isim tamlaması

(o) / diğer ikisi hakkında beyan-ı nefret ve şikayet ederek /

gö

zt

karşısındaki aşık-ı gafili gönlü yalnız ona münhasır olduğu zeminde sözlerle iknaya /

yt

muvaffak olurdu.

y

Asıl cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle

Kelime Grupları:

- mürebbiyeye gelince : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- üçünü de iğfalde gayet mahirane davranıp : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- (onların) üçünü : Belirtili isim tamlaması
- (onların) üçünü : İyelik grubu
- herhangisiyle : Edat grubu
- (onların) herhangisi(yle) : Belirtili isim tamlaması
- (onların) herhangisi(yle) : İyelik grubu
- diğer ikisi hakkında beyan-ı nefret ve şikayet ederek : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- (onların) diğer ikisi hakkı(nda) : Zinc. isim tamlaması
- (onların)diğer ikisi : Belirtili isim tamlaması
- (onların)diğer ikisi : İyelik grubu

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : Yardımcı cümle fiil, asıl cümle isim
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Şemi'nin zihnini büsbütün teşviş eder bir cevap : Sıfat tamlaması
- Şemi'nin zihnini büsbütün teşviş eder(bir cevap): Partisip (sıfat-fiil) grubu
- Şemi'nin zihni(ni) : Belirtili isim tamlaması
- Büsbütün : Tekrar grubu
- bir cevap : Sıfat tamlaması
- delikanlının tesir-i havf ile "masa altı" keyfiyetini pederine itiraf derecesinde belahatini ileri götürmek ihtimali : Zinc. isim tamlaması
- delikanlının tesir-i havf ile "masa altı" keyfiyetini pederine itiraf derecesinde belahatini ileri götürmek : Fiil (isim-fiil) grubu
- ileri götürmek ihtimali : Belirtisiz isim tamlaması
- delikanlının tesir-i havf ile "masa altı" keyfiyetini pederine itiraf derecesinde belahati : Belirtili isim tamlaması
- delikanlının tesir-i havf ile "masa altı" keyfiyetini pederine itiraf derecesinde belahat(i) : Sıfat tamlaması
- itiraf derecesi : Belirtisiz isim tamlaması
- "masa altı" keyfiyeti: Zinc. isim tamlaması
- "masa altı" : Belirtisiz isim tamlaması
- tesir-i havf ile : Edat grubu
- tesir-i havf : Belirtisiz isim tamlaması
- (onun) pederine : Belirtili isim tamlaması
- (onun) pederi : İyelik grubu

8.

İçkide Tosun Ağa kadar değilse de hemen ona yakın idmanı vardı. 151-25

Bu nev kilitlerle mücehhez bulunan kapılar içeriden kilitlenip de anahtar da üzerinde

bulundurulursa / dışarıdan o anahtarın bir aynı da sokulmuş olsa / yine

zt

zt

z

kapı / açılmaz.

sö y

bu nev kilitlerle mücehhez bulunan kapılar içeriden kilitlenip / de /

zt

cdu

anahtar / da / üzerinde / bulundurulursa /

sö

cdu

yt

y

Yardımcı cümle

dışarıdan / o anahtarın bir aynı / da / sokulmuş olsa

yt

ö

cdu

y

Yardımcı cümle

yine / kapı / açılmaz.

z

sö

y

Asıl cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : Üç cümle de kurallı
- Anlamına göre : Yardımcı cümleler olumlu, asıl cümle olumsuz
- Yüklemine göre : Üç cümle de fiil
- Yapısına göre : Şartlı birleşik cümle (iki şart cümlesi var)

Kelime Grupları:

- Bu nev kilitlerle mücehhez bulunan kapılar içeriden kilitlenip : Gerundium (zarf-fiil) grubu
- Bu nev kilitlerle mücehhez bulunan kapılar : Partisip grubu
- Bu nev kilitlerle mücehhez bulunan kapılar : Sıfat tamlaması
- Bu nev kilitlerle : Edat grubu
- Bu nev kilitler : Sıfat tamlaması
- Bu nev : Sıfat tamlaması
- (onun) üzeri : İyelik grubu
- (onun) üzeri : Belirtili isim tamlaması
- anahtarın bir aynı : Belirtili isim tamlaması

E. Kİ'Lİ BİRLEŞİK CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

Amca Bey'in böyle bir şey demediğine Anjel'in o kadar canı sıkılır ki o ca'li çatkınlığı bu defa ciddi bir somurtkanlığa tahavvül eder. 26 / 26

Amca Bey'in böyle bir şey demediğine / Anjel'in / o kadar / canı / sıkılır / ki /

yt

ö

z

ö

y

cdu

Asıl cümle

o ca'li çatkınlığı / bu defa / ciddi bir somurtkanlığa / tahavvül eder.

ö

z

yt

y

Yardımcı cümle

Cümle :

- Unsurlarının sıralanışına göre: İki cümle de kurallı
- Anlamına göre: İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre: İki cümle de fiil
- Yapısına göre: Ki'li birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Amca Bey'in böyle bir şey demediği(ne): Belirtili isim tamlaması
- Amca Bey'in böyle bir şey demediğ(k)(ine): Partisip grubu
- Amca Bey: Unvan grubu
- böyle bir şey: Sıfat tamlaması
- bir şey: Sıfat tamlaması
- Anjel'in canı: Belirtili isim tamlaması
- kadar: Sıfat tamlaması
- (onun) o ca'li çatkınlığı: Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- ca'li çatkınlığ(k)(ı) : Sıfat tamlaması
- bu defa: Sıfat tamlaması

- fıstık dalından bir koltuğa: Ayrılma grubu
- fıstık dalı: Belirtisiz isim tamlaması
- bir koltuğa: Sıfat tamlaması

3.

Yalnız şu kadar temin edebilirim ki gelen ses bir kadın sesi idi. 96 / 6

(ben) / Yalnız / şu kadar / temin edebilirim / ki /

gö cdu z y cdu

Asıl cümle

gelen ses / bir kadın sesi idi.

ö y

Yardımcı cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre: İki cümle de kurallı
- Anlamına göre: İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre: Asıl cümle fiil, yardımcı cümle isim
- Yapısına göre: Ki'li birleşik cümle

Kelime Grupları:

- şu kadar: Sıfat tamlaması
- temin edebilirim: Birleşik fiil grubu
- gelen (ses): Partisip grubu
- gelen ses: Sıfat tamlaması
- bir kadın sesi: Sıfat tamlaması
- kadın sesi: Belirtisiz isim tamlaması

Kelime Grupları:

- Şemi düşününe düşününe: Gerundium (zarf-fiil) grubu
- düşününe düşününe: tekrar grubu
- Anjel'in masumiyeti(ni): Belirtili isim tamlaması
- kadar bürhan: Sıfat tamlaması
- (onun) nazarı(nda) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- tebrîe değil teâlî etmeye bile: Edat grubu
- tebrîe değil teâlî etmeye: Fiil (isim-fiil) grubu
- tebrîe değil: Edat grubu

6.

Efendi, akasya ile antel mentikanın yetiştikleri ekalime, suret-i neşv ü nemalarına, yekdiğeriyle olan müşabehet-i esasiyelerine, ahval-i nebatiyelerine, hasılı menşeilerine, büyük analarına, ağa babalarına dair o kadar tafsilata girişti ki müstemilerde ne dinleyecek kulak ne ayakta duracak bacak kaldı. 145 / 6

Efendi Akasya ile antel mentikanın yetiştikleri ekalime, suret-i neşv ü nemalarına, yekdiğeriyle olan müşabehet-i esasiyelerine, ahval-i nebatiyelerine, hasılı menşeilerine, büyük analarına, ağa babalarına, dair okadar tafsilata / girişti / ki

yt

y

cdu

Asıl cümle

müstemilerde / ne dinleyecek kulak ne ayakta duracak bacak / kaldı.

yt

ö

y

Yardımcı cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre: İki cümle de kurallı
- Anlamına göre: İki cümle de biçimce olumlu, ancak temel cümle anlamca olumsuz.
- Yüklemine göre: İki cümle de fiil

- Yapısına göre: Ki'li birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Akasya ile antel mentikanın yetiştikleri ekalime, suret-i neşv ü nemalarına, yekdiğeriyle olan müşabehet-i esasiyelerine, ahval-i nebatiyelerine, hasılı menşeilerine, büyük analarına, ağa babalarına, dair: Edat grubu
- Akasya ile antel mentikanın yetiştikleri ekalime, suret-i neşv ü nemalarına, yekdiğeriyle olan müşabehet-i esasiyelerine, ahval-i nebatiyelerine, hasılı menşeilerine, büyük analarına, ağa babalarına: Belirtili isim tamlaması
- akasya ile antel mentikanın yetiştikleri ekalime: Partisip grubu
- akasya ile antel mentikanın yetiştikleri ekalime: Sıfat tamlaması
- akasya ile antel mentikanın yetiştikleri: Belirtili isim tamlaması
- akasya ile antel mentika: Bağlama grubu
- (akasya ile antel mentikanın) suret-i neşv ü nemalarına: Belirtili isim tamlaması
- suret-i neşv ü nema: Belirtisiz isim tamlaması
- neşv ü nema: Bağlama grubu
- (akasya ile antel mentikanın) yekdiğeriyle olan müşabehet-i esasiyelerine: Belirtili isim tamlaması
- yekdiğeriyle olan müşabehet-i esasiyelerine: Partisip grubu
- yekdiğeriyle: Edat grubu
- müşabehet-i esasiyelerine: Sıfat tamlaması
- (akasya ile antel mentikanın) ahval-i nebatiyelerine: Belirtili isim tamlaması
- ahval-i nebatiyelerine: Belirtisiz isim tamlaması
- (akasya ile antel mentikanın) büyük analarına : Belirtili isim tamlaması
- büyük analarına: Sıfat tamlaması
- (akasya ile antel mentikanın) ağa babalarına: Belirtili isim tamlaması
- ağa babalarına: Sıfat tamlaması
- kadar tafsilata: Sıfat tamlaması
- ne dinleyecek kulak ne ayakta duracak bacak: Bağlama grubu
- dinleyecek kulak: Partisip grubu

(onlar) / bu bakışlarıyla / yekdiğerine ya fi-mabad yüz yüze gelmemek veya

ö z bln

geldiği surette yine birbirinin gırtlaklarına atılmak bir emr-i zaruri olduğunu / anlıyorlardı.

y

Yardımcı cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre: İki cümle de kurallı
- Anlamına göre: İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre: İki cümle de fiil
- Yapısına göre: Ki'li birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Bu üç kişi : Sıfat tamlaması
- üç kişi : Sıfat tamlaması
- birbirinin yüzüne bakmak(ta) :Fiil(isim-fiil) grubu
- birbirinin yüzü(ne) : Belirtili isim tamlaması
- öyle elim bir nefret : Sıfat tamlaması
- elim bir nefret : Sıfat tamlaması
- bir nefret : Sıfat tamlaması
- kadar şedit bir bürudet : Sıfat tamlaması
- kadar : Sıfat tamlaması
- şedit bir bürudet : Sıfat tamlaması
- bir bürudet : Sıfat tamlaması
- mertebe bir sıklet-i derun : Sıfat tamlaması
- mertebe : Sıfat tamlaması
- bir sıklet-i derun : Sıfat tamlaması
- sıklet-i derun : Sıfat tamlaması

- bu bakışlarıyla : Edat grubu
- (onun) bu bakışları : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- bu bakışlar : Sıfat tamlaması
- (onun) yekdiğerine : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- ya fi-mabad yüz yüze gelmemek veya geldikleri surette yine birbirinin gırtlaklarına atılmak bir emr-i zaruri olduğunu : Belirtisiz isim tamlaması
- ya fi-mabad yüz yüze gelmemek veya geldikleri surette yine birbirinin gırtlaklarına atılmak : Bağlama grubu
- fi-mabad yüz yüze gelmemek : Fiil (isim-fiil) grubu
- yüz yüze : Kısalmış grup
- (yüz yüze)geldikleri surette yine birbirinin gırtlaklarına atılmak : Fiil (isim-fiil) grubu
- birbirinin gırtlakları(na) : Belirtili isim tamlaması
- geldikleri surette : Partisip grubu
- geldikleri surette : Sıfat tamlaması
- bir emr-i zaruri olduğ(k)(unu) : Partisip grubu
- bir emr-i zaruri : Sıfat tamlaması
- emr-i zaruri : Sıfat tamlaması

9.

Uuulan! sakız ağacının lafını kim ediyo ki sen dinleyesin? 154 - 5

Uuulan! / sakız ağacının lafını / kim / ediyo / ki /

cdu bln ö y cdu

Asıl cümle

sen / dinleyesin?

ö y

Yardımcı cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de biçimce olumlu, temel cümle anlamca olumsuz, yardımcı cümle soru cümlesi
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : Ki'li birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Uuulan!: ünlem
- sakız ağacının lafını : Zincirleme isim tamlaması
- sakız ağacı : Belirtisiz isim tamlaması

10.

Ha ha! Öyle yüksekliğe vardım ki gözlerim murabbiyanın penceresiyle karşı-be-karşı geldi. 156 / 24

(Ben) / Ha ha! / Öyle yüksekliğe / vardım / ki /

gö cdu yt y cdu

Asıl cümle

Gözlerim / murabbiyanın penceresiyle / karşı-be-karşı geldi.

ö z y

Yardımcı cümle

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : Ki'li birleşik cümle

Kelime Grupları:

- Öyle yüksekliğe : Sıfat tamlaması
- (benim) gözlerim : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- murabbiyanın penceresiyle : Edat grubu
- murabbiyanın penceresi : Belirtili isim tamlaması
- karşı-be-karşı : Tekrar grubu

F. İÇE CÜMLE TAHLİLLERİ

1.

O şeye “efendim beyaz ama pek de o kadar bembeyaz değil, biraz siyahımtırak görünüyor,” demek bile kimsenin haddi değildir. 30-18

O şeye “efendim beyaz ama pek de o kadar bembeyaz değil, biraz siyahımtırak görünüyor,” demek / bile /

ö cdu

Yardımcı Cümle

kimsenin haddi değildir.

y

Asıl Cümle

- Yardımcı cümlenin ögeleri:

(o) / Efendim / beyaz / ama / (o) / pek / de / o kadar / beyaz değil, /

gö cdu y cdu gö z cdu z y

(o) / biraz / siyahımtırak / görünüyor.

gö z z y

Cümle:

- unsurlarının sıralanışına göre : Dört cümle de kurallı
- Anlamına göre : Yardımcı cümlenin birinci ve üçüncü cümlesi olumlu, ikinci cümlesi ve temel cümle olumsuz

- Yüklemine göre : Yardımcı cümlelerin birinci ve ikinci cümlesi ile temel cümle isim; yardımcı cümlelerin üçüncü cümlesi fiil
- Yapısına göre : İç içebirleşik cümle (yardımcı cümle kendi içinde sıralı cümledir)

Kelime Grupları:

- şeye “efendim beyaz ama pek de o kadar bembeyaz değil, biraz siyahımtırak görünüyor,” demek bile : Edat grubu
- şeye “efendim beyaz ama pek de o kadar bembeyaz değil, biraz siyahımtırak görünüyor,” demek : Fiil (isim-fiil) grubu
- şeye : Sıfat tamlaması
- kadar bembeyaz : Sıfat tamlaması
- kadar : Sıfat tamlaması
- bembeyaz : İlaveli tekrar grubu
- biraz siyahımtırak : Sıfat tamlaması
- kimsenin haddi : Belirtili isim tamlaması

2.

Varsın biraz cahil olsun, mekteplerde bir takım yanlış malumat peyda edeceğine gelsin her şeyin doğrusunu benden öğrensın der. 37-27

O / Varsın biraz cahil olsun, mekteplerde bir takım yanlış malumat peyda edeceğine gelsin, her şeyin doğrusunu benden öğrensın

gö

bsn

Yardımcı cümle

(o) / der.

gö y

Asıl cümle

- Yardımcı cümlenin ögeleri:

(o) / Varsın / biraz / (o) / cahil / olsun, / mekteplerde bir takım yanlış malumat

gö y z gö bsn y zt

peyda edeceğine / (o) / gelsin / her şeyin doğrusunu / (o) / benden /

gö y bln gö yt

öğrensin.

y

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : Beş cümle de kurallı
- Anlamına göre : Beş cümle de olumlu
- Yüklemine göre : Beş cümle de fiil
- Yapısına göre : İç içebirleşik cümle (yardımcı cümle sıralı cümledir)

Kelime Grupları:

- mekteplerde bir takım yanlış malumat peyda edeceğine : Partisip grubu
- birtakım yanlış malumat : Sıfat tamlaması
- yanlış malumat : Sıfat tamlaması
- her şeyin doğrusunu : Belirtili isim tamlaması
- her şey : Sıfat tamlaması

3.

Dehri Efendi gelen gümbürtüyü dinleyerek Ede'ya "o ne" dedi. 89-24

Birkaç dakika evvel kahya kadınla komedyaya oynayan, son derece laubali meşrep görünen Dehri Efendi / bu defa bir gazap-ı mücessem kesilip / kemal-i hışımla /

ö

zt

z

gözlerini Eda'nın üzerine devirerek / : "Bu rezalet nedir? Bana anlat bakalım." / dedi.

zt

bsn

y

Yardımcı cümle

Asıl cümle

- Yardımcı cümlenin unsurları:

Bu rezalet / nedir? / (sen) / Bana / anlat / (biz) / bakalım.

ö

y

gö

yt

y

gö

y

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : Dört cümle de kurallı
- Anlamına göre : Dört cümle de olumlu (yardımcı cümlenin 1. Cümlesi olumlu soru cümlesidir)
- Yüklemine göre : Yardımcı cümlenin ilk cümlesi isim diğer cümleler fiil
- Yapısına göre : İç içe birleşik cümle (yardımcı cümle kendi içinde sıralı cümledir)

Kelime Grupları:

- Birkaç dakika evvel kahya kadınla komedyaya oynayan, son derece laubali meşrep görünen (Dehri Efendi) : Partisip grubu (sıfat-fiil)
- Birkaç dakika evvel kahya kadınla komedyaya oynayan, son derece laubali meşrep görünen Dehri Efendi : Sıfat tamlaması
- kahya kadınla komedyaya oynayan : Partisip grubu (sıfat-fiil)
- kahya kadınla komedyaya oynayan (Dehri Efendi): Sıfat tamlaması
- son derece laubali meşrep görünen : Partisip grubu (sıfat-fiil)

- son derece laubali meşrep görünen (Dehri Efendi) : Sıfat tamlaması
- Birkaç dakika evvel : Edat grubu
- Birkaç dakika : sıfat tamlaması
- kahya kadınla : Edat grubu
- son derece laubali meşrep : Sıfat tamlaması
- son derece laubali : Sıfat tamlaması
- son derece : Sıfat tamlaması
- bu defa bir gazap-ı mücessem kesilip : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- bu defa : Sıfat tamlaması
- gazap-ı mücessem : Sıfat tamlaması
- kemal-i hışımla : Edat grubu
- gözlerini Eda'nın üzerine devirerek :Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- (onun) gözleri(ni) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- Eda'nın üzerine : Belirtili isim tamlaması

5.

İki gözünden hazin hazin, damla damla yaş dökerek melekane bir sima-yı uluvvet meal ile bir elini salibe doğru uzatıp Fransızca lisanla Dehri Efendiye:“Hz. Mesih bana af emrediyor. O kadının bana olan hakaretini ben affettim. Mürüvvet merhamet-i insaniyenizi göstermek için siz de affediniz ekselans...Sizden istirhamım budur.Böyle insanlara daima acımalı “dedi. 101-24

İki gözünden hazin hazin, damla damla yaş dökerek / melekane bir sima-yı uluvvet meal ile /

zt

z

bir elini salibe doğru uzatıp / Fransızca lisanla / Dehri Efendiye :

zt

z

yt

Asıl cümle

Kelime Grupları:

- İki gözünden hazin hazin, damla damla yaş dökerek : Gerindium grubu (Zarf-fiil grubu)
- (onun) iki gözü(nden) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- İki göz : Sıfat tamlaması
- hazin hazin : Aynen tekrar grubu
- damla damla : Aynen tekrar grubu
- melekane bir sima-yı uluvvet meal ile : Edat grubu
- melekane bir sima-yı uluvvet meal : Sıfat tamlaması
- melekane bir sima-yı uluvvet : Sıfat tamlaması
- bir sima-yı uluvvet : Sıfat tamlaması
- sima-yı uluvvet : Sıfat tamlaması
- bir elini salibe doğru uzatıp : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- bir elini salibe doğru : Edat grubu
- (onun)bir eli(ni) : Belirtili isim tamlaması (İyelik grubu)
- bir el : Sıfat tamlaması
- Fransızca lisanla : Edat grubu
- Dehri Efendiye : Unvan grubu
- Hz. Mesih : Unvan grubu
- Emrediyor : Birleşik fiil grubu
- kadının bana olan hakaretini : Partisip grubu
- kadının bana olan hakaretini : Sıfat tamlaması
- kadının bana olan hakareti(ni) : Belirtili isim tamlaması
- kadın : Sıfat tamlaması
- Affettim : Birleşik fiil grubu
- Mürüvvet merhamet-i insaniyenizi göstermek için : Edat grubu
- Mürüvvet merhamet-i insaniyenizi göstermek : Fiil grubu (isim-fiil) grubu
- (sizin) merhamet-i insaniyeniz(i) : Zinc. isim tamlaması
- merhamet-i insaniye(nizi) : Belirtisiz isim tamlaması
- (benim) istirhamım : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- Böyle insanlara : Sıfat tamlaması

6.

Dehri Efendi Şiddet-i infialini gösterir bir surette yüzünü buruşturup: “Niçin cevap vermiyorsunuz? Hangisi doğrusu?” sual-i müthişini tekrar etti. 104-15

Dehri Efendi / Şiddet-i infialini gösterir bir surette yüzünü buruşturup: /

ö

z.t

Asıl cümle

“Niçin cevap vermiyorsunuz? Hangisi doğrusu?”

bln

Yardımcı cümle

sual-i müthişini / tekrar etti.

bln

y

Asıl cümle

- Yardımcı cümlelerin unsurları:

(Siz) / Niçin / cevap vermiyorsunuz? / Hangisi / doğrusu? /

gö

z

y

ö

y

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : Üç cümle de kurallı
- Anlamına göre : Yardımcı cümlelerin birinci cümlesi olumsuz, soru diğer cümlesi de olumlu, soru cümlesidir

- Yüklemine göre : Yardımcı cümlelerin ikinci cümlesi isim diğer cümleler fiil
- Yapısına göre : İç içe birleşik cümle (yardımcı cümle iki cümleden oluşan sıralı cümledir.)

Kelime Grupları :

- Dehri Efendi Şiddet-i infialini gösterir bir surette yüzünü buruşturup : Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- (onun) yüzü : İyelik grubu (belirtili isim tamlaması)
- Dehri Efendi Şiddet-i infialini gösterir bir surette : Sıfat tamlaması
- Dehri Efendi Şiddet-i infialini gösterir (bir surette) : Partisip grubu (sıfat-fiil)
- Dehri Efendi : Unvan grubu
- (onun) şiddet-i infiali(ni) : Zinc. İsim tamlaması
- Şiddet-i infiali(ni) : Belirtisiz isim tamlaması
- bir surette : Sıfat tamlaması
- (onun) hangisi : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- sual-i müthişini : Sıfat tamlaması
- tekrar etti : Birleşik fiil grubu

7.

O meşum sedaların geldiği cihete başını çevirerek “susun, susun o beni sevmiyorsa ben onu seviyorum” dedi. 115-12

O / O meşum sedaların geldiği cihete başını çevirerek

gö

zt

Asıl cümle

“susun, susun o beni sevmiyorsa ben onu seviyorum” /

bsn

Yardımcı cümle

dedi.

y

Asıl cümle

- Yardımcı cümlenin unsurları:

(siz) / susun, / (siz) / susun / o / beni / sevmiyorsa / ben / onu /

gö y gö y ö bln y ö bln

seviyorum.

y

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : Beş cümle de kurallı
- Anlamına göre : Yardımcı cümlenin üçüncü cümlesinin yardımcı cümlesi olumsuz diğerleri olumlu
- Yüklemine göre : Beş cümle de fiil
- Yapısına göre : İç içe birleşik cümle (yardımcı cümle sıralı cümledir ve yardımcı cümlenin 3. Cümlesi şartlı cümledir)

Kelime Grupları:

- meşum sedaların geldiği cihete başını çevirerek :Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- meşum sedaların geldiği cihete : Partisip grubu
- meşum sedaların geldiği cihete : Sıfat tamlaması
- meşum sedaların geldiği : Belirtili isim tamlaması
- meşum sedalar : Sıfat tamlaması
- (onun) başı(nı) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)

8.

O esnada Şemi ağaçların arasından top gibi meydana atılarak ateş kesilmiş bir çehre ile “Ben de seviyorum!” dedi. 127-6

O esnada / Şemi / ağaçların arasından top gibi meydana atılarak ateş kesilmiş

yt ö zt

bir çehre ile: /

Asıl cümle

/ “Ben de seviyorum!” /

bsn

Yardımcı cümle

dedi.

y

Asıl cümle

- Yardımcı cümlenin unsurları

Ben / de / seviyorum!

ö cdu y

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : İki cümle de kurallı
- Anlamına göre : İki cümle de olumlu
- Yüklemine göre : İki cümle de fiil
- Yapısına göre : İç içe birleşik cümle

Kelime Grupları

- esnada : Sıfat tamlaması
- ağaçların arasından top gibi meydana atılarak : Gerundium (zarf-fiil) grubu
- ağaçların arasından top gibi : Edat grubu
- ağaçların arası(ndan) : Belirtili isim tamlaması
- ateş kesilmiş bir çehre ile : Edat grubu
- ateş kesilmiş bir çehre : Partisip grubu
- ateş kesilmiş bir çehre : Sıfat tamlaması
- bir çehre : Sıfat tamlaması

9.

Bir muamma-yı muğlakın en can alacak noktasını arar gibi kapının her cihetini karış karış nazar-ı tetkikten geçirmekte iken birden bire elini alnına götürüp “Buldum...buldum kolayını şimdi yakaladım,” dedi. 167-29

(O) / Bir muamma-yı muğlakın en can alacak noktasını arar gibi kapının her cihetini

gö

zt

karış karış nazar-ı tetkikten geçirmekte iken / birden bire elini alnına götürüp /

zt

Asıl cümle

“Buldum...buldum kolayını şimdi yakaladım.” /

bsn

Yardımcı cümle

dedi.

y

Asıl cümle

- Yardımcı cümlenin unsurları:

(Ben) / “Buldum... / (ben) / buldum / (ben) / kolayını / şimdi /

g.ö y gö y gö bln z

yakaladım.”

y

Cümle :

- unsurlarının sıralanışına göre : Dört cümle de kurallı
- Anlamına göre : Dört cümle de olumlu
- Yüklemine göre : Dört cümle de fiil
- Yapısına göre : İç içe birleşik cümle (yardımcı cümle sıralı cümledir)

Kelime Grupları:

- Bir muamma-yı muğlakın en can alacak noktasını arar gibi kapının her cihetini karış karış nazar-ı tetkikten geçirmekte iken :Gerindium grubu (Zarf-fiil grubu)
- Bir muamma-yı muğlakın en can alacak noktasını arar gibi : Edat grubu
- Bir muamma-yı muğlakın en can alacak noktası(nı) : Belirtili isim tamlaması
- Bir muamma-yı muğlakın en can alacak noktasını : Partisip grubu
- Bir muamma-yı muğlakın en can alacak noktasını: Sıfat tamlaması
- Bir muamma-yı muğlak : Sıfat tamlaması
- muamma-yı muğlak : Sıfat tamlaması
- en can alacak noktasını : Sıfat tamlaması
- en can alacak(noktasını): Partisip grubu
- kapının her cihetini : Belirtili isim tamlaması
- karış karış : Aynen tekrar grubu
- nazar-ı tetkikten : Belirtisiz isim tamlaması
- birdenbire elini alnına götürüp :Gerundium grubu (Zarf-fiil grubu)
- (onun) eli(ni) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- (onun) alnı(na) : Belirtili isim tamlaması (iyelik grubu)
- (işin) kolayı(nı) : Belirtili isim tamlaması

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebiye adlı romanı 176 sayfadan oluşmaktadır. Biz bu çalışmamızda romanın tamamını, romandaki kelime grupları, cümle ve türleri ile cümle tahlilleri şeklinde üç bölümde inceledik.

Mürebbiye adlı romanda toplam 8173 cümle bulunmaktadır. Bu cümlelerden 7099'u basit cümle, 140'ı sıralı cümle, 47'si bağlı cümle, 77'si, şartlı birleşik cümle, 67'si ki'li birleşik cümle, 741'i iç içe birleşik cümledir.

Romandaki cümlelerin toplam cümleye oranları ise şu şekildedir:

Basit Cümle'nin toplam cümleye oranı % 86.88

Basit Sıralı Cümle'nin toplam cümleye oranı % 1.71

Bağlı Cümle'nin toplam cümleye oranı % 0.57

Şartlı Birleşik Cümle'nin toplam cümleye oranı % 0.94

Ki'li Birleşik Cümle'nin toplam cümleye oranı % 0.82

İç içe Birleşik Cümle'nin toplam cümleye oranı % 9.06

Romandaki cümleler istatistiksel olarak değerlendirildiğinde basit cümlelerin diğer cümle çeşitlerine oranla daha fazla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu durum anlatıma akıcılık kazandırmış ve eserin okunmasını kolaylaştırmıştır. Yazarımızın tasvirlerde uzun cümleler kullanması anlatımın akışını olumsuz etkilemiştir. Diyaloglarda kısa basit cümleleri kullanmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Mürebbiye" romanında karşılıklı konuşmalara yer vermesi iç içe birleşik cümlelerin kullanımını artırmıştır.

Yazarımızın tasvirlerde çok uzun cümleler kurması ve günlük konuşma dilini kullanması bazı cümlelerin yapısının belirlenmesinde işimizi zorlaştırmıştır. Bu durum bize Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın dil estetiğine çok önem vermediğini, kelime ve cümle seçiminin gelişigüzel olduğunu düşündürmektedir.

Uzun cümleler ve kullandığı yabancı asıllı tamlamalar onun dilde sadeliği savunan bir yazar olmasına rağmen ilk eserlerinde döneminin dilinden de etkilendiğini göstermektedir.

Yazarın kullandığı bazı uzun cümlelerde cümle yapısı açısından, farklı yapıların aynı cümlede yer aldığı görülmüştür. Bazı dilcilerimiz bu cümle yapısı için “karışık” ifadesini kullanmıştır:

“Sofrada, bahçede yekdiğerlerine olan o garabet-engiz bakışlarından mürebbiye ile Şemi ve Amca Bey arasında gizli bir pandomima başlamış olduğunu Sadri anlamakta güçlük çekmedi.” 65-21

“O gün Melahat’i tatlik ile yalıdan çıkacağını, efendiye mufassal bir mektup yazarak her hakikati ananesiyle anlatacağını, bunları icradan sonra da Şemi’den müthiş bir intikam alacağını çocuk gibi ağlayarak söylüyor, Amca Bey de elinden geleni ardına koyma cevabıyla mukabele ediyordu.” 136-5

Eserde batıya özenen ailelerin düştüğü komik durum, ahlâki çöküntü mizah unsuruyla birlikte ele alınmıştır. Bu eser Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın gözlemci bir yazar olduğunu bize göstermiştir.

Dilimizdeki kelime gruplarının işlevlerinin sınırsız olduğu çalışmamızda ortaya konulmaya çalışılmıştır. Roman bütün kelime gruplarının bolca bulunduğu bir çalışmadır. Türkçenin fiilimsi ve bunların kullanımı bakımından zengin bir dil olduğu romanda kullanılan fiilimsilerin çokluğundan da anlaşılmaktadır.

Sıfat tamlaması, isim tamlaması, bağlama grubu, tekrar grubu, edat grubu örneklerinin de bol olduğu görülmektedir. Ancak isim tamlamalarının bir kısmının Türkçe kurallara göre değil de Farsça ve Arapça kurallara göre oluşturulduğu dikkatimizi çekmektedir. Türkçe’nin temel kurallarından biri olan ana unsurun sonda olması kuralına tamlamalarda uyulmamıştır.

Kısaltma gruplarının örneklerine de rastlanmıştır. Ancak kısaltma grupları ve birleşik isimlerin az kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Ünlem cümlelerinin epeyce kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu bize yazarın konuşma dilini kullandığının bir göstergesidir.

Türkçenin söz dizimi üzerine çalışan dilcilerin kelime grubu, cümle ve cümle türleri konusunda farklı değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Dilciler kelime gruplarının yapı ve anlam ile kullanım bakımından bir bütün olduğu, en az iki kelimedenden oluştuğu, grubu oluşturan kelimelerin cümlede tek kelime gibi değerlendirildiği konusunda birleştikleri ancak kelime gruplarının miktarı, çeşitleri ve isimlendirilmesi konusunda görüş ayrılığına düştükleri görülmektedir. Yaptığımız çalışmada dilciler tarafından “kelime grubu, belirtme öbeği, belirtme grubu ve takımlar” gibi isimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dilcilerin kelime grubu, cümle ve cümle türleriyle ilgili farklı görüşleri, ilgili konuların sonlarında verilmiştir. Bunları yaparken Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS’ün “Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlili” adlı eserinin sonuç ve genel değerlendirme bölümünden faydalanılmıştır.

Biz çalışmamızı hazırlarken Prof. Dr. Muharrem ERGİN’in görüşlerini temel aldığımız için “kelime grupları” adını kullanarak kelime gruplarını 15 başlık altında inceledik:

1. Tekrar grupları	9. Ünlem grubu
2. Bağlama grubu	10. Sayı grubu
3. Sıfat tamlaması	11. Edat grubu
4. İyelik grubu ve İsim tamlaması	12. Kısaltma grubu
5. Aitlik grubu	13. İsim-fiil grubu
6. Birleşik isim	14. Sıfat-fiil (partisip) grubu
7. Birleşik fiil	15. Zarf-fill (gerundium) grubu
8. Unvan grubu	16. Kısaltmış (klişeleşmiş) gruplar

Cümlenin bir düşüncüyü, bir hareketi, bir duyguyu, bir olayı bir hüküm halinde ifade eden en geniş kelime grubu olduğu tanımında dilciler aynı görüştedir. Cümlenin öğelerinde zarf ve zarf tümlecinin değerlendirilmesinde farklılıklar vardır. Kelime ya da kelime grubu zarf-fiil ekini taşıyan kelimeye yönelme, bulunma, ayrılma eklerinden biriyle bağlanıyorsa zarf tümleci, bağlanmıyorsa zarftır.

Cümlenin yapı bakımından incelenmesinde farklı düşünceler ileri süren dilciler cümlenin unsurlarının sıralanışına göre, yüklemine göre incelenmesinde aynı düşüncededirler. Dilcilerin farklı düşünceleri özellikle birleşik cümlenin tarifi ve tasnifinde görülmektedir.

Dilcilerimizin bazıları fiilimsilerle kurulan cümleleri girişik birleşik cümle olarak değerlendirmişlerdir. Oysa birleşik cümle en az iki çekimli fiilden oluşur. Fiilimsiler ise yargı bildirmez cümle içinde özne, nesne, tümleç ve zarf görevi yaparlar. Fiilimsiler doğrudan çekimli fiil olmadıklarından cümle olarak değerlendirilmez.

Metnimizde dikkatimizi çeken hususlardan biri de devrik cümlelerin az kullanılmış olmasıdır. Ayrıca fiil cümleleri isim cümlelerine göre daha fazla kullanılmıştır.

Birleşik cümle konusunda dilcilerin farklı değerlendirmelerine ilgili konunun sonunda yer verilmiştir.

Çalışmamızın III. Bölümünde de yapısına göre cümleler konusunda romandan seçtiğimiz cümleleri öğelerine ayırarak, unsurların sıralanışına göre, anlamına göre, yüklemine göre ve yapısına göre açıklayıp, cümlelerde bulunan kelime gruplarını yazarak, bir cümleyi her yönüyle değerlendirdik.

Biz bu çalışmamızda kelime grupları, cümle ve cümle türlerine örneklerle beraber değişik şekillerde değerlendirerek yapıları, işlevleri ve bunların cümlelerde kullanımlarının zenginliğini göstermeye çalıştık. Kelime grupları ve cümle türleriyle ilgili farklı yapılar ortaya koyabildiyssek kendimizi amacımıza ulaştığımızı sayabileceğimizi düşünüyoruz

KAYNAKLAR

- AKIN, Cüneyt (2007), “Türkiye Türkçesinde Tümleçler Üzerine” Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: IX, Sayı:2
- AKTAN, Bilal (2009), “Türkiye Türkçesinin söz Dizimi”, Ankara
- ATABAY, Neşe, ÖZEL, Sevgi, ÇAM, Ayfer(1983), “Sözcük türleri”, TDK Yayını, Ankara
- ATABAY, Neşe, ÖZEL, Sevgi, ÇAM, Ayfer (2003), “Türkiye Türkçesinin Sözdizimi”, Papatya Yayıncılık, İstanbul
- BANARLI, Nihat Sami (1970), “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”
- BESEREK, Ahmet (1991), “Türkçede Cümle Yapısı”, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- BANGUOĞLU, Tahsin (1995), “Türkçenin Grameri”, TDK Yay., Ankara
- BİLGEGİL, M.Kaya (1984), “Türkçe Dilbilgisi”, Dergah Yay., İstanbul
- CEMİLOĞLU, İsmet (2000), “Dede korkut Hikayeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme”, Ankara
- DELİCE, H.İbrahim (2007), “Türkçe Sözdizimi”, İstanbul
- EDİSKUN, Haydar (1996), “Türk Dilbilgisi”, İstanbul
- EKER, Süer (2006), “Çağdaş Türk Dili”, Grafiker Yay. Ankara
- ERGİN, Muharrem (1988), “Üniversiteler İçin Türk Dili, İstanbul
- ERGİN, Muharrem(1993), “Türk Dil Bilgisi”, İstanbul
- GENCAN, Tahir Nejat (1978), “Dilbilgisi”, İstanbul
- GÜL, Halil (2007), “Peyami Safa’nın ‘Mahşer’ Adlı Eseri Üzerine Cümle (Sentaks) Çalışması”, Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Niğde
- GÜLENSOY, Tuncer (2000), “Türkçe El Kitabı”, Akçağ Yay., Ankara

- GÜNAY, Özgül (2009), “Peyami Safa’nın ‘Fatih Harbiye’ Romanı Üzerine Cümle (Sentaks) Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972). “Türkçenin Sözdizimi”, Ankara
- KABAKLI, Ahmet, “Türk Edebiyatı” III. Cilt
- KARAHAN Leyla (22-23 Ekim 1993)”Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, Türk Dil Kurum’unca Düzenlenen “Türk Dilinin Sorunları Toplantısı”
- KARAHAN, Leyla (2008), “Türkçede Söz Dizimi”, Akçağ, Yayınları, Ankara
- KARAÖRS, Metin (1993), “Türkçenin Sözdizimi ve CümleTahlilleri”, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri
- KAYGANA, Mehmet (2008), “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1914-1944 Yılları arasındaki Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım”, Gazi Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara, 2008
- KERİMOĞLU, Caner (2006), “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)”, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi
- KOÇ Nurettin (1996), “Yeni Dilbilgisi”, Sel Dizgi ve Yayıncılık, İstanbul
- KOÇ, Sadettin, YENİÇERİ, Hüseyin, YAĞCI, İlyas, ODACI, DENİZ, Serdar Kemalettin, YILDIZ, Harun (2008), “Dil veAnlatım”, Tablet Yayınları, Konya
- NAKİBOĞLU YAMAN Mehtap (2008), Hüseyin Nihal Atsız’ın “Bozkurtlar Diriliyor” Romanında Söz Dizimi, Yüksek lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- OLGUN, Yusuf (1988), “Türk Dili ve Kompozisyon”, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa

- ÖZKAN, Mehmet Ali (2003), “Mustafa Kutlunun ‘Bu Böyledir’ adlı Hikâye Kitabı Üzerine Söz Dizimi İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi Kocatepe Üniversitesi, Afyon
- ÖZKAN, Mustafa, SEVİNÇLİ, Veysi (2008), “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi”, 3F Yayınevi, İstanbul
- SAĞLAM , Mehmet (2006), “Yahya Kemal Beyatlı’nın ‘Edebiyata Dair’ Adlı Esrinde Kelime Grupları ve Bunların Cümle İçindeki Fonksiyonları”, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- SAĞLAM, Sıtkı (1977), “Türkçe söz Dizimi Örneklerle Tümce Çözümlemeleri”, Diyarbakır
- SİRAC, Ahmet, GÜLAY, Mustafa (1999), Türk Klasikleri, Hüseyin Rahmi Gürpınar “Eserlerinden Seçmeler”, İstanbul
- ŞİMŞEK, Rasim (1987), “Türkçe Sözdizimi”, Trabzon
- TUFAN, Demir (2006), “Türkçe Dilbilgisi”, Ankara
- YAKICI, Dr.Ali, YÜCEL, Mustafa, DOĞAN, Mehmet , YELOK, V.Savaş (2005), “Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri”, Ortadoğu Basım Yayın, Ankara
- ZÜLFİKAR, Hamza (1995), “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı,Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı”, TDK, Ankara
- ZÜLFİKAR, Hamza (1990), “Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri”, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

03.12.1974 tarihinde Aksaray’ da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini tamamladıktan sonra 1993 yılında On Dokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girdi. 1997 yılında aynı bölümden mezun oldu. Aynı yıl Aksaray Mustafa Yazıcı İlköğretim Okulu’na Türkçe öğretmeni olarak atandı. 2000 yılında eş durumundan Niğde Bor Asım Eren İlköğretim okuluna tayin oldu. 2003 yılında tekrar Aksaray Atatürk Lisesi’ne Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak tayin edildi. Halen aynı okulda görevine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk sahibidir.

Adres:

Atatürk Lisesi

Hacılar Harmanı

Aksaray /Merkez

Tel: 0505 942 71 71

e-posta: gamzedivanoglu@mynet.com